

elki-

evangélikus
Lelkészi
szakfolyóirat

őaszton

LVI. ÉVFOLYAM 6. SZÁM

1981. JÚNIUS

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK

A teremtő Isten (Szabó Gyula)	321
Teremtéshit az Ószövetségben (Ifj. Seben István)	327
Isten Atya — gondviselő (Ittész János)	334
Augsburg 1530—1980 (Dr. Szedressy Pál)	340
Az 1681. évi soproni országgyűlés és az „artikuláris korszak” II. (Magassy Sándor)	348

EGYHÁZUNK ÚTJÁN

Luther a világ és a társadalom kérdéseiről (D. Dr. Ottlyk Ernő)	356
Lelkészi szolgálat előtt (Nagy László)	364

AZ IGEHIRDETŐ MŰHELYE

Szentháromság után 7. vasárnap (Balikó Zoltán)	370
Szentháromság után 8. vasárnap (Szabó Gyula)	373
Szentháromság után 9. vasárnap (Bohus Imre)	376
Szentháromság után 10. vasárnap (Bárány Gyula)	378
Szentháromság után 11. vasárnap (Ifj. Foltin Brunó)	381

GONDOLATOK	384
-------------------	-----

EGYHÁZTÖRTÉNETI ÉVFORDULÓK

Tinódi Lantos Sebestyén emlékezete (Görög Zoltán) ...	Borító III
---	------------

LELKIPÁSZTOR

Felelős szerkesztő és kiadó: Dr. Nagy István

A szerkesztés munkájában a szerkesztő bizottság vesz részt

Előfizetési ár: havi 35,— forint, fél évre 210,— forint, egy évre 420,— forint

Csekkszám: Lelkipásztor Kiadóhivatal, Budapest 516—220507

Szerkesztőség és kiadóhivatal: 1088 Budapest VIII., Puskin u. 12.

Telefon: 142-074

Egyetemi Nyomda — 81.6759 Budapest, 1981. Felelős vezető Sümegi Zoltán igazgató

Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya

Indexszám: 26 451

ISSN 0133—2821

Tanulmányok

A teremtő Isten

„Hiszek egy Istenben, mindenható Atyában, mennynek és földnek teremtőjében.” Így valljuk tömören keresztyén őseinkkel. Valóban hisszük is ezt? Meggyőződésünk a teremtő Isten annyira, hogy minden más állítás, minden kétely és tagadás megtörik és aláhull, amikor ezzel a vallás-tétellel konfrontál? Magától értetődő önmagában és minden további nélkül napjainkban ez a régi bizonyágtétel? — Bizonyítanunk hittani állításokat cáfolhatatlan tényekkel még vaslogika esetén is merőben hiú és csalfa vállalkozás volna. Azt jelentené viszont ez a józanság, hogy ingatag talajon állunk hitünkkel és csak egy makacs rögeszme próbálja tovább-tólni azt a szekeret, amelyik már régen megrekedt tévedésnek bizonyult állítások sarában? Ki ne tudná és ismerné, ha akarja, ha keresztyén létere nem dugta fejét a homokba, hogy erről bizony másként vélekedik a tudomány, ezzel mit sem törődik a közöny és a percek nyereségét, élvezetét nyíltan vagy burkoltan hajszolók nagy táborá.

Egy pillanatra se felejtjük, hogy számunkra keresztyének számára egyetlen időtálló és mindig újuló lehetőség marad. Újra, majd ismét ki kell hallgatnunk azt az egyetlen Istent, aki régi ígéjével nemcsak régít, hanem újat képes és kész mondani nekünk. Ehhez azonban azt a valóságot is nagyon szemmel kell tartanunk, alaposan végig kell gondolnunk, amelyikben ígére épülő bizonyágtételünk megtérésre, hitre, meggyőződésre szólít embereket. Kicsiket, nagyokat, okosakat és okatlanokat, egyenesen járókat, és belső tartásukat, egyensúlyukat veszítettéket. A fölényesen és önelégülten startolókat, a keseregve, vigasztalanul poroszkálókat. Csak olyat érdemes elmondanunk, de azt el kell mondanunk, ami segít a keresőknek, azt, ami segít az Istent keresőknek, az életet, társat, támaszt keresőknek. Akik tudják, hogy senki sem elég magának és magában. Azoknak meg különösen el kell mondanunk, akik a keresésbe mindent beleadtak, még sem jutottak ötről hatra.

Ebben az összefüggésben úgy kell szólnunk Istenről, mint minden létező teremtőjéről, titkáról. Már az előzőkből nyilvánvaló kell legyen: sokkal inkább célja ennek a dolgozatnak is az időszerű és hitelre méltó bizonyágtétel, mint valami bizonyítási kísérlet arról, hogy valóban Isten műve minden élő és élettelen. Ebből a célból nagyon fontos szempont, hogy a teremtő Istenről csak a teremtéssel és teremtettséggel összefüggésben beszélhetünk. Nemcsak abban az értelemben, hogy minden alkotás beszél alkotójáról. Ez is igaz! Mi keresztyének azonban az ige tudósítása alapján hisszük, valljuk és tapasztaljuk mindenki és minden, régiek és újak teremtőjének. Többről van szó tehát alkotásnál, noha ez is beletartozik Isten munkájába. A teremtés azonban több! Az mindig Isten tette, csodája. Tartalma szerint olyan tevékenysége, amelyikkel a nem-létező létezik, van, él, funkcionál. Betölti rendeltetését. Teremtésétől ugyanis mindig elválaszthatatlan a cél. Annak megfelel. Azért jó. Ezzel hirdeti létrehozója hatalmát, jóságát, bölcsességét. Újtestamentumi nyelven: szeretetét.

Eppen a Krisztusban megérett teremtő Istenről hisszük és valljuk okkal, indokoltan, hogy a hajdani, majd folyamatos és napjainkban is újat teremtő és újjáteremtő csodájába maradéktalanul beleadja szere-

tetét. Teremtő munkájában is igaz: Az Isten szeretet. Nem is szakítjuk el ebben a munkájában sem az Atyát a Fiútól és a Lélektől. Akkor is a Szentháromság egy igaz Istennel van dolgunk, amikor újat teremtő munkáját szemléljük, láttatjuk és csodáljuk. A teremtő Istent sem ragadhajtuk meg tehát másként, nem ismerhetjük meg másként, csak a saját kinyilatkoztatására épülő hittel, azaz a Jézus Krisztusba vetett hittel. Azzal, amelyet a Lélek teremt igéjének hirdetése és meghallása közben. Teremtő kivolta rejtve marad előttünk, ha csak magából a teremtéséből igyekszünk megismerni és felőle megbizonyosodni. Közvetlenül mindig hozzáférhetetlen volt és az is marad. De feltárja önmagát abban a Krisztusban, aki képe a láthatatlan Istennek, aki által és akire nézve minden teremtetett (Kol 1,15—17).

1. Kicsoda a teremtő Isten?

Amikor így vallunk Istenről: teremtő, arról a *mindeneket létre hívó Istenről vallunk*, aki igéjével teremtett és ugyanezzel az igével megszólított bennünket. Az a teremtő Isten, aki mindenek kezdete előtt már örök Istenként élt, cselekedett, szeretett. Rajta kívül még nem volt semmi, de Őbenne létezett mindenek megteremtésének a lehetősége. Az örök Isten a mindenséget, az élettelen, az élő, az embert az idővel együtt és az időben teremtette. Az örök jelző tehát csak a Teremtőt illeti egyedül. Teremtését a tér és idő határaival, korlátaival megkülönböztette magától. Annak kezdete és vége is van. Az Örök nélkül a térhez és időhöz kötött nem létezhet. Az örök a térhez és időhöz kötött ember számára az értelmét meghaladó dimenzió, azt csak a hite által ragadhatja meg. Akkor, amikor azt az Örökkévaló lehetővé teszi és annyira, amennyire lehetővé teszi.

A kezdet mindenképpen feltételezi az Örökkévalót, aki volt a kezdet előtt. Ő teremtette isteni hatalmával kezdetben és kezdetként a mennyet és a földet. Vagyis a teremtés nem a messze múlt ködében lezárt esemény, hanem kezdetből folyamatos és tart mindvégig az idővel és az időben. Tartalma szerint a teremtés mindig több volt és több lesz az alkotásnál. A teremtés kizárólag Isten lehetősége, mert mindig a nem-létező válik létezővé általa. A teremtő szavunk tehát mindig azt az egyetlen Istent hirdeti, aki már kezdetben teremtett, és azóta folyamatosan teremt. A „BÁRÁ” ige mindig Istent nevezi meg a létezők létrehozójának. Úgy, hogy annak nincs Őrajta kívül olyan létező előzménye, amelyik csak pusztá formálást, alakítást tenne szükségessé. „Teremtő” szavunk bizony nem egy zseniális átalakítóról, faber divinus-ról beszél, hanem a mindenkihez és mindenhez képest egészen más Istenről. A „kezdet” szavunk sem zseniális változásokat hirdet a már létező tér és idő frontján, azok párhuzamos vagy éppen egymást keresztező hullámzásában, hanem azt hirdeti, hogy van, létezik, aminek nyoma sem volt. Isten tehát nem a nincs és van határán kedvező alkalomra váró valaki, hanem a létezőt a nemlétezőből előszólító teremtő Isten. Ezt nevezték eleink „semmiből” teremtésnek. Vagyis a teremtő Isten az Isten, aki — többek között — éppen azért Isten, mert egyedül Tőle telt és telik a nem-volt létezése, a teremtés. Lehetősége messze elüt minden emberi lehetőségtől. Óhozza képeket csak imbolygó pókhálósál a pusztá véletlen feltételezése. Pedig még nem szóltam külön az életről.

Laplace párizsi matematikus „démon”-ja is. Azt írja erről W. Braunk: „22 évvel Newton halála után kitalálja a „démon” alakját, ezt a korlátlan szellemi képességekkel rendelkező szellemi lényt. Laplace démonja a világegyetem valamennyi atomja helyzetének és sebességé-

nek a pontos ismeretében és tökéletes számoló képességgel, valamely pillanattól kiindulva előre pontosan meg tudná mondani, hogy milyen állapotban lesz a világ egy másodperc, egy hónap, egy év vagy akár ezer év múlva, mégpedig a legapróbb részletekig. Hol maradt itt hely az isteni tevékenység számára?" (Út a határtalanba. 1964. 97. lap.) — Mennyivel több és vigasztalóbb ez a 200 évvel ezelőtti kitalált „démon”, mint akiről a teremtés maga beláthatatlan idő óta prédikál és aki a Jézus Krisztusban közel 2000 évvel ezelőtti kinyilatkoztatta magát?

A létező létezése éppen olyan csoda, mint a pusztá létezőben az élet. Különösen az emberélet. A „hogyan” kérdésére keresett és talált feltevések, válaszok nem az élet titka. Maga az élet sokkal több egyes tényezők kedvező összetalálkozásánál, egybeállásánál. Az élet nemcsak anyagok sajátos és együttes funkciója. Bár tudjuk, az is. Az élet titok és csoda. Teremtés. Isten műve és csodája. Az élet régi és egyúttal folyton új teremtése. Ahol felbukkan, sarjad, fogan, születik, fakad, funkcionál, viszonylik, ott mindig kézenfekvő Isten jelenléte, teremtése. De ebben a csodájában különösen is nélkülözhetetlen kinyilatkoztatása, a Krisztus. „Benne élet volt” vallja János az evangéliumban (1,4a). Az élet oszthatatlan létezésében csak attól telik és eredhet, aki maga volt az élet. Az élet többletét hirdetik Krisztus ilyen igéi is: „Nem több-e az élet a tápláléknál, és a test a ruháznál”? (Mt 6,25b).

Isten teremtő hatalmát és a teremtésben megnyilatkozó szeretetét okvetlenül együtt kell látnunk. Először azért, mert ezek valóban elválaszthatatlanok. Hatalmában mindig benne van szeretete és a szeretete mindig hatalom. Másrészt azért, mert ezek együtt érvényesülnek minden munkájában, így teremtő munkájában is. Pusztán a tüzetesebb valóság-látás céljából kell különböztetnünk. Hatalma megalvalósítja szándékát, legyőzi a létezés akadályát, a nemlétezést. Szeretete pedig a célnak pontosan megfelelővé teszi teremtményét. Különösen is igaz ez akkor, amikor a képét viselő emberre van tekintettel bármilyen alkotásával. A cél-szerűség, a szépség, az élet közvetlen és közvetett szolgáltatának, gazdagságának szempontja mindig a szeretetét hirdeti elsődrendűen. Anélkül, hogy hatalmát legkevésbé is eltakarná, vagy beárnyékolná. Saját teremtésének ilyen minősítése: jó (TÓB), igen jó, bizony nem öndicséretként félreérthető szava Istennek. Sokkal inkább az a szeretete által vezérelt szempontja, hogy a képére teremtett ember, akit önmagával való partnerségre méltatott, megfelelően rendeltetésének. Isten minősítő vallomása szemnyitogató kinyilatkoztatás az ember számára. Örömet kívánt és kíván szerezni neki azzal, ami jó és szép. De el is kötelezi ezzel az embert bízalomra, a jó és szép megbecsülésére és akarására. Isten helyükre teremtette a létezőket és azok együttes funkciója alapozza meg kötelező jogrendjét. Az teszi lehetővé az emberi közösség békés és fejlődésre képes életét. Szeretete biztosítja, hatalma őrzi vagy helyreállítja teremtésébe ágyazott jogrendjét. Az ember Isten-képűségéből annak is következnie kell, hogy ezeket a szétszakíthatatlan összefüggéseket észre-vegye és komolyan vegye (Gondoljunk pl. az élet- és környezetvédelemre!). Embernek lenni Istennel kapcsolatban töretlen felelősséget jelent. Az ember mindenért felel. Isten, mint Teremtő sem csúfoltatik meg!

A teremtő Isten bizony nem csupán a régmúlt Istene. Keresztyének is sok-sok esetben vélik rég lezártnak Isten teremtő munkáját. Az elindított mű nem egy „pihenő” alkotó szomszédságában forog évmilliókig, úgy, hogy abban nem újul egyetlen kerékfog sem. Már az ÓT úgy értette Isten teremtő munkáját, hogy abban a régmúlt és a mindenkori jelen összetartozik. „Az Úr igéje alkotta az eget.” De az is igaz: ...„rátekin

a föld minden lakójára. Ő formálta mindnyájuk szívét” (Zsolt 33,6.14—15). Jób vallomásában még nyilvánvalóbb Isten folytonos teremtése: „Engem Isten alkotott, a mindenható lehelete életet” (Jób 33,4). Ez a bizonyosság lüktet Luther roppant egyszerű és időtálló bizonyágtételében: „Hiszem, hogy Isten teremtett engem minden teremtménnyel együtt.”

Magától értetődik szinte az előzőek alapján, hogy a Biblia nagyon régi és a keletkezési korának köntösét hordozó bizonyágtétele a teremtő Istenről, teremtett világról és az emberről nem zárja ki a „fejlődés” egyenlőre beláthatatlan idejű folyamatát. Ahogyan az atomok csodás világát nem a modern tudomány szülte, csak felfedezte, ahogyan az embervilág szellemi erejét nem a folyton fejlődő iskolák szellemi ügybuzgósága teremtette, csak kibontakoztatta, úgy a fejlődést sem valami „démon” robbantotta bele a meglevő valóságok összességébe, hanem mindezek egyenként és együtt, valamint összefüggésükben is Isten teremtése. — Ha valaki némi tudományos ismeret birtokában olvassa a bibliai teremtéstörténetet, okvetlenül észreveszi, hogy tükrozi saját kora tudományos ismeretét. Ez azonban nem kötelez minket ma élőket e mellett a réges-rég túlhaladott tudomány mellett való megmaradásra. Sőt, felszabadít arra, hogy a maít vegyük nyugodtan figyelembe. Ez nem törli, de még csak be sem árnyékolhatja Teremtőnk. Megfelelő alázattal inkább segít abban, hogy méginkább csodáljuk és imádjuk Őt. A hitnek az Isten és ember viszonya a dolga a teremtés összefüggésében is. A tudományé a való kutatása és minél tüzetesebb megismerése.

2. A tudomány vélekedése világnk keletkezéséről

Magától értetődik, hogy a természettudomány nem kezdheti dolgát a semmivel. Törvényei szerint csak a valamiből lehet valami, a semmiből semmiképpen. Ezért mindig feltételez egy már létező ősalapot. Még pedig úgy, hogy abban olyan erők, törvényszerűségek érvényesültek, amelyek hatalmas méretű változások, fejlődések elindítói lehettek. A régebbi magyarázatok a világ keletkezésére nem a nagy mindenséget, hanem elsőrenden a mi naprendszerünket tartották szem előtt. Két tudósra kell gondolnunk ebben az összefüggésben: A német I. Kantra és a francia Laplace-ra.

I. Kant szerint létezett egy elemi őanyag és ebből jött létre a mi közvetlen világnk. Ez az őanyag óriási mennyiségű elemi részecskék összességéként, mintegy rendkívül nagy porfelleg létezett. A részecskék ellentétes mozgások közben összeütköztek. Elvesztették saját sebességüket és a középső nagyobb tömeg gravitációs vonzása folytán egyre nagyobb testté sűrűsödtek. Ez lett később a nap. Az egyenlő irányban mozgó részecskék összeütközése azonban elmaradt. Sőt egyirányú mozgások közben egyesültek. Az egymástól elkülönülő irányban együtt-tartó, majd egyesülő hatalmas mennyiségű részecskékből keletkeztek a bolygók. Így földünk is.

Laplace elmélete szerint őanyagként egy hatalmas gáztömeg létezett, mintegy óriási gömb formájában. Ez egy tengely körül forgott. A körforgás következtében érvényesülő centrifugális és centripetális erők ellentétes hatásaként részben sűrűsödés, részben nagy tömegek kiszakadása ment végbe az őanyagban. Ez utóbbi tömegek váltak bolygókká a saját továbbforgásuk révén. Ez az utóbbi elmélet lett népszerűbb. Később ugyan némi meghökkenést okozott a tudósok körében, hogy némelyik bolygó ellentétes irányban forog naprendszerünk forgási irányához képest. De akadtak, akik ezt elhanyagolható kivételnek minősítették.

messzeséget, amikor csak Isten volt, a világ nem. A világ csak Isten szívének, hatalmának, szeretetének teremtő lehetőségeként létezett. Istenben ez öröktől fogva létezett. A teremtés kizárólag az Ő képessége és tette. Kezdetben és együttal kezdetnek a mennyet és a földet teremtette. A menny először a földet körülvevő világot, később Isten láthatatlan világát jelentette. — A föld először kaotikus rendezetlenségben létezett. De készenlétben és munkában volt Isten Lelke és Igéje, hogy a káoszból kozmosz, az élet számára alkalmas világ szülessék. A teremtéstörténet bizonyágtevője vagy inkább bizonyágtevői hitük, koruk ismerete, „tudománya” alapján és segítségével részletezik a Szentháromság egy Isten világ-, élet- és emberteremtő munkáját. Ezért nem okozhat nekünk izgalmat sem a sorrendi logikájuk, sem pedig időszemléletük.

Isten tagolja és határok közé szorítja az ősvizeket, hogy így töltsék be hatalmas rendeltetésüket. Vagyis azt a céljukat, hogy az életet szolgálják „kellő mennyiségben” és ugyanakkor a földi világ vissza ne térhessen a káoszba. Ennek igazát jelenti mindvégig Isten kijelentése és minősítése: amit teremtett, jó! Ugyan mit változtat ezen az ókori világ-szemlélet? A tények döntöek és igazak. A levegőg, a felhőg, a tenger, a szárazföld Isten hatalmának, szeretetének, céljának, az életnek megfelelően jól funkcionálnak. Ő maga pedig ott marad teremtése középpontjában. Fölötte van, mert Tőle függ örökre, de benne is jelen van.

A növényvilág az „anyaföld” szülőtte Isten akaratából, teremtő Igéjére. A hit minden lét indulásában, fennmaradásában Őt látja munkában és imádva csodálja. Ehhez képest jelentéktelen számára a sorrend.

Az égitestek teremtése elbeszélésének kettős célja van. a) A földi létet Isten maga hozza a legszorosabb összefüggésbe az általa teremtett égitestekkel, főként a Nappal. A miből és hogyan titka Isten és teremtő Igéje. b) Az égitestek Istentől rendelt feltételek, eszközök a földi élet ritmusa, a kultusz, a munka szemszögéből. Bizony nem imáandó istenek, mint az ókori keleten voltak, hanem csak világító testek, mécsesek, lámpások. Vegyük figyelembe ebben az összefüggésben a következő igéket: 5 Móz 4,19; Jób 31,26—28; Jer 10,2; Ézs 47,13.

Az állatok megteremtésével adottá vált az emberteremtésének, létezésének minden feltétele. Élete, megélhetése, termelése, kultúrája tekintetében felmérhetetlen nagy úgyról van szó. Partnerré persze sem Isten, sem a képét viselő ember számára soha nem válhatott és válhatik semmiféle állat.

Isten teremtése az ember megteremtésével ér a csúcára. Minden mástól megkülönböztetetten történik a teremtése. Mégis úgy, hogy vitathatatlan az egész teremtettséggel — élettelenekkel, élőkkal — való szoros összetartozása. A különbözés és szoros összetartozás a hit számára is elengedhetetlen és komolyan veendő realitás. Minden más vélekedés Isten teremtésének félreértése volna. Az ember is teremtmény, de Isten képmása is együttal. Tehát gyermeke és alkotó képességgel felruházott felelős személy. Munkára, alkotásra, közösségre rendelt és arra képes személy. Egyidejűleg felelős a különbözőségéért és az egymással és mindennel való összetartozásáért. Kezdetől fogva férfi és nő az ember. Partnerek Isten számára és egymás számára. Egymást kölcsönösen kiegészítő felek (L. a magyar „feleség” szavunkat!). Isten nem egy embert, hanem embert teremtett és ez a szó már öleli az emberiséget. Így közösségben tette Isten áldása részesévé és emberteremtő titkának részesévé. Személyes és közös felelősségük elválaszthatatlan és azt kapott megbízatásuk alapján szolgálatukkal kell megélniök.

A hetedik nap megáldása és megszentelése jeladás arra, hogy az emberek élete ritmusában nemcsak a nappal és éjszaka, hanem a „szünnap”, a szent nap (ünnepek) is beletartozik. Ajándék alkalom arra is, hogy az Istennel való összetartozásukat bensőségesen élhessék meg.

A második teremtéstörténet kiegészíti és gazdagítja az elsőt. Az ember teremtését helyezi központba és ránézve teremtetett Isten minden egyebet. Kifejezi az ember összetartozását minden más teremtménnyel. Ugyanakkor meg is különbözteti minden mástól. Külön formát kap és külön isteni életlehelet által válik feladatára képes lényé. A bőséges ajándékkal együtt kapja feladatát és felelősségét. De megkapja a Teremtője felé határvonalat jelentő tilalmat is. Emberré és nem istenné teremtetett. Éppen felelősségével marad valódi ember.

Ez a felelős ember csak hozzáillő segítőtárssal felelhet meg rendeltetésének. Lehet és maradhat teljes ember. A házasság is Isten teremtése az emberért és azzal együtt. Alapja az, hogy a férfiember felismeri az asszonyemberben a hozzáillőt, a hiányzót, a szükségeset, a segítőtársat, a partnert. Ketten lehetnek egy test és nem többen! Ez minden házassági és családi etika fundamentuma. Itt találkozunk a Bibliában először a nemes értelemben vett, mert Isten teremtő és szerető akaratából való szerelemmel!

Tömören és időtálló hitelességgel így tesz bizonyosságot, így tanúskodik a Szentírás Istentől mint Teremtőtől és teremtéséről.

Szabó Gyula

Teremtéshit az Ószövetségben

(Részletek egy szigorlati dolgozathól)

I. Teremtéshit az Ószövetségben?

Beszél-e egyáltalán az Ószövetség teremtéshitről? — A kérdés öncélú okoskodásnak látszik, mégsem az. Claus Westermann állásfoglalása kényszerít arra, hogy feltegyük.

Azt az álláspontot képviseli ugyanis, hogy „Az Ószövetség sohasem szól a teremtőben való hitről, sohasem találkozunk ilyen mondattal: „Hiszem, hogy a világ Istentől teremtetett”; és az Ószövetség hitvallásaiban (az ún. „történeti Credo”, v. Rad) a teremtés, vagy a teremtőben való hit sohasem fordul elő.”¹

Az a vélemény, hogy Westermann itt téved. (Valószínű, hogy hitértelmezése tévesen különleges, s ebből származik álláspontja.) Az Ó- és az Újszövetségben valóban alig néhány esetben áll középpontban a hit. De ez nem jelenti azt, hogy nincs jelen a hit sok esetben akkor is, amikor nincs is róla szó. Hiszen a „történeti Credo”-ban sincs szó a hitről. Kijelentések hangzanak el: bolyongó arámi volt az őszám... stb.² Izráel sohasem emlékezik úgy üdvhite alapjára, az exodusra, hogy hitről beszél. Pl.: Úgy hiszem v. Hisszük, hogy az ÚR kihozott minket Egyiptomból. Ellenkezőleg! Ilyen egyszerűen: Az ÚR kihozott minket Egyiptomból! De ki tagadná, hogy itt Izráel sajátos hitéről van szó? — Abban azonban igaza van Westermannak, hogy az Ószövetség nem akar tanítást adni a teremtésről, csak elbeszélés (ez azonban könnyen tanítható-tanulható) és dicséri a teremtőt, sőt a Teremtőt.³ Az elbeszélések és dicséretök mögött azonban hit van, mégpedig döntő módon: vannak, akik hisznek,

és vannak, akik nem. Ez meg is felel az ószövetségi hitfogalomnak! (— A hit ott tűnik ki, ahol egyesek nem hisznek.)⁴

A teremtés- vagy a Teremtő-hit mégis más, mint a szabadító Istenben való hit. Nem speciálisan, illetve nem kizárólagosan ószövetségi vagy keresztyén hit. Valóban a gondolati elem van benne túlsúlyban, s ezért lényegileg közös lehet más vallásokkal, vagyis világnézeti szerepet tölt be, s messzemenő világnézeti, világszemléleti konzekvenciái vannak. (Ebből következik, hogy a teremtés nem a kinyilatkoztatás témája, hanem annak alapja.)

Az Ószövetségnek van egy speciális szava a teremtésre, — ez a „bárá” (bét-rés-álef) — teremteni ige.⁵ Nemcsak ott és akkor van szó a teremtésről-teremtettségről, ahol és amikor ez a szógyök előfordul. Sok más szó, kifejezés beszél a teremtésről és a teremtéshítről az Ószövetség szinte minden iratában!

II. Ószövetségi iratok a teremtésről

Az ókori és az ószövetségi teremtésábrázolás

1. A teremtés ábrázolását és elbeszélését, a teremtésről és a teremtőről szóló beszédet Izráel az Ószövetség tanúságtétele szerint sokféle módon fejezi ki. Más szóval: a teremtéshitben a teremtés *módja* nem volt rögzített „hittétel”.⁶ Az Ószövetségben ezért lehet és van is többféle teremtéselbeszélés, többféle teremtésábrázolás, teremtés-felfogás néha nemcsak egy könyvön, irat-rétegen, költeményen, hanem egy mondaton belül is!

A teremtés ábrázolása sokféle az Ószövetségben. Erről tanúskodik az is, hogy különböző jelentésű igékkel, szavakkal és kifejezésekkel ugyanúgy helyesen és hívő módon lehetett beszélni a teremtésről. (— bárá, ászá, jácar stb. igék.)

Az Ószövetség nem csak az ige általi teremtést ismeri el „autentikusnak”! Éppen ezért sajnálatos, hogy a keresztyén dogmatikába ez az álláspont ivódott be,⁷ s nem az, hogy az Ószövetség, de az egész Biblia, az Újszövetség is, különféle ábrázolásokat, értelmezéseket tesz lehetővé; tehát a *hogyan* kérdését nyitva hagyja. Ez a felismerés a mai teológia számára óriási jelentőségű!

2. A teremtésről szóló beszédet nem Izráel, és nem az Ószövetség kezdte el.

Az ókori keleti kultúrák (Mezopotámiában, Egyiptomban) már évezredekkel Izráel és az Ószövetség keletkezése előtt rendelkeztek (szintén különféle!) teremtéstörténetekkel. Sőt, a primitív kultúrákban — Afrikában, Ázsiában, Óceániában, Közép- és Dél-Amerikában — már jóval ezelőtt is voltak elbeszélések a nyelvek, a népek, az ember és a világ eredetéről-teremtéséről!⁸

3. A különböző elbeszélések azonban olyan alapvonásokat tartalmaznak, amelyek a teremtés módjáról szólva négy csoportot alkotnak. Ez a négyféle teremtésábrázolás:

1. teremtés cselekvés vagy munka által,
2. teremtés (nemzés és) szülés által,
3. teremtés harc által,
4. teremtés szó (ige) által.

Az 1. (teremtés cselekvés vagy munka által) típus a primitív népek teremtésábrázolásaira jellemző, az egész földön találkozunk vele. Ez az

ábrázolásmód azonban megmaradt a későbbi kultúrák elbeszéléseiben is, különösen „az ember teremtése a földből” vonás. Ezzel találkozhatunk nemcsak a Gen 2-ben (a jácar, majd a nő teremtésekor a báná igével kifejezve), hanem sok más helyen, még a Gen 1-ben is (itt az ászá igével kifejezve!)

A 2. [teremtés (nemzés és) szülés által] típusal különösen a sumér mítoszokban és az egyiptomi kozmogóniákban találkozunk, de sok más helyen is — pl. a görög, germán, szláv mitológiákban. Ez a fajta elképzelés istenek sokaságát és az istenek közötti történést feltételezi. Jellemzője ezért a tipikus *mitoszi* motívum: a szerelem, illetve nemi kapcsolat; és a világ elemeinek (tenger, szél, föld) nemzése — egymásutáni szülések által.

Nem véletlen tehát, hogy az Ószövetségben ilyen nem találunk, hiszen istenek sokasága helyett a teremtő Istennel (Elohim-Jahve) találkozunk. Gen 2,4a-ban ugyan megcsendül ez a szó: tőlödöt (születése[k]), de nem sokkal utána ez következik: böhibbáróam (teremtettséjükben); vagyis az Ószövetség az ég és föld születését (létrejöttét) a teremtő Isten kizárólagos műveként érti és értelmezi.

A genealógiák már csak egészen távoli utódai ennek a nemzés és szülés általi teremtésábrázolásnak. Hiszen bennük éppen az fejeződik ki, hogy az embernek magának (és az állatoknak is) adatott meg a szaporodás, a termékenység képessége. Abban, hogy ez a Teremtő Istentől adatott, a hit szava nyilatkozik meg; ő veheti el és ő adhatja csak vissza ezt a képességet, ez nincs az ember hatalmában. (Vö. a III. rész 1. pontját! — Sára; v. a gyermekáldás!) Isten felhasználja az embert utódok nemzésére és szülésére.⁹

A 3. (teremtés harc által) típus klasszikus kifejeződését találjuk meg a babiloni Enuma élis eposzban: a Marduk és Tiamat közötti harc lehetővé teszi a világ teremtését Tiamat kettévágott testéből. Ez az ábrázolásmód annyira elterjedt volt, hogy az ószövetségi zoltárok képies beszédeiben is megtalálhatók. (Pl. Ézs 51,9; Zsolt 46,4; 89,10k; 104,7; 74,13k; Jób 3,8; 7,12—13; 26,12)

A Gen 1,2-ben a mélység (ősóceán, Urflut = ?) tőhóm szavában mintha nagyon halványan Tiamat csendülne meg.¹⁰

De a harc általi *teremtés* aktusa tulajdonképpen sehol sem fordul elő az Ószövetségben. Hiánya hasonlóan magyarázható, mint az előző típus hiánya. Mert a harc általi teremtés is istenek sokaságát és az istenek közötti történést (itt a harcot) feltételezi.

A 4. [teremtés szó (ige) által] típus sem az Ószövetségben fordul elő először. Megtalálható ezt megelőzően az ún. „memfiszi teológiában”, az egyiptomi Memfis szentélyének szövegeiben. Az Ószövetségben legtöbbször a Genezisben, Deutero Ézsaiásnál és a Zsoltárookban szerepel.

Az ige általi teremtéshez a *bára*¹¹ a legmegfelelőbb jelentésű gyök, mivel sehol sincs előre adott anyag, azaz ez a szó a semmiből teremtéssel (creatio ex nihilo) kapcsolódik. De nemcsak ez az ige fejezi ki az ige általi teremtést, hanem más igék is, pl. az *ászá*, vagy az *amar* (alkotni, ill. mondani) különböző alakjai. A cselekvés, a teremtés alanya mindig Isten (Elohim — Jahve).

4. Az ószövetségi teremtésábrázolás helye az emberiség szellemtörténetében.

A világ keletkezéséről, az „egész”-ről szólva az emberiség szellemtörténete 5 nagy korszakra osztható.

1. Az első korszak a vallásos világmagyarázat kezdeteinek kora. Ide tartoznak a primitív népek teremtéselbeszélései.

2. A keleti kultúrák mitologikus teremtésábrázolásai képezik a második korszakot.

3. A 3. korszakot az Ószövetség (és az Újszövetség, a Biblia) teremtésértelmezései jelentik. A világ egészéről csak az Ószövetség, közelebbről a Gen 1 keletkezése óta lehet beszélni, mert itt szerepel először a világ, mint egész. (— menny és föld; és egyes rész-teremtmények, vagy teremtettség-részek.) Bár a világ fogalma, szava az Ószövetségben még nincs jelen (mint v. Rad is rámutat¹²), Gen 1,1-ben a menny és föld az egész világot jelöli, s hasonló értelme van a minden (hakkól) szónak (Zsolt 8,7 és Ézs 44,24; Préd 3,1) és talán az *ólám* (-világkorszak) szónak is sok helyen.

4. A 4. korszak a filozófia világmagyarázatáé. A görög filozófiai gondolkodás történetében jól felismerhető, követhető az átmenet a személyes teremtőről az ok-princípiumra. A keresztyén teológiába filozófiába is behatoló tétel következménye volt, hogy Istentől *prima causa* (az első ok — első mozgató) lett. E korszak az „egész”-ről csak elvontan tudott beszélni; az „egész” a lét fogalmává lett, illetve csak a lét-fogalomban volt megfogható, megragadható.

5. Az 5. korszak a ma kora, az újkor, amely a természettudományok előretörésével kezdődött. Az elvont filozófiai gondolkodás helyére a matematikai-termesztudományos módszer; az empiria, a materialista gondolkodásmód lépett.

Nem mondott le ez a módszer arról, hogy az „egész”-ről szóljon; mégsincs ma olyan természettudós, aki, — sem olyan természettudomány, amelyik — tudna valamit az „egész”-ről, vagy ismerné e tudásra eljutás útját. Az „egész”-ről tehát ma is csak világnézeti, hitbéli döntés(ek) megtételével lehet beszélni. Így a Biblia teremtéshitének jelentősége a mai keresztyén igehirdetés és teológia számára felmérhetetlen, óriási! (Értékes kincs számunkra, mert miközben tanúskodik Izráel és az őskeresztyénység teremtéshitéről, azt is megmutatja, hogy a teremtéshitet nagyon sokféleképpen ki lehet fejezni. Így ma mai ismereteink alapján másképpen, de ugyanúgy hívő módon beszélhetünk a teremtésről! és kell is, hogy mai ismereteink szerint másképpen beszéljünk!)

6. (Összegzés)

Az Ószövetség teremtéshite, teremtésfelfogása a korszakoknak ebben a sorában középen áll. Lényeges elemeket megőrzött számunkra az emberiség ősi gondolataiból és feltevéseiből (hitéből), de jelen vannak benne az elvont gondolkodás (filozófia) és különösen a kialakuló természet-tudományos felfogás első nyomai (jelei). (Pl. Genezis 1, Hokmá)

6. Ábrahámtól Malakiásig

1. A teremtéshit Izráel történeti hagyományában

Ha az ószövetségi kánont mai formájában nézzük, a következő megállapításokra juthatunk: A Tóra történeti mű, közepén a törvénnyel, elején a teremtéselbeszélésekkel, amelyek így történeti beállítást kaptak. De a Gen 1—11-ben a történet csupán forma, a tulajdonképpeni téma (a tartalom) az ember rendeltetése, az ember Istenhez, világhoz és embertársához való viszonya.¹³ Nem véletlen tehát, hogy a teremtésről később alig van szó a Tórában. A történetírások könyvei pedig a Tóra folytatásai; csak ott várható, hogy szó legyen a teremtésről, ahol a vele kapcsolatos szombat-törvény, vagy hitvallás, imádság, dicséret

található. (Pl. Dt 5) Ezek a könyvek feltételezik! a hívőktől a teremtéshit, a nem hívőktől pedig a tudást, hogy van teremtéshit.

2. A teremtéshit a prófétai és irodalmi hagyományban

Izráel sokáig nem kényszerült rá arra, hogy a tradícióként hordozott teremtéshitet írásba foglalja; illetve, ha léteztek is ilyen iratok, nem maradtak ránk. Ezért van az, hogy a fogság előtti prófétai iratokban sehol sem találjuk meg (kétségbevonhatatlanul bizonyítottan!) a teremtés, a Teremtő-hit kifejezését.¹⁴ A babiloni fogság hozza meg a hit és teológia nagy válságát, de ebből a válságból Izráel, ill. a zsidóság hitében-teológiájában megerősödve kerül ki.¹⁵ A prófétai és irodalmi hagyomány ugyanúgy tanúskodik a teremtés- és történelem-hit világ- és emberiség-távlatáról, mint a Tóra. S mindez belefut a Messiás-várás, és az apokaliptika irodalmába, amelyek alapját képezi. S ugyanígy az Újszövetségnek is...

III. A teremtéshit kapcsolatai

1. Izráel teremtése

Izráel saját létét mindig a teremtő ÚR (Jahve) műveként értelmezte. Tudta, hogy nincs ősi, mitikus eredete,¹⁶ hanem (egyedül) az ÚR hozta létre a történelem folyamán. Ezért az ÚR a világ Istene, s csak abban az értelemben Izráel Istene, hogy velük külön terve van az emberiség üdvösségére. Mindez Ábrahámnál kezdődött (Gen 12-), aki a hit, minden hívő atyja (Rm, Gal levelek). Az ősatyák történetében megfigyelhetően leglényegesebb a küzdelem Isten áldásáért, illetve az áldás megvalósulásáért, megvalósulásának „kicsikarásáért”. A történetek kiélezve érzékeltetik, hogy Isten ad utódot, ő teremti meg, sokszor lehetetlen helyzetben.

Az ősatyák tudták a nekik adott ígéretből, hogy ez az ígélet nem azonnal, hanem a történelem folyamán valósul meg, ők csak kezdeti ennek a megvalósulásnak. Így tudta később Mózes és az egész Izráel is. Ezért van minden történeti esemény után (pl. szabadulás a babiloni fogságból — Második Ézsaiás, Zsoltárok) hiányérzetük a beteljesedés feletti öröm mellett, mert mindig marad valami be-nem-teljesedett rész az ígéretkből.

Ez készítette Izráelt az ÚRra figyelésre — mert ő még tervez valamit az egész emberiségnek —; ugyanakkor ez vezethetett a bálványokhoz, a Baal-kultuszhoz, az ÚRtól való eltéréshez éppúgy, mint a hamis nemzeti öntudathoz és gőghöz. Mégis élt a remény és várakozás (Messiás), ha eltorzulva is, a teremtő ÚR új történelmi-teremtő cselekvésére, az új Izráel létrehozására.

2. Teremtés és megváltás

Az ígérek másik vonatkozása nem az utódokra irányul, hanem az országra, ahol élni fognak. Ez az élet az ÚR megváltó, szabadító tervének megvalósulásával jön el.

Ezt a megvalósulást — később kitűnt részletessége — Izráel az Egyiptomból való szabadulásban, a törvény adásában és a honfoglalásban látta.¹⁷ Az ÚR tette ezt, aki nem egyszerűen az emberi történelem, hanem a természet Ura (tíz csapás, pusztai csodák, manna — gondvise-

lés). Tulajdonképpen nem is lehet szétválasztani a teremtéshitet és a történelem-irányítás hitét!

Ez a kapcsolat azonban nemcsak a Tórában — annak régebbi és újabb rétegeiben egyaránt —, hanem Amósztól Malakiáig minden prófétánál, különösen Jeremiásnál, Ezékielnél és Második Ézsaiásnál, a Zsoltárookban és Jób könyvében is megnyilvánul. A babiloni fogságból való szabadulás értelmezésénél (Második és Harmadik Ézsaiás) szólal meg ez a két hit együtt elemi erővel!

A zsidóságban a teremtés és a megváltás kapcsolata a különböző messiási várakozásokban figyelhető meg. A Mindenható újra megszabadítja népét. A hangsúly egyre inkább erre a „nacionalista”-szabadításra tevődik át; az új Izrael, valamint az egész emberiséghez való küldettség csak az ószövetségi kánon figyelembe nem vett, egyre inkább elhanyagolt, illetve rosszul értelmezett részeiben vár szellemi feltámadására. (Ez, mint tudjuk a Jézus nyomán haladó őskeresztyénységben, főként Pál leveleiben történt meg.)

3. Újjáteremtés (ítélet, feltámadás, örök élet)

Az újjáteremtés kettős értelmű az Ószövetségben. Jelenti egyrészt az ember vagy a nép megújítását — igével, hitben — vagy egy új generáció létrejöttét, létrehozását; másrészt a természet, az egész világ megújulását. Feltételezi ez a jelentés a pusztulást, a halált is — de csak részlegesen! Mert mindig van „maradék”, amiből vagy akiből, akiből terem valami újat Isten.

Az Ószövetség tud az egyes ember végleges pusztulásáról — az ember határáról, amit halálnak nevezünk —, sőt számol ezen túl az „egész” pusztulásával is. Éppen ez a szemlélet az, amely pesszimistává teheti a hívőt, de amelyik az üdv, az igazi sabbát, vagy *sálóm* reménységét is életre hívja. Az ítélet fenyegetése irányíthatja az ember magatartását (etikumát) életében. Erre a végső ítéletre és pusztulásra figyelmeztet már a Gen 1, majd az özönvíz-elbeszélés is Gen 6—9-ben, de megtaláljuk ezt a próféták ígértetésének alapmotívumai között — az a nap, vagy az ÚR napja = az ítélet —, de a Zsoltárookban, és a hokmá-jellegű irodalomban is — egyes zsoltárok, Péld, Préd, Jób. Jézus és a nyomában járó őskeresztyénység tanításában ugyanilyen szoros kapcsolat van az ítélet és az ember földi magatartása, eszhatológia és etika között.

Az örök élet reménysége néhány helyen megcsendül az Ószövetségben, s ez az eszhatológiai szemlélet hozta létre a zsidóság kegyességi irányzatainak tanításbeli különbségeit (farizeusok—szadduceusok). A későbbi időkben a feltámadás reménysége a nép körében általánossá válik (Jn 11,24- Márta), ugyanakkor a kialakuló Isten országa-, Isten igazsága-fogalom egyre inkább ehhez az élethez, politikai várakozásokhoz, ehhez a földhöz tapad.

Ószövetség, Újszövetség és mi

1. A zsidóság teremtésfelfogásában egyre inkább *abará* — ige-teremtés, és a semmiből teremtés válik uralkodóvá. Ezt ki is fejezik: pl. (és először!) 2 Makk 7,28. Az apokaliptikában pedig ismét az „egész”-ről, Isten univerzális munkájáról van szó. A messiási várakozásokban Izrael kerül a középpontba, s ezzel együtt elsősorban Isten szabadító-megváltó és nem teremtő hatalma.

2. Milyen kapcsolat van az Ó- és az Újszövetség között? — Régi kérdés ez. Egy válasz rá, a téma szempontjából: A Tóra történeti koncepciója hozta létre (a teológiában) „az idő közepe” szakkifejezést, s ennek csak a Tórával (az Ószövetséggel) kapcsolatban van értelme.¹⁸ Jézus Krisztus élete, ahogyan az evangéliumok ábrázolják, ebben az összefüggésben áll. Ha az „Isten képe”-kifejezést úgy értjük, hogy Isten az embert megfelelőjének, vele „szembeni” történelemre teremtette, akkor az Újszövetség azt mondja el, hogy e történelem közepe abban van, amit a Názáreti Jézus tett. (Vagyis élete az idő közepe.) Az ember határait — melyek a Gen 1—11 szerint a bűn, a halál — a válasz Jézus szavaiban, tetteiben, szenvedésében és halálában-feltámadásában van.¹⁹

3. Teremtés és megváltás polaritása az evangéliumok felépítésében is megmutatkozik. Az evangéliumok első felében Jézus mint teremtő-újjáteremtő jelenik meg. Itt is az üdvösség művét munkálja — a betegeket meggyógyítja, az éhezőket megelégti, a halottakat feltámasztja. Az az ige, amelyet hirdet, teremtő hatalommal rendelkezik!, szava újjáteremt az embert, testileg-lelkileg — az egész embert! Tanítványai is az **Ő áldó-teremtő** szavát hirdetik és cselekszik. Ehhez kapcsolódik megváltói műve — passzivitása-szenvedése, amely csak a bűn, törvény, megigazulás, megváltás ószövetségi hátterén érhető. Jézus feltámadása és egész eszhatológiája pedig az ítélet, feltámadás, örök élet, újjáteremtés ószövetségi alapjain épül fel, s a teremtő-megváltó Isten mindenhatóságát-kegyelmességét hirdeti meg.

3. Az Újszövetség iratainak szerzői, ugyanúgy, mint az ószövetségi szerzők, a teremtésről szóló beszédet örökségként vették át, s így alkalmazták, kapcsolatba hozva a Jézus Krisztusban adott kinyilatkoztatással. Jelentőségük éppen ebben a kapcsolatteremtésben, áthidalásban van. Ez történik a Római levélben (1—3) — az igével, bűnnel, törvénnyel, megigazulással összefüggésben; a János-prológosban —, ahol a teremtő ige (szó) és a megváltó ige (szó) egysége hangsúlyos; a Zsidókhöz írt levélben — a hittel, történelemmel, vallási törvényekkel, megváltással összekapcsolódva; a Filippi és Kolossé levelekben — főként Krisztus kozmikus uralma és megváltói műve egységes értelmezésével.²⁰ Ez a mi mai örökségünk.

Az a hitünk, hogy Isten ma is munkálkodik, igéje és Szentleke teremtő hatalom, s szabadító, megújító erő.

Az a reménységünk, hogy miközben hittel, szeretetben szolgálunk Isten teremtett és megváltott világában, Isten egyszer újra „belefárad” univerzális munkájába...

JEGYZETEK

¹ Vö. Westerman, Schöpfung 161—162. o.

² Dt 26,5—10 — Rad erre építi fel egész teológiáját: Gerhard von Rad, Theologie des Alten Testaments, 1957

³ Westermann, Schöpfung, 13k

⁴ V. ö. Westermann, Schöpfung 161—162. o.

⁵ A b á r á értelmezéséhez v. ö. Rad, i. m., 146; Barth, KD III; I, Die Lehre von der Schöpfung, 1945, 7kk; J. Wilkens; Schöpfungsglaube und Naturwissenschaft, 1957, 69kk; C. Westerman, Biblischer Kommentar I/1. füzet, 1967 W. H. Schmidt, Alttestamentlicher Glaube in seiner Geschichte, 1976², 174. o.

⁶ Westermann, Schöpfung, 14—17. o.

⁷ Barth, i. m. és nyomában minden újabb evangélikus és református dogmatika.

⁸ A következőkhöz vö. Westermann, Schöpfung 17—28; 58—60. o. az óriási irodalomból két művet emelek ki: H. Bauman; Schöpfung und Urzeit des Menschen im Mythos der afrikanischen Völker, 1964² és G. Mensching; Die Religionen und der Welt, Typen religiöser Weltdeutung, 1949²

⁹ Gen 1,27–28 — vö. Rad, Genesis, 1974¹⁵, 37–39. o. és Westermann, Schöpfung 71–88 — Westermann éppen ebben látja az imago Dei értelmét.

¹⁰ A két szó azonosítása bár nagyon elterjedt, rendkívül bizonytalan. 11. v. ö. az 5. jegyzetet.

¹² Rad, Th. des AT, 157k 13. vö. Westermann, Schöpfung 29kk

¹⁴ Vö. Rad, Th. des AT, 144kk — Az előzőekben velem ellentétesen foglaltam állást.

¹⁵ J. Bright, Izráel története, Bp. 1978., 325kk

¹⁶ Pálffy—Muntag—Solymár, Az Ótestamentum világa, 1973., 225. o.

¹⁷ Vö. Rad, Th. des AT, 81kk; és Westermann, Schöpfung, 27k

¹⁸ Westermann, Schöpfung, 57. o.

¹⁹ A továbbiakhoz vö. Westermann, Schöpfung, 159k és 174k

²⁰ Vö. e ponthoz Westermann, Schöpfung 167. o.

ifj. Seben István

Isten Atya — gondviselő

Megszokott evangélium: Isten Atya

A közelmúltban gyülekezetünk néhány tagjával beszélgettünk az Apostoli Hitvallásról, s így természetesen az I. Hitágazatról is. Az volt a kérdés, mit éreznek problematikusnak, idegennek, vagy éppen rendkívülinek benne. Aki véleményt nyilvánított, s úgy tűnt elég általános nézetet mondtak ki a megszólalók, rendszerint azzal kezdte, hogy a mai természettudományok álláspontja és tanítása mellett, s azok ismeretében a teremtről és a Teremtőről szóló „kifejezés” kérdésesnek, problematikusnak, de legalábbis alapos magyarázatot követelőnek tűnik. Ez így érthető és indokolt.

Az elgondolkoztató azonban az volt, hogy az I. Hitágazat izgalmas kérdései között a „mennynek földnek Teremtőjében” mellett el sem hangzott a másik: „mindenható Atyában”. Nem volt izgalmas, nem váltott ki kérdéseket, nem okozott gyötrelmeket. Mintha a beszélgetők szemében (szívében?) egészen elszürkült, megszokott, magátólértődő kijelentéssé lett volna. Nem azt vártam, hogy úgy szólnak róla, mint a másiktól, de abban reménykedtem, hogy legalábbis nem fogadják ilyen „egykedvűen”, öröm nélkül. Vajon nem az-e az oka ennek (én magam meg vagyok arról győződve, hogy igen!), hogy nem érezzük benne azt az evangéliumi tartalmat (evangélium = örömhír!), amely pedig lényeges üzenete ennek az egyszerű hitvallásnak: Isten Atya!

Ennek okait keresve, néhányat meg kell említenünk, és a tanulságokat le kell vonnunk. A Miatyánk lelketlen „rutinos” imádkozása, Isten szeretetének, bűnbocsátó irtalmának erőtlen hirdetése, időnként egyoldalúan Újtestamentum-központú Szentírás-értelmezésünk és igehirdetésünk talán „elhasználttá” tette ezt az örömhírt: Isten Atya!

Mit tegyünk, hogy újra rá tudjunk csodálkozni erre a lényege szerint mindig meglepő, csodálatos kijelentésre? Nyilván itt most — és egyébként sem — lehet az a feladatunk, hogy a Deus absconditus megközelíthetlenségét a világosságot kiemelő és hangsúlyozó sötét háttérként megfessük. A segítség: hívni az Úr Lelkét, hogy hűtlen és megfásult gyermeki szívünkben tüzet gyújtson, tanítson újra rácsodálkozni erre az újdonságra. És így lehet realitássá, életünk minden percét átjáró és eltöltő valósággá: „... a fiúság lelkét kaptátok, aki által kiáltjuk: „Abba, Atyánk!”” (Rm 8,15).

A vallástörténetben egyáltalán nem ismeretlen az a vallásos jelenség, hogy sok esetben az istenséget „atyának” nevezték, és úgy tisztelték. Ezekben az esetekben azonban a kifejezés mögött az a mitikus elképzelés húzódik meg, hogy biológiai értelemben is — egy ősnemzés folytán — minden ember az istenségtől származik.

Néhány példát sorolok fel erre: Az ugariti El—istent „az emberiség atyjának”, a babiloni Sin holdistent „Istenek atyjának és nemzőjének” nevezték; a görögök vallásában (Homérosz óta) Zeusz „atya az embereknek és isteneknek”. Legalábbis meglepő az a jelenség, amelyet J. Jeremias említ: „A sumérok imádságaiban, jóval Mózes és a próféták előtt, találkozunk először az „atya” megszólítással; s már itt az istenségről nemcsak úgy szól, mint a király és a nép ősatyjáról, hanem úgy is, mint „irgalmas, kegyelmes atya, aki kezében tartja az egész ország életét.”²

Platónnál és a sztoicizmusban is érvényesül, de ezeknél filozófiai alapokra épül ez a gondolat. A stoa-ban: az istenség mint atya áthatja, átjárja az egész világmindenséget, „ő a teremtetője, atya és fenntartója a vele rokonságban levő gyermekeknek: az embereknek.”

A misztérium-vallásokban és a gnosztikusoknál is ismert és használt az a képzet és fogalom, hogy az istenség atya is. Az utóbbiaknál hangsúlyos, hogy az emberi test rabságában levő örök világság (maig ható dualizmus!) az ősatyához tartozik, és hozzá vissza is tér.

Egy kis statisztika³

Az *Ótestamentum* az atya szót (ab — LXX: patér) „vallásos” értelemben nagyon ritkán, mindössze 15 alkalommal használja. Hogy ez milyen kicsi szám, kontrasztként említem, hogy hétköznapi, profán vonatkozásban kb. 1180-szor fordul elő.

A *palesztínai zsidóság* irodalmában néhány esetben előfordul az „Isten atya” gondolat, kifejezés, a *Qumran-szövegekben* viszont mindössze 1 alkalommal.

A Kr. u. 1. században a zsidóságnál, de különösképpen a *zsidó diaszpórában* (bizonyára görög hatásra!) gyakoribbá válik a szó használata, de korlátozott területen csak: túlnyomórészt a liturgikus szövegekben és liturgikus nyelvezetben.

Az *Újtestamentum*-ban a „patér” szót profán vonatkozásban 157-szer, Istennel kapcsolatban 245-ször találjuk (v. ö. az ÓT idevonatkozó arányait!). Az „Abba” (ld. későbbiekben!) 3-szor fordul elő.

Az Ótestamentum bizonyágtétele Istenről, mint Atyáról

A tizenöt ótestamentumi igehelyet végignézve, azonnal feltűnnek azok a nagy különbségek, amelyek azt mutatják, hogy vallástörténeti példaktól erősen eltérő módon használták az Ótestamentum írói ezt a megjelölést „Isten Atya”. Két csoportba sorolhatók be az ótestamentumi igehelyek. S ezek mutatják az új tartalmat és azokat a „megkötöttségeket” is, amelyek meghatározzák az ÓT bizonyágtételét.

Két vonatkozásban ismeri Istent Atyaként az Ótestamentum: 1. A választott nép atya. 2. Izráel királyának atya. (Egyetlen egy olyan igehely van, ahol úgy tűnhet, hogy az egyes hívő is így szólítja meg őt.

De erről is látni fogjuk később, hogy ott is kollektív tartalommal hangzik el a vallomás.)

Vegyük sorra az ezekben a csoportokba tartozó igéket:

1. A *választott néppel* kapcsolatosan:

Deut 32,6: „Igy fizettek ti az Úrnak, ó bolond és esztelen nép?! Hisz atyád ő, ki teremtett, ő alkotott s erőssé tett.”

Ézs 63,16 (-ban kétszer): „Hiszen te vagy a mi atyánk, Ábrahám nem ismer bennünket, Izráel nem törődik velünk. URam, te vagy a mi atyánk, ősidőktől megváltónknak nevezünk.”

Ézs 64,7: „URam, atyánk vagy te mégis! Mi vagyunk az agyag, te a mi formálónk, kezed alkotása vagyunk mindannyian.” (v. ö. Ézs 29,16)

Jer 31,9: „...folyóvizekhez vezetem egyenes úton, nem botlanak meg rajta. Mert atyja vagyok Izráelnek: Efraim az elsőszülöttem.”

Mal 1,6: „...Ha én Atya vagyok, miért nem tisztelnek? Ha én Úr vagyok, miért nem félnek engem? — mondja a Seregek Ura nektek, ti papok, akik megvetitek nevemet.”

Mal 2,10: „Hiszen egy atyánk van mindnyájunknak, egy Isten teremtett bennünket! Miért vagyunk hát hűtlenek egymáshoz, meggyalvzva az atyáinkkal kötött szövetséget?”

2. *Izráel királyáról*, ill. vele kapcsolatban:

2 Sám 7,14: „Atyja leszek, és ő a fiam lesz.” (par. 1 Krón 17,13 = 22,10) Ez Dáviddal kapcsolatban hangzik el.

1 Krón 28,6 (Salamonról) „...kiválasztottam őt, hogy fiam legyen, én pedig atyja leszek.”

Zsolt 89,27 (Dávidról) „Így nevez majd engem: Atyám vagy, én Istenem, szabadító kösziklám!”

Zsolt 2,7: „...Az én fiam vagy! Fiammá tettelek ma téged!” Az említett igehely, ahol az egyes hívők sólnak Istenről mint Atyáról Zsolt 68,6: „Árváknak atyja, özvegyek védője...” Azonban itt is könnyen belátható, hogy itt is egy közösségről van szó, kollektív tartalmú a vallomás.

Ezek alapján összegezhethetjük az Ótestamentumra jellemző jegyeket.

Sehol nem beszél úgy az ÓT Istenről, mint atyáról, hogy az egyes hívő is így tekinthetne rá. Mindig úgy sólnak róla, mint aki a közönségnek az atyja.

Döntő vonása az ÓT idevonatkozó igéinek, hogy az atya—gyermek viszony mögött seholsem találunk mitológikus vonásokat (v. ö. vallástörténeti példák!). Ennek a létrejött kapcsolatnak mindig Isten *kiválasztó*, megváltó szeretete az alapja. Még ott is ilyen meggyőződés húzódik meg a háttérben, ahol a szavak, kifejezések esetleg biológiai vagy mitikus kapcsolatot érzékeltetnének. Az, hogy Isten Izráel atyja, az mindig Isten szeretetének csodája (Ex 4,22 — Deut 14,1k — Hós 11,1k) „Isten Izráel Atyja, de nem úgy, mint egy mitológikus ósnya, hanem mint az, aki Izráelt megszabadította, megmentette és kiválasztotta, hatalmas történelmi cselekedeteivel. Ennek teljes kifejtése az, hogy az Ótestamentum Istent atyának nevezi, s ez csak a prófétáknál történik meg.”⁴

Jeremiás hangsúlyozza Isten atya-voltát, hirdeti irgalmát, megbocsátó, „gyermekéért remegő” szeretetét. (31,20) A hűtlen gyermekkel, az elforduló néppel mindig az irgalmas — bűnbánó gyermekének megbocsátani tudó — atyai szeretet rendezi a „vítás ügyeket”, s ezzel a hűségével újra és újra lehetőséget ad népének, hogy végre rátaláljon helyére az atyai kézben.

Malakiás gyakorlati konzekvenciákra figyelmezteti Isten gyermek-népét. Az atyai szeretet nemcsak az Atyát köti össze választottaival, ha-

nem sürgetően követeli az egyetértést, hűséget (éppen az ő szövetségi hűsége alapján!) a gyermekek között is (Mal 2,10). Minden szakadás a gyermekek között, rombolja, szakítja az olyan sok féltéssel, gonddal kötögetett szálait a kiválasztó szeretetnek is. Így az „egy atyánk van mindnyájunknak”-vallomás elkötelezi Isten gyermekeit egymás iránti felelősségre, a szövetség iránti hűségre.

Imádságban megszólításként csak Jer 3,4.19-ben szerepel az „Atyám”, de ezek az esetek is csak a fentebbi megállapításunkat igazolják, hogy Izráel csak úgy tudott Isten atyaságáról, hogy ő a közösség atyja, aki gyermekiségétől kezdve ifjúságának idején is őrzi és segíti népét.

Az Újtestamentum bizonyágtétele Istenről, mint Atyáról

Jézus Krisztussal vadonatúj kezdődik...

Jézusra jellemző és rendkívüli, a zsidóság számára megbotrányoztató volt maga a szó is, amellyel Istent Jézus megszólítja: Abba!

Ányyra jellegzetes ez a szó Jézusnál, hogy Jeremias egyenesen „ipsissima vox Jesu”-nak nevezi, amely „küldetésigényének és üzenetének lényegét fejezi ki.”¹⁵ Imádságaiban mindig ezt a szót használja, s ahol a görög szöveg patér-t ír, ott is az arám „Abba”-nak a fordításként használja. Maga az arám szó mindössze háromszor fordul elő az ÚT-ban (Mk 14,36 — Rm 8,15 — Gal 4,6), egyéb irodalomban is csak ezeknek az újtestamentumi íghelyeknek az idézésénél.

De miért jelent maga a szóhasználat ilyen fordulópontot? Azért, mert egyáltalán nem vallásos eredetű, hanem a kisgyermekek szókincséből ered, ill. csak családon belül volt használatos, amikor gyermekek édesapjukat (!) megszólították. A magyar „édesapa” szó ki is fejez valamit abból a bensőséges kötődésről, amelynek alapján elhangzott az „abba”. Jeremias és a BLNT is idézi a Babilonai Talmudból: „Amikor egy gyermeket elválasztanak, akkor tanul abba-t (papát) és immá-t (mama) mondani”.

Ez a szó a zsidóságban Istenre vonatkoztatva, imádságban — Jézus szavain kívül — sehol sem fordul elő. Ha az Ótestamentum az előbbieik szerint beszélt is Istenről, mint Atyáról, de elképzelhetetlen és megdöbbenítő volt számukra a mennyben lakozó Isten-nel kapcsolatban ez a szó (Préd 5,1). Istenre nézve egyetlen helyen fordul elő, a Babilonai Talmudban: „Ha nagyon szükség volt esőre, tanítóink az iskolás gyermekeket rabbi Chanin Hanechba-hoz (a Kr. e. 1. század vége) szokták küldeni, akik aztán megfogva a rabbi kabátjának szárnyait így kiáltottak: „Apácska (abba), apácska (abba), adj nekünk esőt! Ő aztán így imádkozott: „Világ Ura és Parancsolója, tedd meg ezeknek a kedvéért, akik nem tudnak különbséget tenni az olyan abba között, aki tud esőt adni és aközött az abba között, aki nem tud esőt adni!”¹⁶ A BLNT-cikk írója rögtön hozzá is teszi: „Mindenesetre rövidzárlat lenne, ha úgy akarnánk értelmezni ezt a helyet, mintha az antik zsidóságban Istenről mint abba-ról beszélnének vagy így szólítanák meg. Mert rabbi Chanin a gyermekek abba-szavát használja arra, hogy Isten atyai irgalmasságára appelláljon: hiszen ő maga azt a kifejezést használja, amely egyszerre fejez ki félelmet és tiszteletet (= ehfurchtsvoll): Világ Ura és Parancsolója (= Gebieter)”¹⁷

S ahogy soha senki más nem merte Istent megszólítani, így imádkozott, s szólt Istenhez Urunk. Amikor a kereszten „én Istenem, én Istenem”-et mond, akkor nem a saját szavaival imádkozik, hanem Zsolt 22,2-vel.

Ebben a szóban sűrítve benne van nemcsak Jézus vallomása az Atyáról, hanem az a kizárólagos, egyedüli és páratlan igénye, hogy Isten igazi valóját csak ő ismeri, s azok akik benne és rajta keresztül ismerik meg. S az a csodálatos, hogy ezt a szót, s mindazt, amit jelent, Jézus továbbadja tanítványainak, nekünk is. Vele együtt és őerte mondhatjuk mi is: Isten Atyánk!

Figyelmeztető és mély konzekvenciákat jelentő Urunknak az „szokása”, hogy Istenről vagy úgy szól, hogy az „én Atyám” vagy úgy, hogy a „ti Atyátok”, s sohasem beszél róla úgy, mint Izráel atyjáról. Itt is és így is hangsúlyosabbá válik, implicit módon, hogy Isten atyai arca egyedül és teljes gyönyörűségében Jézus Krisztusban ragyog fel. S akiknek olyanoknak kell lenniök, mint a kisgyermeknek (Mt 18,3), Jézusért, a fiúság „státusában” kiálthatják: Abba! (v. ö. Rm 8,15 — Gal 4,6) De Jézus úgy sem szól Istenről tanítványainak, hogy „mi Atyánk”. A Miatyánk tanítványok imádsága, s nem Jézus és tanítványai közös imádsága. Jézus és tanítványai nem egyformán, de a tanítványok azonosan (előjogok és hátrányok nélkül egymás között!) — és csak őerte! — tudhatják Atyának Istent, s magukat Isten gyermekeinek.

A többi újtestamentumi irat is (különösképpen Pál és János) egyetért abban, hogy „Isten Jézus Krisztusban nyilatkozta ki magát mint Atya, és ezért csak benne ismerhető úgy meg mint Atya. Isten Atya-volta nem természeti adottságunk, hanem eszhatologikus csoda.”⁸ (vö. Rm 8,14 kk — Gal 4,1 kk) 1 Jn 3,1 k erősen aláhúzza azt, hogy az „Isten gyermekének nevezetés”nek egyedüli alapja Isten szeretete. Az Újtestamentumban Jézus tanításán kívül is hangsúlyos az, hogy ez az ajándék, t. i. hogy Isten Atyánk, s hogy mi Isten gyermekei lehetünk, sürget bennünket a kapott szeretet továbbadására és megélésére. Istent atyának hívni nem előjogot jelent, hanem szeretetének elkötelezését hirdeti, hogy szent életben járjunk (1 Pt 1,16.17).

Úgy vélem, ezek után nem nehéz belátni, hogy Jn 3,16 értelmében és fényében Jézusnál és az egyéb újtestamentumi tanúságtévőknél egyáltalán nem szűkül be, hanem világméretekben mindenkinek felkínált lehetőség lesz az a viszony, amelyről így teszünk vallomást: „Isten Atyánk!” Hiszen Jézus is úgy tett bizonyosságot az Atyáról, mint akinek korlátlan, határtalan a gondviselő szeretete és jósága, mint akiről ugyan nem mindenki tud, de mint aki mindenről és mindenkiről gondoskodik (pl. Mt 5,45 — Lk 6,35 k), és még a természetet is öltözteti (pl. Mt 6,26).

Pál apostol maga is „kitágítja” a látószögét, amikor arról szól, hogy „nekünk egyetlen Istenünk az Atya, akitől van a mindenség, mi is őerte, és egyetlen Urunk a Jézus Krisztus, aki által van a mindenség, mi is általa.” (1 Kor 8,6) Vagy idézhetjük tőle Rm 11,36-ot is: „Bizony, tőle, általa és érte van minden...”

Luther Márton a Nagykátében

az I. hitágazat magyarázatában így ír: „Ezenkívül valljuk azt is, hogy az Atya Isten nemcsak nekünk adta mindazt, amink van és amit szemünkkel látunk, hanem napról napra meg is védi és meg is őrzi minden gonosztól és szerencsétlenségtől, elhárít minden veszedelmet és balesetet. Mindezt pedig csupa meg nem érdemelt szeretetből és jóságból teszi, olyan szerető atyaként, aki úgy gondoskodik rólunk, hogy semmi baj ne érjen minket. Ennek részletes kifejtése azonban a hitágazat másik két részébe tartozik, amelyben ezt mondjuk: „mindenható Atya!”⁹ Majd ké-

sőbb: „A keresztyéneknek azonban az az előnyük, hogy tudják, hogy szolgálattal és engedelmességgel tartoznak neki mindezzért.”¹⁰

Ígéret, misszió, diakónia

Ez a három fogalom segít nekünk abban, hogy a magunk számára összegezzük az eddigi elmondottakat, és a gyakorlati konzekvenciákat levonjuk. Annál is inkább meg kell ezt tennünk, mert a hitvallás és élet mindig szoros egységben volt és marad, és kell is maradnia. Azt pedig megállapítottuk, hogy hitvallás az, hogy „Isten Atya — gondviselő”.

Az Ígéret. Nem mi tesszük vagy tettük, nem is a tanítványok, vagy nagy egyháztörténeti személyiségek. Az ígérést Jézus Krisztus tette — nekünk: „Mennyei Atyátok ad Szentlelket azoknak, akik kérik tőle!” (Lk 11,13) Ez az egyetlen segítségünk ahhoz, hogy ne kérdőjellel mondjuk a mondatot, hanem lehessen biztos kijelentés, amelyből élhetünk, támasz és alap, amelyre építhetünk, erőforrás örökké kevés erőnk számára, hogy lehessen bátorítás félelmeink között, és fegyelmező hatalom örök ó-emberünk ellen, bátorítás a körülményektől és a holnaptól való rettegetés idején. Magunkat, szeretteinket, az egész világot is csak így tudhatjuk az Ő kezében, aki Atyánk.

Misszió. Az világossá vált eddig, hogy Isten Atya-voltát csak Jézus Krisztusban ismerhetjük meg, s csak benne ismerheti meg minden emberlétszám. A róla való beszéd, a megtapasztalt szeretetről való hitvallás elmaradhat-e? Akik úgy ismerték meg Jézus Krisztusban a Világmindenség Urát, mint aki minden ember örömét, békességét, üdvösségét akarja, mint aki nemcsak Deus absconditus hanem Jézusban és Jézusért Deus revelatus is, hallgathatnak-e róla? Az egyház missziójának éppen az a hordozó és lendítő, kudarckokat is elhordozni tudó ereje, hogy Isten a mi Atyánk, de nemcsak a miénk, hanem az egész emberiségé is. Mózes ideje elmúlt, lehet, hogy elmúlik az egyházi formák és keretek fölött is az idő (de Ő az idő Ura is!), de amíg élnek emberek a földön, Jézus ideje nem múlik el soha! S az ő ideje a gyűjtés ideje, hogy összegyűjtse mindenhol az Atya elszéledt gyermekeit!

Diakónia. Nem az egyház az emberiség atyja! Már nem is tanító-mestere. Hanem szolgálja annak a nagy családnak, amelyben szép feladata van Jézus és az Atya népének. Szolga a Fiú módján, s csak úgy! Önfeláldozóan, de mégis öntudatosan. Hiszen biztosak lehetünk abban, hogy minden embertársunkban Őt szolgáljuk. Akár fegyverek ellen, akár kenyérért küzdünk másokért, másokkal együtt. Az „egy Atyánk van mindnyájunknak” nem bezárja az ajtót, hanem tágra nyitja a kapukat minden olyan terület és ügy felé, ahol a „szeretett világban” védelemre, segítségre szorulnak az egy Atya gyermekei, testvéreink. S lehetne-e szebb feladatunk, mint szószólóivá és „kezévé-lábává” válni annak a Jézus Krisztusnak, aki megtanított bennünket újra kimondani: „Isten Atyánk!”

Ittés János

JEGYZETEK

¹ Begriffslexikon zum Neuen Testament (=BLNT) — Brockhaus VI. 1972³, 1243. old.

² J. Jeremias: Jesus und seine Botschaft — Calwer VI. 1976⁴, 30. old.

³ BLNT — 1243—1244. old.

⁴ Jeremias, ua. 30. old.

⁵ Ua. 32. old.

⁶ BLNT — 1241—1242. old.

⁷ O. Hofius, BLNT — 1242. old.

⁸ BLNT — 1246. old.

⁹ Az Evangélikus Egyház Hitvallási Iratai, Budapest, 1957. — 648. 649.

¹⁰ Ua.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Begriffslexikon zum NT — Brockhaus VI. 1972³

Lexikon zur Bibel — Brockhaus VI. 1969⁷

Schmidt/Delling: Wörterbuch zur Bibel — Furche VI. 1971.

G. V. Rad: Die Theologie des ATs

H. G. Fritzsche: Lehrbuch der Dogmatik, Berlin 1964.

J. Jeremias: Jesus und seine Botschaft — Calver VI. 1976¹

G. Müller Botschaft und Situation — Calver VI. 1970².

Az Evangélikus Egyház Hitvallási Iratai, Budapest, 1957.

Augsburg 1530—1980

(Hogyan emlékezett meg a világ evangélikussága
az Ágostai Hitvallás felolvasása négyyszázötven éves fordulójáról?)

I.

Augsburg egykor és ma

Augsburg ismert város Bajorországban, kereskedelmi, ipari és művészeti központ. Lakóinak száma most negyedmillió. Münchentől nyugatra a Lech és Wertach folyók találkozásánál fekszik. A Lech folyó emlékeztet bennünket a Lech-mezei csatára, ahol kalandozó őseink 955-ben súlyos vereséget szenvedtek. Ez a vereség egyébként kalandozóik végét is jelentette. Augsburg római eredetű település, régi elnevezése Augusta Vindelicorum, innen a ma is használt augustana. A város történelmével foglalkozók egyhangú véleménye, hogy az 1530-as évek városképét a mai Augsburgban nehéz visszaidézni. A harmincéves háborút követő építkezési hullám, majd a barokk építészet hatása, később az iparosodás ideje, de nem kevésbé a második világháború pusztításai rendre hozzájárultak ahhoz, hogy Augsburg megváltozzék. Ezek ellenére nem hiábavaló a középkori Augsburg jellegzetesebb építészeti emlékeinek keresése. A részben épségben maradt, illetve restaurált városvédelmi célokat szolgáló falakon és tornyokon kívül két olyan templom maradt meg nagyjából eredeti formájában, amelyek „tanúi” voltak az Ágostai Hitvallás (Á. H.) felolvasásának. Egyik a dóm, másik az evangélikus Szent Anna templom az ún. Fugger-kápolnával együtt. A szent Anna templomban már 1525 óta Luther Márton tanai szerint prédikáltak. A püspöki székházból, ahol 1530. június 25-én az Á. H.-t felolvasták és V. Károly császárnak átadták, ma csak egy karcsú torony áll, a torony mellett lévő épüleccsoport a XVIII. században épült. A felolvasás helyét emléktábla jelöli, amelyen ezt olvassuk:

„Hier stand vordem die bischöfliche Pfalz, in deren Kapitelsaal am 25. Juni 1530 die Confessio Augustana verkündet wurde”

A reformáció történetében, vagy ha közelebbről az ágostai hitvallású evangélikus egyházak történetére gondolunk, akkor itt szem tekinthető a hitvallás felolvasása kezdő, vagy akár befejező aktusnak. Ugyanis a reformáció 1530-ban már egyre erősödő és terjedő folyamat volt, de az Á. H. törvényes elismerést csak 1555-ben nyert. Mégis, az Á. H.-ban kapott precíz, gondos, türelmes, teológiaiilag megalapozott kidolgozást az, amit „a részünkről való gyülekezetek” vagyis Luther Márton hívei vallottak.

Az Á. H. felolvasása birodalmi gyűlésen történt, amit V. Károly császár hívott össze, hatalma megerősödésének idején, de a fenyegető török veszély árnyékában. A birodalmi gyűlés összehívásának célja a császár elgondolása szerint a vallási kérdések rendezése és ezzel együtt a birodalom egységének biztosítása volt. V. Károly császár részére a birodalmi gyűlés Augsburgban történő összehívása egybe esett több éves távolléte után a birodalomba való visszatéréssel és kísérlet volt arra, hogy a tartományok fejedelmeivel szemben hatalmi pozícióját megőrizze. Mivel időközben V. Károly Kelemen pápával is rendezte kapcsolatait, az Á. H. aláíróinak és elfogadóinak esélyei nem voltak éppen a legbiztatóbbak. Aggodalmuk nem volt tehát alaptalan, ami később be is bizonyosodott. Hosszas előkészülés és halogatás után végül is szombati napon, 1530. június 25-én olvasta fel Dr. Christian Beyer szász kancellár 7 tartományi fejedelem, továbbá Nürnberg és Reutlingen városok tanácsa megbízásából azt a hitvallást, mely a városról nyerte nevét és amelyet német és latin kéziratban nyújtották át V. Károly császárnak. Ez az esemény indította a Német Szövetségi Köztársaságban levő Egyesült Evangélikus Egyházat arra, hogy június 22—29. között ünnepi hét keretében emlékezzék meg a hitvallás felolvasásáról és átadásáról.

Augsburg városa tehát 1980. június második felére nagy evangélikus világtalálkozó színhelye lett, amit kifejezetten ökumenikus jelleggel rendeztek és ahol senki sem kényszerült arra, hogy egyoldalú felekezeti szintű megemlékezés tanúja legyen.

Különösen erre mutatott rá Johannes Hanselmann müncheni evangélikus püspök a meghívásra vonatkozó szavaiban: „Az augsburgi ünnepi napok keresztyének találkozását és egymás megszólítását jelentik... a dialógust, ami akkor lesz gyümölcsöző és helyes, amikor minden részről a sajátost, a különleges örökséget, mint hozzájárulást hozzák a beszélgetés központjába”.

Augsburg ünnepi köntösben, feldíszített templomokkal, színes CA plakátjaival fogadta a 450 éves fordulóra érkezett több mint 25 000 vendéget. Bármerre fordultunk, az ismeretlen ismerős kabáthajtókáján biztatott a színyes zöld-fehér színű CA jelvény. Lássuk tehát, mi is történt 1980. június 22—29. között Augsburgban.

II.

Az ünnepi hét programjának áttekintése

Az ünnepi hét rendezői a jelentkezéseket áttekintve több mint 25.000 résztvevőre számítottak és számításukban nem is csalatkoztak. Szükség volt tehát arra, hogy az összes résztvevők közös rendezvényen is találkozzanak, de arra is, hogy csoportonként biztosítsanak lehetőséget istentiszteletre, bibliaórákra, előadásokra, koncertekre. A közvetzőkben a legfontosabb összejövetelekről, illetve azok témáiról szeretnék néhány mondatban megemlékezni.

1. Június 22—26 közötti időre hívta egybe a 24 millió tagot számláló NSZK Evangélikus Lutheránus Egyháza VI. Zsinata 2. ülés-szakát. Ennek megnyitó istentiszteletét június 22-én a Szent Anna templomban tartották s ezt a német televízió is közvetítette. A zsinati ülés napirendjében külön figyelmet érdemelt Dr. Gerhard Heintze vezető püspök jelentése és két ünnepi előadás: Dr. Wolfgang Zorn augsburgi professzor előadása: „Az Á. H. átadása, új idő történetének útjelzője” címmel, valamint Dr.

Gerhard Ebeling zürichi professzor előadása „Az evangélium útja és a világ menete.” „Az Á. H. egykor és ma.”

2. Az ünnepi hét egyéb érdekesebb és figyelemre méltó összejöveteleinek témaköre és a kiegészítő program:

— Az Á. H. diakóniai vonatkozásai (Dr. Theodor Schober — Stuttgart előadása);

— A reformáció történetének mai katechetikai vonatkozásai. (Egy evangélikus és egy katolikus előadóval)

— Hatalmi, politikai és gazdasági érdekek Augsburgban 1530 táján. (Symponion)

— Keresztyén egzisztencia életigazolása a világ feszültségében (Nemzetközi fórum)

— A megadott egység, fennálló akadályok, átélt közösség (Beszélgetés)

— Keresztyén szabadság, mint elkötelezés (Tudományos összejövetel)

— Hit és politika. Isten jó alkotása: a törvényes világi rend. (Pódium beszélgetés)

— Miért és mit hiszek? (Beszélgetés)

— Mint gyermek hogyan jutottam hitre? (Összejövetel gyermekeknek és felnőtteknek)

— Miért vagyok keresztyén? (Hitvallásos este)

— Négy álom az egyházzól. (Víziók nyitott szemmel és figyelő értelemmel; röviden a múltból jövő felé)

— Megigazulás és teljesítmény. (Iskola, a nevelői célkitűzés és társadalmi elkötelezés között).

— Istensömör, istenbizonyosság. (Dr. Eberhard Jüngel — Tübingen, előadás)

— Confessio és Confutatio. (Pódiumbeszélgetés)

— Az egyetemes papság és az ún. hivatalos egyház. (Pódiumbeszélgetés)

— Isten-komplexus vagy Isten szeretet. (Beszélgetés)

— Éljük egyszerűbben! (Evangélikus aszkézis, mint túlélési feltétel, beszélgetés)

— Anyámtól tanultam imádkozni. (Beszélgetés a családi lelkiületről)

— Felsőbbség Istentől, vagy a „választóktól”? (Az Á. H. és az intézményes rend. Beszélgetés)

— A szentségek. Kötelesség gyakorlása vagy erőforrás? (Beszélgetés)

— Mi új az Isten Fiáról? (Mennyire bibliai az Á. H. Jézus-képe?)

— Az ismertlen szentek. (Szentek: egykor és most. Beszélgetés)

— Másoktól tanulni. (Mi imponál a más felekezetek életében?)

— Újból közeledünk a kolostorokhoz? (Beszélgetés)

— Keresztyén meditáció. Mit kezdjek csendes percekkel? (Beszélgetés)

— Keresztyének elkötelezése a béke megvédése érdekében. (Beszélgetés)

A felsorolást még folytathatnám, itt csak a fontosabb összejöveteleket emeltem ki. Természetesen minden beszélgetést előadó vezetett be, ami a részvételt és hozzászólásokat megkönnyítette és helyes mederben tartotta.

3. Az összes résztvevők számára három teljes találkozót szerveztek. Első volt a főünnepséget megnyitó istentisztelet. Ezt eredetileg a Szent-Ulrik téren gondolták megrendezni, de a rossz idő miatt az ünnepséget a téren levő r. k. bazilikában tartották. Második volt az augsburgi Rosenau stadionban rendezett találkozó, „A hit ünnepe” (Éneklés és ismerkedés) központi téma keretében. Harmadik teljes összejövetel június 29-én de.

10 órakor az augsburgi városháza terén rendezett záróösszejövetel volt, ahol az összes meghívott egyházi képviselőkön kívül jelen volt Dr. Carl Carstens, az NSZK elnöke is, aki biztató hangvételű, szívélyes üdvözléssel köszöntötte a jubilánsokat.

4. Szemlét tartva a többi összejövetel, valamint különböző jellegű rendezvények fölött, szólnunk kell arról, hogy az ünnepi héten, de különösképpen a befejező három napon, tehát június 27—29 között, reggelként az összes augsburgi evangélikus templomban istentiszteleteket, bibliaórákat tartottak.

Gazdag zenei programja volt az ünnepi hétnek, ezekből megemlítem J. S. Bach H. moll miséjének, valamint G. F. Händel Messiás Oratóriumának előadását. Külön említést érdemel a budapesti Lutheránia vegyeskar szereplése június 29-én este a Szent-Anna templomban, ahol bemutatták Szokolay Sándor oratóriumát az Ágostai Hitvallás szövegére. Különböző evangélikus énekkarok szerepeltek az ünnepi hét programjában, az Asania kórus Tanzaniából, valamint a Brazíliai Evangélikus Egyház kórusa és helyi kórusok is.

Nem hiányzott az ünnepi hétből a színházi bemutató sem. Június 25-én bemutatásra került Lindenmayer: „Morgen Augsburg” c. színdarabja öt részben, melyet a szerző „kritikus játék” megjelöléssel jellemez.

S nem hiányzott az ünnepi hét programjából a művészi kiállítás és a nyílt bazár sem. Előbbi „Welt im Umbruch” címmel Augsburg és a reformáció korából hozott értékes látnivalót, az utóbbin pedig sört, kolbászt és emléktárgyakat talált a látogató, de leadhatta véleményét arról is, hogy meg van-e elégedve a jelen egyházi rendszerrel és helyesnek tartja-e, hogy a Szentírást teológusok magyarázzák, vagy helyesebbnek tartja, ha azt mások végzik.

III.

Amiről külön is szeretnék megemlékezni

A találkozások alkalmával nem egy résztvevő félig komolyan, félig tréfásan szolt arról, hogy a zsúfolt és párhuzamosan haladó programból nehezen tud választani az ember, mert egyszerre csak egy helyen lehet jelen. A válogatás tehát nem csak érdeklődéssel, de egyúttal a lemondás fájalmával is járt. Magam is voltam így. Természetesen az azzal jár, hogy jelen beszámoló is lehet szubjektív aszerint, hogy mint meghívott hol vettem részt és mi volt az, ami különösképpen megragadott. A válogatásban mégis figyelemmel voltam arra, ami a program szerint is központi jelentőségű volt. Ismertetni fogom tehát dr. Gerhard Heintze vezető püspök Zsinat előtt elhangzott jelentését, dr. Wolfgang Zorn augsburgi professzor ünnepi előadását és Lindenmayer színdarabját.

1. Dr. Gerhard Heintze vezető püspök jelentéséből a következő gondolatokat, megállapításokat emelem ki:

a) Megállapítja, hogy a Zsinat napirendjén is tükrözi a nevezetes évfordulót, melynek széleskörű ökumenikus jelleget kívántak biztosítani. Köszönti a zsinati ülésre szóló meghívást elfogadott, a világ 48 országából érkezett több mint 200 vendéget.

b) Kitér május 12—16. között az NDK-ban tartott jubileumi Á. H. ünnepekre, ahol Kelet és Délkelet-Európa több evangélikus egyháza képviseltette magát.

c) Felteszi a kérdést: mi módon lehet személyes hitvallássá az Á. H. feliratában szereplő zoltárvers: „És a királyok előtt szolok a Te bizonyágaidról és nem szégyenülök meg” (Zsolt. 119,46). Rámutat a személyes

hitvallás fontosságára és egyúttal akadályaira is, mint az érdektelenségre, rezignációra, az egyházból való kiválásra, a kisebbségi helyzetre, ami ugyan úgy mint ma, érvényes volt 450 évvel ezelőtt.

d) Kiemeli az Á. H. ökumenikus jellegét és ebben a gondolatkörben szól 1980. februárban közzétett közös róm. kat. — evangélikus állásfoglalásról, mely az Á. H. előszavából vett idézet: „... valamennyiünknek az egy Krisztus uralma alatt kell lennünk”, ez az elkötelezés és vallomás elfogadásával jelent meg. Felsorolja a katolikusokkal folytatott dialógus során elért eredményeket, de nem hallgatja el a negatív jelenségeket sem. Heintze püspök jelentése szerint bizonyos „elfáradás” mutatkozik a r. k. és az ev. luth. dialógusban. Meghiúsultak az intercebrációra vonatkozó fáradozások s nem jutottak kellő eredményre az egyházi hivatal kérdésében sem. Nem juthattak tehát egységre az Á. H. V., XIV. és XXVIII. szakaszai felett. Megállapítja továbbá, hogy nem jutottak egységre a pápai csallhatatlanságra vonatkozó tanításban sem, mert lutheránus részről nem vallhat mást csak azt, amit Luther vallott: „a pápa és a zsinatok tévedhettek és sokszor tévedtek is”. Igen határozottan mutat rá Heintze püspök jelentése az apostoli successio kérdés-csoporttal kapcsolatosan arra, hogy érthető ugyan ennek „védelmet kereső és nyújtó funkciója”, de az egy keresztyén anyaszentegyház megmaradása nem alapozható egyházi intézmények érintetlenségére, hanem egyedül az egyház élő Urának jelenlétére és Szentlelke küldő és fenntartó erejének szüntelen megnyilvánulására.

e) Fentiek ellenére is megmarad véleményénél és vallja, hogy létezik ökumenikus alapkérdés, vagyis: „mi köt össze bennünket?” Ebben igyekezzünk helyesen tájékozódni.

f) Ezt követően szól a más egyházakkal és egyházszervezetekkel való ökumenikus kapcsolatokról, a lelkiészhiányról, az egyház mai helyzetéről, az egyház missziói feladatáról, a személyes biznyságtéves fontosságáról s végül arról, hogy az Á. H. aláíróinak személyes bátorságát és elkötelezését nem tehetjük meg nem törtéنتté. Ez indítson bennünket olyan biznyságtételre, ami a címszóban szereplő zsoldárvers szerint, Isten biznyságairól, Isten dolgairól való szólás és nem önmagunk bölcsessége és elhatározása vagy elszánása.

2. *Dr. Wolfgang Zorn augsburgi professzor ünnepi előadásáról.* Az előadás címe: „Az Á. H. átadása, egy új idő történetének útjelzője”.

Az előadás 5 tételben a következőkre tér ki:

a) Augsburg gazdag sváb város szerepe az ev. egyház történetében nem korlátozódik csupán az 1530-as eseményekre. Három nevezetes eseményre mutat rá az előadó. Először arra, hogy 1518-ban Luther Márton szerzetes tanár találkozik az augsburgi Szent Anna karmelita kolostorban Vio von Gaeta kardinálissal, a pápa küldöttjével. Ezután, 1530-ban történik az átadás, majd 1555-ben az augsburgi béke. Az Á. H. átadása tehát csak egy része az útnak, melyet végül a teljes vallásszabadság követett, Gusztáv Adolf svéd király közbelépése után. Ezek az események Augsburg városát az ökumenikus keresztyén békegondolat útjelzőjévé tették.

b) Az Á. H. nem harci irat, hanem belső reformok igazolása, békejobb nyújtása, mert az egyház egysége keresését tűzte ki célul. Ha igazán egyház szakadásról van szó, akkor nyilván nem szabad figyelmen kívül hagyni a fájdalmas, nagy egyházszakadást a görög és latin-római egyházak között. A nyugati keresztyénség történetéből kifejlődő ev. luth. egyházat egyébként sem lehet csak az Á. H. szemszögéből vizsgálni, hanem a Konkordia könyvben foglalt összes hitvallások szemszögéből. Az Á. H. ily módon nem az út, hanem csak az út jelzője bizonyos időben és helyen,

egységben az ev. egyház többi hitvallási irataival. Az út maga Krisztus és nem is lehet más.

c) Sem korábban, sem később nem lehetett mereven szétválasztani a történelemben: mi a világ útja és mi az evangélium útja. A reformációt, közelebről az Á. H. átadását lehet ilyen szempontból is vizsgálni, és azt mondani, hogy a reformáció a választófejedelmek forradalma a császárral szemben. Luther is látta ezt, de nem választotta szét a két birodalmat, csak világosan megkülönböztette, és nem akarta, hogy egyiket a másik ellen kijátsszák. (Vö. Á. H. 16. és 28. cikk.) Ha pedig a 16. cikk nehézségeire tekintünk (felsőbbségek előtti engedelmesség... az igazságos háború megítélése...), ne felejtsük el, int az előadó, hogy a protestantizmus maga is forradalmi volt annak idején, ahogyan forradalmi jellegű pl. az a harc, amit a harmadik világ keresztyénei vívnak napjainkban. Oly módon látja útjelzőnek az Á. H.-t, hogy az előbb említett nehézségek feloldásához figyelembe vesszük, hogy mily nagy mértékben biztat szeretetre és a jó cselekedetek gyakorlására.

d) Lutherre utalva figyelmeztet az előadó arra, hogy nem szabad az egyenlőség jelét helyezni valamelyik birodalom, a világtörténelem és Isten országa, illetve annak történelme, útja közé. Isten országa csak az Ige és szentségek által növekszik, és éppen azért Isten országát nem lehet azonosítani birodalmak törekvéseivel, hatalmi célkitűzésekkel és vallásos színezetű jelszavakkal.

e) Keresztyén történelemfogalmazás mindig nehéz és felelősségteljes feladat. Különösen felelősségteljes a pillanat, amikor a cselekvés vagy nemcselekvés között kell választanunk, arra is gondolva, hogy soha vissza nem térő alkalmakat engedünk el. Vajon a jelenlegi Á. H. jubileuma nem kötelez-e bennünket annak újonnan való megkísérlésére, ami 450 évvel ezelőtt cél volt, de nem valósult meg? Isten Lelkét nem kötheti meg a történelem! Éppen ezért a hitvallás (Á. H.) nem halott történelmi dokumentum, nem teológiai archeológia tárgya, hanem életerős és életet erősítő megszólítás, ahogyan 450 évvel ezelőtt volt. Befejezésül, vissza- és előretekintésül idézi D. Bonhoefer szavait 1945-ből:

„Biztos kezek hűségébe rejtve
várjuk mi jön, vigaszt keresve.
Isten van velünk reggel és este
s minden új napon keres kegyelme.”

3. Christoph Lindenmeyer: „Holnap, Augsburg... világpolitika polgári szemzőgből”. Kritikai játék 5 felvonásban. A darab nem teológiai kiértékelés, sem nem történeti visszajátzás, hanem kísérlet arra, hogy megértsük az emberek gondolatvilágát az Á. H. felolvasása előestéjén. Miben reménykedtek, mitől félték, milyen hangulat uralkodott Augsburgban június 25-e előtt? Főalakja V. Károly császár, aki maga meg sem szólal, — egyébként is alig értették volna szavait —, ahogyan ő sem értette a másokét. Ilymódon a játék célja: elgondolkztatás, olyan helyzetekben, vagy olyan helyzetekre való tekintettel, amelyek megismétlődhetnek. „Holnap, Augsburg.” kritikai játék 5 felvonásban alcímei: A császár érkezése; Lutheránusok elhurcolása; a császár álmodik; a reménység; a hitvallás felolvasása.

Augsburgban az ún. „Fronhof” udvarán került sor a darab bemutatására 1980. június 25-én délután. A paródia és szatíra elemeit is felhasználva a szerző kétségkívül helyesen érzekeltette a 450 év előtti helyzetet, hangulatot, kétségbeesést és reménységet, a világpolitika és egyház érdekeinek és kérdéseinek kölcsönös egymásrautaltságát. Hozzájárult mindehhez, hogy a Fronhof az a hely, ahol a közönség tekintete az 1530-

ból megmaradt karcsú toronyra és a felolvasás helyét megörökítő emléktáblára esett.

Idézünk néhány mondatot a darab negyedik felvonása befejező részéből. Luther hívei a város falain kívül találkoznak. Egy lelkész szól hozzájuk. Mondanivalóját Jób története üzenetéhez fűzi, majd ezekkel a szavakkal fejezi be: „A nap újra feljön ebben a városban, ezek fölé a falak fölé. De a város megmarad és megmarad az is, ami visszatartó, a félelem, a féltékenység és a hatalomra való törekvés... megmarad a félelem mindentől és mindenkitől, aki más, mint ti és akik féltelmet keltenek bennetek az ő másféleségükkel... De te újra szóni fogsz, és te újra kenyeret fogsz sütni, és te tovább végzed a könyvelést, mert ezt így tanultad. S mert az a szabadság, amiről az Úr szól, más szabadság. És az Úr visszaadta Jóbnak mindazt, amije volt és elvette tőle a nyomorúságot és a betegséget. Holnap, Augsburg! Menjetek békével! És mindegyikőtök gondoljon arra, hogy a valóságban mennyire szabad. És mennyire szabad az, aki másként gondolkozik mint ti. Az Úr legyen ti véletek, ámen. És vigyázzatok egy kicsit arra is, hogy ne mindnyájan ugyanazon városkapun térjete vissza. Holnap Augsburg! Hit, remény, szeretet? *Mindenekelőtt azonban: reménység.* (Miközben lelkész búcsúzik a gyülekezetől felhangzik a korál: Erős vár a mi Istenünk.)

Talán ez a rövid szakasz is szemlélteti, hogy a szerző nem a rajongó, vagy nem a maga dicsőségét kereső jubiláns egyház szemével nézi a történelmet, hanem keresi a mulandó időben Isten örök vigasztalását.

„Holnap, Augsburg!” — nem sebeket kívánt felszakítani, sem nem hitvitát provokálni, még csak azt sem, hogy érvényes receptet vagy megoldást nyújtana mindarra, ami 450 év előtt, alatt vagy elteltével kérdés maradt. Viszont bátran szól arról, ami a darab üzenetének központja: *Isten nekünk szabadságot adott, hogy éljünk vele.* Ez a szabadság azonban más — mind eredetében, mind pedig céljában —, illetve több, mint az a szabadság, amit az előbbi ellen ki lehet játszani, ami nem a keresztény ember szabadsága, hanem olyan szabadság, ami Pál apostol szavai szerint „nem használ” és ílymódon közösséget ront. „Holnap, Augsburg” szavai tehát nyilvánvalóan aláhúzzák azt, amit Luther mondott: „Ha ennek a világnak holnap vége is lenne, én ma még egy fácskát elültetek...”

Summázás

Az ünnepi hét egyik előadója, dr. Ebeling, zürichi professzor, nem hallgatta el, hogy voltak olyanok, akik az Á. H. felolvasása jubileumi emlékünnepeét felesleges túlzásnak tartották. De nem hallgatta el azt sem, hogy annakidején Luther barátja, a szász fejedelmi udvar papja, G. Spalatin úgy nyilatkozik az Á. H. felolvasásáról, mint „minden idők legnagyobb eseményéről”. Nyilván érzékeltetni kívánta ezzel, hogy nem helyes, ha túlzásba esünk és a végleteket képviseljük magatartásunkban, véleményünkben. Ezt az igazságot szem előtt tartva szólhattunk teljes nyíltsággal arról, ami Augsburgban történt. Augsburg 1530—1980 jubileum nem túlozta el az Á. H. jelentőségét, nem kreált hősokeket, nem szított ellentéteket, nem alkotott új tanokat.

Számtalan bizonyosságát láttam annak, hogy a CA—450 nem felekezeti hivalkodás volt, hanem a hit megvallásának ünnepe. Ebben a vonatkozásban értékeljük az átadás jubileumát, ami mindjárt azt is jelenti, hogy 450 év sem mosta el az eredeti célkitűzést; mit vallanak ma a gyüleke-

zetek, rámutatva arra is, amivel nem érthetünk egyet. Mindezt józanul, megbékélést kereső lélekkel, a tolerancia szellemében. Nyilvánvaló, hogy az egyház történelmében az Á. H. nem egyedül ilyen célú irat, amint szóltunk is arról, hogy 1530 csak az út egy szakaszát jelenti. Egyedül ez a békekésés igazolja különben azt a figyelmet, amit mint a Lutheránus Világszövetség, mint a tagedyházak egy része szentel a róm. kat. lutheránus dialógusnak, a közeledés gondolatát még akkor sem vetve el, amikor a másik oldalról ehhez elég kevés előrehaladást bizonyítanak és ma is inkább (és újból) a hatalmi pozíció talajáról kívánják a dialógus folytatását.

A hit megvallásának és a hitben való megerősödésnek ünnepe volt az Á. H. átadásának jubileuma.

Ugyanakkor az Á. H. átadásának 450 éves jubileuma kétségkívül a testvéri találkozás alkalma is volt. Bizonyosságul szolgált a találkozó arra, hogy az evangélium körül nyitott szívvel találkozhattak kontinensek evangélikus és más vallású képviselői.

Jó volt együtt lenni, szép volt az ünnepélyes, ősi „Erős vár a mi Istenünk” korál hangjai után a tanzaniai Asania kórus különös ritmusú és csengésű énekét vagy Szokolay S. Á. H. oratóriumát hallgatni. Mindez együtt: „C A 450 — den Glauben bekennen.”

Dr. Szedressy Pál

Az 1681. évi soproni országgyűlés és az „artikuláris korszak”

II.

A protestantizmus helyzete az artikuláris korszakban

Az élet — mint annyiszor — ezúttal sem simult bele a törvénytábla keretekbe. Egységes kép éppen ezért nem is rajzolható fel. A rendelkezésünkre álló adatok „térbeli” és „időbeli” csoportosítása segítségével anynyit azonban feltétlenül el lehet érni, hogy valamelyest kiformalódjék és megragadhatóvá váljék az artikuláris korszak gyakorlati életmegnyilvánulásainak néhány vonása.

Ha az „időt” vesszük szemügyre, azt találjuk, hogy három fázisban történtek jelentős ellenreformációs előrelépések.

Az első fázis (1681—1711) döntő eleme az *alapos helyzetfelmérés*. A XVII. század utolsó éveiben számos canonica visitatio eredményeképpen bontakozik ki országos méretekben is az „erőviszonyok” reális képe. A török kiűzése és Thököly mozgalmának kifulladásá után, Rákóczi szabadságharcának kirobbanása előtt, (mely a nagyszabású konkrét cselekvéssor indítását mintegy 10 évvel eltolja!), *egy politikailag még képlékeny, de az ellenreformáció szempontjából biztató jeleket mutató „történelmi pillanatban” gyűlnek össze az adatok.*⁷

1700. február 25-én Telekessy István egri püspök azt jelenti Kollonich Lipót érseknek, hogy a joghatósága alá tartozó 10 megye területén 1215 gyülekezet van, melyből katolikus 174, református 694, evangélikus 180 és orthodox 167; vagyis a 174 katolikus gyülekezet (plébánia?) mellett 1041 „akatolikus”. Dvornikovics Mihály váci püspök pár nappal korábban, 1700. február 7-én jelenti az érseknek, hogy a területén fekvő 53 helységben mindössze 5 a plébániák száma. Padányi Bíró Márton veszprémi püspök Naplója szerint a XVIII. század elején az 5 megyére kiterjedő Veszprémi egyházmegyében összesen csak 30 plébánia található, éspedig 16 Zalában, 3 Somogyban, 3 Fejérben, 6 Pilisben, 2 Veszprémben, és még 1745—1748 táján is csak 70 katolikus pap működik a 300-nál több protestáns lelkésznel szemben. Nem állnak rendelkezésemre pontos összesített adatok a Győri egyházmegye területéről (ahol az arány az itt leírtaknál biztosan kedvezőbb), vagy a Felvidékről és a töröktől visszafoglalt területekről, (ahol viszont — Pozsony, Nyitra és Trencsén megyék kivételével — az arány biztosan kedvezőtlenebb), annyit azonban e részadatok máris biztonsággal mutatnak, hogy — az utókor ítélete szerint — „a XVII. század végén győzelmet arató katolicizmus” legfeljebb 20—25%-os birtokállományt tekinthet sajátjának a protestáns és orthodox egyházak 75—80%-os birtokállományával szemben.

Az arány a kuruc korban (1703—1711) átmenetileg még kedvezőtlenebbé válik; s itt az „átmenetileg” szónak az ad különleges hangsúlyt, hogy az 1673 körül, vagy 1681-et követően „megsemmisített evangélikus gyülekezetek” tekintélyes része is új életre támad, amikor azt a körülmények lehetővé teszik. Így érthető az „előkészületi fázis” 3 évtizedre növekedése, valamint az a tény is, hogy az első valóban nagyon erős és fájdalmasan eredményes ellenreformációs roham csak 1712 után indul. És így érthető az, hogy csak az Ausztriához legközelebb eső sávban indul meg az ún. „artikuláris élet” 1681 után hamarosan: Nemesescóban 1684-

ben, Nemeskéren 1689-ben, s még e helyeken is meg-megszakadva, az időnként kedvezőbbre is forduló körülmények alakulásától függően.

Saját új anyagunk is ugyanebbe az irányba mutat. Táblázatunk — mely nyilvánvalóan töredékes még, s egyik-másik adata is áthullhat a kritika rostáján — egyenesen mehökkentően pozitív képet állít elénk a XVII. század végének evangélikus gyülekezeti életéről. A Dunántúlon, Fejér—Komáromban (2), Győrben (18), Mosonban (0), Somogyban (2), Sopronban (17), Vasban (45), Veszprémben (24) és Zalában (6) összesen 114 gyülekezet „létezik” és benne minimum 161 klerikus szolgál a XVII. század utolsó évtizedében. A mai Magyarország északi és keleti felében Hevesben (0), Nógrádban (8) és Pest megyében (5) összesen 13 gyülekezet 14 klerikusáról van adatunk. A 127 gyülekezet 175 klerikusa (adatszerűen igazolható, hogy a szolgálatot végző egyházi személyek száma 1691—1700 között jóval meghaladja a 200-at) meggyőző bizonyosság amellet, hogy a *Gyászévtized, az azt megelőző és követő brutalitások szétzúhatták ugyan a szervezeti kereteket, egyházunkat és az evangélium hirdetésének ügyét azonban nem teheték tönkre.* S hogy a kuruc kor mit jelentett a protestantizmus számára, arra nézve a hatásából szerényebb mértékben és rövidebb ideig részeseül Dunántúl, közelebbről Kemeses-alja szolgáltató jó példát. Az egyházmegyét 1695-ben újjászervező Asbóth János senior 69 gyülekezetről tesz említést vizitációs jegyzőkönyveiben, melyből 48-ban 56 klerikust talál, általában jó lelki helyzetben és kielégítő papi, tanítói szolgálat ellátással. A Rákóczi-kor nagyobb szabadsága azt eredményezi, hogy az egyházmegye 69 gyülekezetéből 61-ben legalább 97 klerikus működik.⁸

A felmérések ezt a valóságot tárják fel, s erre figyelve kezdi meg a hatalom a katolikus restauráció munkáját.

A második fázisban (1712—1748) már egyre nyomasztóbban jelentkezik az ellenreformáció gyülekezetfelszámoló buzgalma. Devecser (1713), Pápa (1714), Sitke (1719) és „véghely” volta ellenére Zalaszentgrót (1718?, 1720?), valamint Vajta (1746) lehetnek kiragadott példáink a szorványosnak látszó gyülekezetfoglalásokra. Van már példa egy-egy nagyobb terület egyidőben történő birtokbavételére is. A rábaközi gyülekezetek felszámolását 1714—1717 között hajtják végre, befejezve egyben Sopron megye „törvénynek megfelelő állapotba helyezését”. Ekkor lesz gyakorlatilag is artikuláris gyülekezetközponttá Vadosfa. Kemeses-aljára 1732-ben, a Hegyhát vidékére és (részben) az Őrségre 1733-ban kerül sor; e két akcióval Vas megyében is teljessé válik a katolikus restauráció sikere. Most emelkedik ki korábbi jelentéktelenségéből az artikuláris Nemesdömölk. *A veszteségeket valamelyest csökkentik a telepítések nyomán alakuló gyülekezetek:* a Bakony és Vértes vidékén pl. Oroszlány (1701), Tordas (1718), Bakonycsérnye (1721); Tolna megyében Gyönk (1713, 1722), Györköny (1717), Sárszentlőrinc (1722); Somogy megyében Tab (1717); az Alföldön Békéscsaba (1716), Kiskőrös (1720), Pilis (1721), Szarvas (1722), Orosháza (1744), Soltvadkert (1747).

A harmadik fázisban (1749—1781) változatlanul folytatódik a bevált valláspolitikai, egészen úgy, ahogyan azt Nádasdy kancellár megfogalmazta a királynőnek adott válaszában. Ekkor veszíti el templomával együtt vallásgyakorlatát Kisbátot (1749), Gecse (1749), a „véghelyként” korábban kiemelt Győr (1749), Vanyola (1752), a szintén „véghely” Pápa, ref. (1752), Nyíregyháza (1754), Bezi (1756), vagy már szinte a Türelmi Rendelet megjelenése küszöbén Nemespátró (1780); elsősorban a református gyülekezetek között végez hatalmas pusztítást Somogy, Veszprém és Fejér megyék területén — több mint félszáz gyülekezetfoglalással —

Padányi Bíró Márton veszprémi püspök főispán, e korszak „Pázmánya”. Azért kell erre az újabb súlyos veszteségláncolatra rámutatnunk, mivel — általában katolikus egyháztörténet-írók sugalmazására — nálunk is az terjedt el a köztudatban, hogy Mária Terézia uralkodása már az üldözés megcsendesedését hozza, és hogy a XVIII. század közepétől enyhül az elnyomás.

Területenként is különbözött a protestantizmus helyzete az artikuláris korszakban.

Magától értetődőnek látszik a különbség a 11 „restringált” és a 19 „privilegiált” megye, ill. az artikuláris” és a „nem artikuláris” gyülekezetek helyzete között. Láttuk már, hogy ez a gyakorlatban mégsem volt így: A Magas Tátra vidékén még 1749—1750 táján is szabadabban élhettek evangélikus gyülekezeteink, mint pl. Sopron megyében 1720 táján, noha ugyanabba a kategóriába sorolta őket az 1681. évi törvény-paragrafus. Jobb sors jutott osztályrészül az aprócska Gergelyinek Veszprém megye északi határán, mint az ugyanebbe a megyébe tartozó tekintélyes Devecsernek, mely végérvényesen elpusztult a XVIII. század második évtizedében. Mégis: általános volt a szorongatottság izgalma, az eltiportatástól való félelem, a létbizonytalanság érzete. Ha nem így lett volna, aligha maradt volna emlékezetben, mint rendkívüli eset, az, hogy Bakonyszentlászlón — bár megkísérelte a hatalom — nyugodtan élhett a gyülekezet és lelkésze, mivel a katolikus földesúr nem engedte a zavarkeltést.

Általános vélemény szerint a *telepes gyülekezetek helyzete* az egész korszakban kedvező volt. Adatok sora igazolja ezt például Tolna és Békés megyében, a Mercyk és Harruckernek birtokain. Természetes is ez, hiszen a földesúrnak elemei érdeke, hogy birtokain a sokszor nem kis nehézségek árán betelepített jobbágyok békességben dolgozzanak és a szerződéseikben biztosított jogukat bennük első helyen a vallásuk szabad gyakorlását) ne érje sérelem. Mivel pedig ez sok helyen így volt, — és mindenhol így kellett volna lennie! — különösen hangsúlyossá válik az a számos eset, mely a megpróbáltatásokra utal. Oroszlányban 1720-ban a Pesti „Vallásügyi Bizottság” komoly beavatkozása következtében a papnak és tanítónak el kell hagynia a gyülekezetet és csak a következő évben kerülhet sor új klerikus hívására, akkor is sok izgalom és könyörgés után. Ugyanitt 1745-ben pap és néhány jobbágy börtönbe is kerül, mivel a földesúr nem volt megelégedve a papválasztással és csak „reverzállissal”, plusz szolgáltatások teljesítésének vállalásával szabadulhatnak. Öskü papját 1748-ban a vizitáló katolikus főesperes nyakatekert okoskodással a „tritheizmus” vádjában marasztalja el, börtönbe akarván záratni és — mint már tudjuk — ezzel együtt a gyülekezetet is katolizálásra „alkalmas állapotba hozni”. Zomba telepeseinek 1744-ben tovább kell vándorolniuk Dunántúlról az Alföldre, hogy így aztán megalapítsák Orosháza gyülekezetét. A Nyíregyházát 1753-ban „megszálló” 400 evangélikus család, s az azonnal megalakuló gyülekezet már a következő évben elveszíti papját és vallásgyakorlati szabadságát. Visszakapja ugyan e jogát 1759-ben, visszatérhet elűzött prédikátora is, közben azonban őt szorongató esztendő telik el. Még kirívóbb Mekényes telepeseinek sorsa, akik alig két évtized szabadsága után a pécsi püspök rendeletére veszítik el papjukat 1743-ban. Ugyan így jár 1730-ban a Helytartótanács parancsa nyomán Kiskőrös népes gyülekezete, ahol még a templomot is elpusztítják a kiküldött fegyveresek, ill. más forrás szerint maguknak a híveknek kell szétverniük. Mindkét gyülekezetünknek 1783-ig, a Türelmi Rendelet érvényesülése

első esztendejéig kell várnia, hogy újra szabad legyen evangélikus vallásgyakorlata.

Még az „artikuláris gyülekezetek” élete sem biztonságos. Emlékezzünk vissza az egyszer már említett nevezetes „öt betűre”: „adhuc” („még”), melyet a protestánsoknak agyukba-szívükbe kellett vésniük az egész korszakban. Amikor Barkóczy püspök 1749-ben az artikuláris Bártfa gyülekezetéhez ír, intelme nem üres fenyegetés: „Tudjátok, mily alapra támaszkodik szabadságtok és vallástok gyakorlata? E három szóra: még fenntartani kívánja!” Ugyancsak nekik címzik — ezúttal goromba nyíltsággal — ezt a mondatot: „Még megtűrnek titeket; még van vallásgyakorlatotok, de vajon meddig?” Nem feledhetjük: olyanoknak kell eltöprengeniük e mondatok értelmén és jelentőségén, akik az utókor szemében igazán „abszolút biztonságban” tudhatnák magukat! Hiszen bárhogy csűrjék-csavarják az ellentmondásoktól hemzsegő artikuláris törvényt, a név szerint is „becikkelyezett helyek” vallásszabadságához csak nem férhet kétség! De láttuk már, és ezt látjuk újra: az artikuláris korban *semmi* sem „biztos”. Így, ebben a félelmetes összefüggésben kapják meg igazi hangsúlyukat az olyan események, melyek önmagukban is megdöbbentőek, de e háttér látása nélkül „helyi túlkapaszkodásnak” minősülhetnének. Az például, hogy *Nemeskér* reformáció óta lényegében megszakítás nélkül evangélikus használatban levő templomát — fél évszázaddal az artikuláris törvény ottani érvénybe léptetése után — egy nagy per keretében 1732-ben elveszik a gyülekezet-től. Vagy hogy *Nemesdömölkön* az amúgy is párját ritkító cinizmussal tóban (!) kijelölt templomtelken — 10 évi keserves előmunkálat: tőfelöltés, száritás, földtömés stb. után — 1743/1744-ben végre épülni kezdő templomot csak a legnagyobb nehézséggel, bécsi követjárásokkal és rengeteg pluszköltséggel lehet véglegesen tető alá hozni. Vagy hogy *Vadosfán*, módszeresen alkalmazott fenyegető előkészületek után 1751-ben egy botokkal, fegyverekkel felszerelt „ájtatos körmenet” provokatív demonstrációja kiváltja a kétségbeesett, templomuk elvételeitől tartó evangélikus hívek zavargásba fajuló ellenállását, minek következtében egy vétlen szuperintendens börtönbe kerül, hivatalvesztésre ítéltetik, és számos nemes, vagy jobbágy részesül igen súlyos büntetésben, a „törvényt osztó” hatalom pedig hajszál híján megszünteti az artikuláris gyülekezet nyilvános vallásgyakorlási „kiváltságát”.⁹

Az üldöztetéseknek ez a módszeressége, az immár rendelkezésre álló idő, és az élet minden területét ellenőrzése alá vonó hivatali apparátus a XVIII. század második felében sikert sikerre halmoz. A protestánsok veszteséglistája egyre bővül. Egy 1781-ből való panaszirat szerint a protestánsok az artikuláris korban összesen mintegy 700 templomot veszítettek, mégpedig a korszak első felében 450-et, a másodikban 250-et. Ez pedig egyúttal azt is jelenti, hogy a „nagy engedményeket hozó” 1681. évi törvény utáni évszázadban ugyanennyi gyülekezet semmisül, vagy gyengül meg. A XVIII. század „következetes valláspolitikája” eredményezi azt, hogy míg az artikuláris kor kezdetén a katolicizmus és protestantizmus között 1/3—2/3 az arány, addig ez a Türelmi Rendelet megjelenéséig az ellenkezőjére fordul és 2/3—1/3-ra módosul.

A „koronatanú”

A korszakot, annak kétes dicsőségét, mint „koronatanú” legtalálóbban maga II. József császár jellemzi. 1781-ben kiadott Türelmi Rendelete a jó szándéknak, bölcsességnek, a „közjó” szem előtt tartásának, és talán

mindenek felett az igaz emberségnek félreismerhetlen jegyeit hordozza. Jól tudjuk ezt. Az is közhely már szinte, hogy milyen élénk figyelemmel kíséri élete e fő művének sorsát. Csaknem „mohón” várja a befutó jelzéseket: hogyan halad előre az ügy. És a jelentések jönnek, egyre jönnek; úgy tűnik, minden a legnagyobb rendben folyik. Ám egyszer — 1783 (!) nyarán — egyik felvidéki útján a helyszínen megvilágosodni előtte, hogy egész kormányzati apparátusa, a Megye, a Helytartótanács, a Kancellária tulajdonképpen elszabotálja a rendelet lényegét és az eddig befutott „eredmények” nem többek porhintésnél. Haragja példátlan, intézkedései drasztikusak. Pedig nem a rosszindulat motiválta a „változtatlanságot”, nem tudatos szabotázs történt, (hogy is merték volna megtenni ezt a teljhatalmú császár ellenében!), — az apparátus csupán megszokta a Mária Terézia alatti „módit”, s egyszerűen képtelen volt elhinni, hogy a Türelmi Rendelet *valóban* változtatást kíván a régi és olyannyira bevált protestánsellenes gyakorlaton. Tény, hogy II. József nagy eszméje II. József aprólékos ellenőrzése, lankadatlan figyelme, és császári hatalmának érvényesítése nélkül — nem valósulhatott volna meg.

Igy viszont véget ért az artikuláris korszak; nem könnyen, nem egyszerre, és nem 1781-ben, hanem nehezen, még mindig vonakodások kíséretében, indulatokat kiváltva, és 1783-ban, még inkább 1783-tól, közel két év késedelemmel. És indulhatott egy jobb, valóban új, valóban felemelkedést hozó korszaka a halálosan meggyötört hazai protestantizmusnak.

¹ A tanulmány adatanyagának jelentős része már korábban is megjelent nyomtatásban, különböző összefoglaló, vagy részleteket tárgyaló munkákban, gyakran más összefüggésekre figyelemmel és általában más végeredményhez segítve. Témankra vonatkozóan a legfontosabbak: A Magyar Nemzet Története ún. „millenniumi kiadásának” VI–VIII. kötetei, éspedig *Angyal D.*: Magyarország története II. Mátyástól III. Ferdinánd haláláig, Bpest. 1898.; *Acsády I.*: Magyarország története I. Lipót és I. József korában, Bpest. 1898.; *Marczali H.*: Magyarország története III. Károlytól a Bécsi Congressusig, Bpest. 1898. — *Unger M.*—*Szabolcs O.*: Magyarország története, 3. kiad., Bpest. 1976. — *Zsilinszky M.*: A magyar honi protestáns egyház története, Bpest. 1907. kül. 172–220 lpk. — *Payr S.*: Egyháztörténeti Emlékek I., Sopron. 1910. kül. 145–377 lpk. — *Payr S.*: A Soproni evangélikus egyházközség története I., Sopron. 1917. kül. 480–508 lpk. — *Payr S.*: A Dunántúli evangélikus egyházkerület története I., Sopron. 1924. — *Mályusz E.*: A Türelmi Rendelet, Bpest. 1939. kül. 3–124 lpk., ahol „A régi rendszer” cím alatt az artikuláris korszakot tárgyalja. — *Sólyom J.*: Az evangélikus templom története Magyarországon. In: *Evangélikus Templomok*, Bpest. kül. 69–97 lpk. — *Fabiny T.*: *Evangélikusság a magyar kultúrában*. Múzeumi forgatókönyv és vezető (kézirat), Bpest. (1979). — Kiváló segítséget nyújt az artikuláris korszak megértéséhez elsősorban hatalmas levéltári anyagával a katolikus *Pehm J.*: *Padányi Bíró Márton veszpremi püspök élete és kora*, Zalaegerszeg. 1934. A szerző kritikátlan sába hajló elfogultsággal ismerteti meg olvasóit a katolikus restauráció olyan adatainak és eredetiben leközölt dokumentumainak sorával, mely ma egyértelműen elmarasztal személyt és korszakot egyaránt.

² Keveset tudunk a protestantizmus török hódoltsági helyzetéről. Az első néhány évtizedre vonatkozólag legújabbban sok érdekes adatot közöl és összefoglalást is ad *Káldy-Nagy Gy.*: *A Budai szandzsák 1559. évi összeírása*, Bpest. 1977. — A XVI. század végéig terjedő időszokról ad képet *Bálint S.*: *Szeged reneszánsz kori műveltsége*, Bpest. 1975. kül. 85–100. lpk.; valamint *Kathona G.*: *Fejezetek a török hódoltsági reformáció történetéből*, Bpest. 1974.

³ Az Egyháztörténeti Szakcsoport keretében — *dr. Fabiny Tibor* professzor vezetésével — mintegy 10 év óta folyik az adatgyűjtés és rendszerezés munka. Ennek eddigi eredménye, hogy a reformációtól napjainkig a mai Magyarországon területén élt és működött klerikus (pap és tanító) közül kb. 13 000-ot lehetett számba venni kb. 150 000 különböző adattal. Az eddig átvizsgált könyvtári és levéltári források száma meghaladja a 200-at.

⁴ *Alt.* a Gyászévtizedre és ezen belül kül. a „rendkívüli törvényszékek” ügyére, valamint azok áldozatainak sorsára vonatkozólag vö. *Payr S.*: *A Magyar protestáns gályarabok*, Bpest. 1927. — *Szimonidesz L.* (ford. és bev.): *Magyar vértanúk nyomában*; *Kocsi Csergő B.* kézírata a 19 gályarab-vertanúiról, 1676., Pápa. 1944. — *Herpay G.*: (ford.): *Otrokocsi Fóris F.* „Furor bestiae” Fenevad dühöngése, 1676., Debrecen. 1933. — *Makkai L.*—*Fabiny T.*—*Ladányi S.* (szerk.): *Galeria omnium sanctorum*, Bpest. 1976.

⁵ A „Táblázat”-ban feltüntetett gyülekezeti és személyi adatok valamennyi forrását itt nem lehet felsorolni. A legfontosabbak: *Ordinációs anyakönyv 1671–1731*, Kéziratok másolat, Szabó József magántulajdona, Győr. — A Kemenesaljai Egyházmegye can. vis. jkvei (1695–1761), *Evangélikus Országos Levéltár*, Bpest., az első vizitáció jkvét közli *Payr S.*: *Eht. Eml. I. 245–265 lpk-on.* — A Róm. kath. can. vis. jkvek közül: *Liptay Ferencné 1697. Kny. Arrabona, 1972.*; *Gurabi Mátyásé 1697. Harangszó, 1924. 219–220. lpk.*; *Kazó Istvánné 1698. Tekus Ottó gyűjteményéből*, jkvek közül: *Liptay Ferencé 1696–1697. Kny. Arrabona, 1972.*; *Gurabi Mátyásé 1697. G.*: (ford.): *Otrokocsi Fóris F.* „Furor bestiae” Fenevad dühöngése, 1676., Debrecen. *Harangszó, 1924. 210–220. lpk.*; *Kazó Istváné 1698. Tekus Ottó gyűjteményéből*, Győr.; *Lacza Jánosé 1698. Kny. Arrabona, 1971.* — *Gyülekezeti feljegyzések* „Jelentései az Onomasztikon (Történeti Névtár) számára (helyi levéltári adatközlés, 1971–) byterologia *Evang. Aug. Conf. Trans Danubiana I–II. 1816. kézirat, Gyülekezeti Levéltár, Sopron.* — *Hrabovszky Gy.*: *Gymnasiologia *Evang. A. C. Trans Danubiana 1816. kézirat, Gyülekezeti Levéltár, Sopron.**

A „Táblázat” összeállításánál az alábbi szempontok vezettek: A XVII. század utolsó három évtizedének eddigi szemléletét döntően meghatározta két esemény, egyfelől a pozsonyi „rendkívüli törvényszék” az ott megjelentek, ill. az oda megidézettek lajstromával és későbbi sorsalkulásának megajzolásával, másfelől az 1681. évi artikuláris törvény és az abból levonható következtetések; tudomásom szerint még nem történt kísérlet e korszak klerikusainak és velük összefüggésben a valamiképpen létező gyülekezeteknek felmérésére. Ezért elsőrendű feladatommá tekintetem a rendelkezésre álló adatanyag összegyűjtését és rendszerezését. A három évtizedet azért osztottam 4 szakaszra, hogy pontosabban érzékelní lehessen: milyen volt (lehetett) az evangélikus gyülekezetek és klerikusaik helyzete a Gyászévtized első éveiben, még a Pozsonyba idézetés előtt; milyen a pozsonyi ítéletek

és az artikuláris törvény érvénybe léptetése között; milyen a különösen adatszegeny 1680-as években; és milyen a XVII. század utolsó évtizedében, melynek végéről „katolikus anyag”-gal összevetve az eddiginél gazdagabban és pontosabban bontakozik ki a gyülekezeti élet és az igeszolgalat képe.

1. táblázat: megyei összesítés, 1670–1681

Dunántúl	Gyülekezet Klerikusok 1670–1673			Gyülekezet Klerikusok 1674–1681			
	Fejér–Komárom megye	2	2		2		2
Győr megye	13	14	15?	10	11?	15	16?
Moson megye	7	7		2		2	
Somogy megye	2	3		2		2	
Sopron megye	17	22		15		16	
Vas megye	39	44		39	41?	50	52?
Veszprém megye	13	13		17	18?	21	22?
Zala megye	5	6		5		6	
Összesen	98	111	112?	92	96?	114	118?
Észak-Kelet Mo.							
Heves megye	1	1		1		1	
Nógrád megye	3	3		4		4	
Pest megye	1	2?	1	2?		3	
Összesen	5	6?	5	6?		8	
A kettő együtt	103	104?	116	118?	100	104?	122

2. táblázat: megyei összesítés, 1682–1700

Dunántúl	Gyülekezet Klerikusok 1682–1690			Gyülekezet Klerikusok 1692–1700			
	Fejér–Komárom megye	1	1		2	3?	3
Győr megye	7	8?	9	10?	17	26	
Moson megye	0	0		0	0		
Somogy megye	1	1		2		2	
Sopron megye	5	9?	7	11?	18	22	
Vas megye	18	19?	21	22?	45	64	
Veszprém megye	13	14?	16	17?	24	35	36?
Zala megye	4		4		6	9	
Összesen	49	56?	59	66?	114	115?	161
Észak-Kelet Mo.							
Heves megye	0	0		0		0	
Nógrád megye	4		5		8	8	9?
Pest megye	4	5?	4	5?	5	6	
Összesen	8	9?	9	10?	13	14	15?
A kettő együtt	57	65?	68	76?	127	128?	175

⁶ A kemenesaljai-rábaközi „Zendülés” jegyzőkönyvét 1680. november 23-án zárták le. Az ügyvel kapcsolatban 14 helyen 28 tanút hallgattak ki. A valószínűleg csak 3 evangélikus világi ember mellett 10 katolikus világi és 15 katolikus klerikus alkotta a tanúk csoportját. A Királyi vizsgálóbizottság több mint 20 főből állott, valószínűleg valamennyi tagja katolikus volt. Vö. Adattár III. 1—23 lpk.

⁷ Az 1. és 5. jz.-ben felsorolt katolikus források mellett további adatokat közöl a katolicizmus XVII. század végi és XVIII. század eleji állapotáról Pfeiffer J.: A Veszprémi Egyházmegye legrégebbi egyházlátogatásai (1554—1760), Veszprém., 1947. — Petrák M.: Acsády Adám veszprémi püspöksége, Veszprém. 1949. — Leskó J.: Adatok az Egri rk. Egyházmegye történetéhez. IV. Eger, 1907.

⁸ A kuruc korra vonatkozó kemenesaljai adatok az 1706., 1707., 1708., 1710., 1711. évek can. vis. jkveiből valók. Protoc. sen. Kemenesayensis I. 139—249 lpk., Evangélikus Országos Levéltár Budapest.

⁹ A dunántúli artikuláris gyülekezetekről vö. Payr S.: A nemeskéri artikuláris gyülekezet története, Sopron. 1932. — Payr S.: Fábri Gergely dtúli ev. püspök és a vadosfai zavargás, százados ünnepélye 1844., Pápa. 1844.

Magassy Sándor

Egyházunk útján

D. Dr. Ottlyk Ernő

Luther a világ és a társadalom kérdéseiről

A Pozsonyi Szlovák Evangélikus Teológiai Fakultáson 1981 júniusában elhangzott tiszteletbeli doktori értekezés

Luther tanítása a kétféle kormányzásról

Luther korában az egyház és a világ, az egyház és a társadalom határai nem voltak könnyen elválaszthatók egymástól. A középkori egyház világi hatalomra tört, emiatt az egyházban bent volt a világ és a világban bent volt az egyház.

Róma egyházpolitikai álláspontját a IV. lateráni zsinaton tartott pápai megnyitó beszéd fejezte ki: „Az Úr Péternek nemcsak az egyházat, hanem az egész világot kormányzásra adta!” Az ún. két kard elmélete szerint az egyik kard az egyházi, a másik pedig a világi hatalmat jelképezi. Mindkettő a pápaság tulajdona, csakhogy a világi hatalom kardját a pápaság átadja a fejedelmeknek, hogy azok forgassák. Azonban ez a kard is csak átnyújtott kard, s a teljes uralom az egyházi hatalom kardját kezelő pápáé. Mindez nemcsak elmélet volt, hanem a pápák által folytatott gyakorlat is. A történelemből tudjuk, mennyi harc és vetélkedés volt a pápák, valamint a császárok és királyok között a hatalomért.

Mérhetetlen sok vérbe és pusztulásba került annak a kérdésnek az eldöntése: *ki a nagyobb, a pápa-e vagy a császár?* De nemcsak ezen a legmagasabb szinten, hanem a főpapok részéről is érvényesült a politikai ambíció. Egy-egy püspök olykor világi fejedelmi vagy örgrófi hatáskört is gyakorolt azon a címen, hogy ő a tartomány földesura. Alig lehetett megkülönböztetni, hol kezdődik az egyház, és hol a világ.

A hatalmaskodó, kereszties hadjáratokat vezérlő, mérhetetlen vagyonra törő egyházzal szemben Luther szent felháborodással vette fel a harcot. *Egyházfogalma szerint* az egyház ugyan itt a földön van, hiszen Jézus Krisztus azt az emberek közt alapította, azonban mint a Krisztus teste, sohasem élheti ki magát külső hatalomban, vagyon hajhászásban, emberek gúzsbakötésében, hanem szeretetben szolgál az Isten igéjével és szentségeivel. Ahol az igét hirdetik, ott feltétlenül egyház van, mert az ige elvégzi tisztító és új életet adó munkáját.

A kétféle kormányzásról szóló tanításában Luther világosan elhatárolja az egyház és a világi felsőbbség feladatát. A kettő középkori összehasonlításától méltán óv az Ágostai Hitvallás is. Az egyház és állam közötti határ megvonásával, a különbségek világos kifejtésével Luther előremutatott az egyház és állam szétválasztása felé. Határozottan kijelentette, hogy az evangéliummal nem lehet a világot kormányozni. Ezzel döntő csapást mért a középkori „keresztyén állam”, „keresztyén társadalom” fogalmára. Az egyháztól elhatárolta a nem-egyházat. Az egyház csakis és kizárólag a Krisztusban hívők közössége, Jézus nyája. És semmi más egyéb.

Ez szembenállást jelentett a középkori egyházi magatartással. De

szembenállást jelent minden mai kísértéssel, amely a világ fölé akar kerülni, uralkodni vagy parancsolgatni akarna annak, vagy fölényesen akarná lekezelni. Ma is így kell kiszűrni az egyházból minden ilyen nem egyházi célú megnyilvánulást.

Ugyanakkor Luther szembeszállt az egyház és a világ szektás felfogásával is, amely a világot átadta az ördögnek, hátat fordított neki, tudni sem akart róla, mindenestől gonosznak és megvetésre méltónak tartotta. Ez a világtól elvonuló, azzal haragban álló magatartás homlokegyenest ellenkezője a lutheri tanításnak, amely a világban végzett munkát olyan nagyra értékeli. A világ is Istené, benne rejtetten munkálkodik.

Luther a világi felsőbbség vallásos tiszteletben tartásáról ír. A Szentírás nyomán fejti ki, hogy a világi felsőbbségnek, azaz az államnak, a tiszta a „*Vateramt*”, az apai gondoskodás az élet jó rendjéről. Azzal, hogy az állam ezt biztosítja, máris méltó a keresztyének igaz tiszteletére. Aki tehát a világi felsőbbséget megveti és semmibe veszi, az a felsőbbséget rendelő Istennel találta magát szemközt. Sem Luther, sem az Agostai Hitvallás nem tesz különbséget államforma és államforma között, a keresztyén hit egyaránt érvényesnek vallja a Szentírás világi felsőbbsegről szóló tanítását, bármelyik államforma esetében. Ezt ma úgy fejezzük ki, hogy az egyház nincs társadalmi rendhez kötve.

A reformáció üzenete eligazít minket az egyház és a világ mai helyzetében is: az ige mérlegén mutatja meg az „apai” tiszttét, az emberek javára végző felsőbbség tisztességét és dicsőségét.

Az emberszeretet cselekedeteiben olvad össze — az egymástól világnézetileg elhatárolandó két tényező — az egyház és az állam, mert mindkettő végeredményben egyet akar, az emberek boldogulását és felemelkedését. Az életnek ezen a területén oldódik fel az egyház és a világ feszültsége, ezért tudnak a jó keresztyének egyben jó hazafiak lenni, mert az emberek javának munkálása egybefűzi őket mindazokkal, akik bár más alapról, de ugyanezekért a célokért fáradoznak.

Így válik a reformáció tiszta erkölcsi magatartást követelő erővé. Követelheti, mert Jézus Krisztusban Isten minden ajándékot megadott az új élet lehetőségére.

Összegezzé Luthernek a világról és társadalomról szóló tanítását: Míg a két kard elmélet a pápára vezeti vissza a világi és egyházi hatalmat, addig a kétféle kormányzásról szóló tanítás Istenre mutat, nem az egyház, nem a pápa, hanem Isten a világ és az egyház Ura. Az egyház sohasem uralkodik, hanem mindig szolgál. Istent szolgálja, aki azt akarja, hogy a hitből való megigazulás jó gyümölcsöt teremjen az emberi társadalom körében végzett becsületes munkában és a hivatás hűséges betöltésében. A szolgáló szeretetnek a családi életben megvalósuló területéről különösen meleg hangon szól a lutheri etika. Természetes ez, a harcos Luther megvesztegethetetlen erkölcsi tisztaságot követel a társadalometika terén is. Keresztyén erkölcsi felfogása társadalomkritikát jelentett kora egyházi és világi kufárkodásának jelenségeivel szemben.

Luther Márton helyesen értelmezte Isten akaratának summáját, amikor Jézus Krisztus nagy parancsolata nyomán az Isten iránti szeretetet szoros összefüggésbe hozta az embertársak iránti szeretettel. A felebaráti szeretetre alapozódik a keresztyén ember világhoz és társadalomhoz való viszonya. Az emberek szeretetének és szolgálatának állandó bibliai motívuma az univerzalizmus, azaz egyetemesség, amely minden emberre kiterjed. A keresztyén ember nemcsak azokat szereti, akik vele egy hiten vannak, hanem minden embert felebarátjának tart és minden ember iránt szolgálatra van kötelezve.

A szeretet nagy parancsolatán nyugszik a keresztyén ember lelkesedése minden igaz és jó ügy iránt, azért természetesnek kell tartanunk, hogy a keresztyén ember foglalatja, az egyház az a hely, ahol mindezeket a törekvéseket végső komolysággal kell vállalni, és Isten hívásaként kell őket cselekedni. *A hit meglátja a szolgálatokat és feladatokat a templomban, a gyülekezetben, de ugyanakkor a szántóföldön, a gyárban, a közéletben.* A keresztyén ember az egyházban való köteleességét, de a házában reá váró köteleességét is, hűséggel akarja teljesíteni. Nem akar uralkodni a világ felett, mint a középkori egyház, de elszigetelődni sem akar a világtól, hanem az emberszeretet cselekedetei területén termi meg hite a maga jó gyümölcsét.

Justitia civilis

Ez a fogalom a klasszikus lutheri teológiának egyik jellegzetes vonását tartalmazza. Luther előtt is használták ugyan a teológiában, de azt a sajátos jelentését, amely számunkra, evangélikusok számára iránymutató, a lutheri reformáció talaján nyerte.

Nem is érthető másként ez a fogalom, csak a lutheri teológia egészének összefüggésében.

Amikor Luther Pál apostol hit által való megigazulásról szóló tanítását olyan nagy erővel kiemelte, s a reformáció sarkalatos tételeivé tette, kihangsúlyozta az ember bűnösségét, Isten előtt elveszett és elkárhozott mívoltát, s ugyanakkor nyomatékosan rámutatott az isteni kegyelem mindent felülmuló nagyságára, Isten szeretetének végtelenségére.

Minderre abban a helyzetben különösen szükség volt, amikor a középkori egyház érdemszerző jócselekedetekről szóló tanításával szemben meg kellett védelmezni Jézus Krisztus egyszери tökéletes áldozatának és büntől való megváltásának jelentőségét, hogy azt semmiféle emberi érdem se tudja elhomályosítani. Ez volt a lutheri reformáció egyik alapvető célkitűzése.

Luther azonban mégsem esett olyan szektás egyoldalúságba, amely a Szentírásnak mindig csak egy üzenetét hangoztatja. Luther nem ítélte meg szűken az ember morális lehetőségeit. A hit által való megigazulás bibliai igazságát — az eredeti szentírási felfogásnak megfelelően — az üdvösség megszerzése síkján alkalmazta. De nem keverte bele az embernek azt az igazságát, amelyet *mint állampolgár, mint munkahelyének dolgozója, mint különféle világi emberi közösségek tagja, az embernek emberhez való viszonya területén el tud érni.* Az embernek képessége van arra, hogy az emberi-világi követelményeknek eleget tudjon tenni, az állampolgári, morális együttélési törvényeket, szabályokat, általános szokásokat be tudja tartani, sőt kötelessége is ezeket megvalósítani.

A „*justitia civilis*” Luther gondolkodásmódjában azokat az állampolgári és emberi erényeket jelenti, amelyekről már Aristoteles és Cicero is tanítottak. Ezen a téren Luther szerint az antik emberek kiemelkedő példáját nyújtották az állampolgári hűségnek, a hazaszeretetnek és más ezekkel kapcsolatos erényeknek. Ez az igaz emberség Luther szerint megtalálható a pogányoknál ugyanúgy, mint a töröknél. De rámutat arra is, hogy a történelem folyamán más népeknél is jelentkeztek ezek, mint „*heroikus erények*”.

A „*polgári*” erények természetesen nem a szó „*burzsoá*” értékelésében szerepelnek, hanem az egyháztól különböző, „*polgári*”, „*civil*”, helyesebb értelmezés szerint „*állampolgári*” vagy „*közéleti*” erények megjelölését tartalmazza. Ilyen értelemben a „*justitia civilis*” cselekedetei feltétlenül szükségesek, Istentől megköveteltek és parancsoltak, mert csak ezek tel-

jesítése útján lehet megvalósítani a közélet, az állam rendjét, a népek közötti békét. *Isten akarata az „állampolgári igazság” betöltése*, mert neki szüksége van erre ahhoz, hogy a világ békéjét és rendjét biztosíthassa. Ezért Isten elítéli és bünteti a „justitia civilis” be nem tartását, viszont ugyanakkor elismeri és jutalmazza annak betartását a legkiválóbb földi javakkal.

Természetesen Luther mindig kiemeli, hogy ezek az erények önmagukban nem üdvözítenek, az üdvösség ajándékát Isten a „sola fide”, „solus Christus” megjelölések értelmében, a Pál apostol által kifejtett megigazulástan szerint adja. „Az az igazság, amelyet a világi bíró nékem tulajdonít, nem azonos azzal az igazsággal, amely üdvösségem dolgában Isten előtt érvényes.” Mivel semmiféle emberi úton-módon sem lehet utolérni Jézus Krisztus örök érdemét a váltság megszerzésével, ezért ezek a cselekedetek sem üdvözíthetnek. Azt azonban Luther természetesnek tartja, hogy a keresztyén ember hite gyümölcsöt terem a „justitia civilis” vonalán is, sőt enélkül nem is lehet senkinek hiteles a keresztyénsége, mert erkölcsileg hátrább kerülne a pogánynál és töröknél.

Az evangélikus egyház hitvallási iratai sem nezik elspiritualizált módon az embert, hanem *kiemelik a földi életre vonatkozó dolgokat is, az emberi élet materiális területét is.*

Luther a Kis Kátében arra tanította már gyermekkoruk óta az evangélikusokat, hogy a *mindennapi kenyér* fogalma alatt értsék mindazt, „ami a test és élet fenntartására és táplálására kell, mint például: étel, ital, ruházat, lábbeli, ház, gazdaság, szántóföld, barom, pénz, anyagi javak, derék házastárs, derék gyermekek, becsületes háznép, tisztesség és hűségesség felsőbb, jó kormányzat, jó időjárás, béke, egészség, közrend, becsület, jó barátok, megbízható szomszédok és ezekhez hasonlók”. (Az Evangélikus Egyház Hitvallási Iratai, II. 9.) Aki tehát az evangélikus egyház tanításán nevelkedett, hozzászokott ahhoz, hogy a keresztyén élet átfogó szemérmétekből sohasem maradhattak ki a földi élet területének jelenségei, hanem a legszorosabban hozzátartoztak ahhoz.

Ennek értelmében tanít az Ágostai Hitvallás, amikor a XVI. cikkében „*A világi dolgokról*” szólva úgy foglalja össze az evangélikusok idevonatkozó hitvallását, hogy „a világi dolgokról azt tanítják, hogy a törvényes világi intézmények Isten jó alkotásai” (Hitvallási Iratok, I,28.). Majd részletesen felsorolja, mennyire megbecsült dolog a keresztyének szemében az állami-világi hivatal, a bírászkodás, katonászkodás és a többi hatósági-közéleti funkció. *Az Ágostai Hitvallás XVI. cikke egyenesen elítéli azokat, akik tiltják a keresztyéneket a világi kötelességektől.* Hasonlóan kárhoztatja azokat is, akik „az evangéliumi tökéletességet a világi kötelességek elhagyásában keresik” (Hitvallási Iratok I,28.). „Az evangélium... nem forgatja fel az állami vagy a családi élet rendjét, nagyon is megköveteli, hogy az Isten rendelkezéseként megtartsuk és a szeretetet ebben a rendben gyakoroljuk.” (uo.)

A világi dolgokban az embernek szabad akarata van a jó és rossz közötti választásra. Ezek az értelem körébe tartozó dolgok, itt nem a hit világa és nem az evangélium szava a döntő tényező. Az Ágostai Hitvallás XVIII. cikke az evangélikus tanítást így fejezi ki: „A szabad akaratról azt tanítják: az emberi akaratnak van annyi szabadsága, hogy becsületes világi életet tudjon folytatni, és választani tudjon olyan dolgok közül, amelyek az értelem hatáskörébe tartoznak” (Hitvallási Iratok I,29.).

Ez összhangban áll az Ágostai Hitvallásnak azzal a tanításával, amely *megkülönbözteti az egyházi és a világi hatalmat.* A kulcsok hatalma Istentől eredő hatalom az evangélium hirdetésére, a bűnök megbocsátá-

sára vagy megtartására és a szentségek kiszolgáltatására. Ezt a hatalmát csak az evangélium tanítása vagy prédikálása és a szentségek kiszolgáltatása útján lehet gyakorolni. A másik hatalom a világi hatóság hatalma, amely nem az emberek lelki üdvösségével foglalkozik. Ezen a területen az ész a világi dolgok szabályozója.

Másik hitvallási iratunk, az Ágostai Hitvallás Apológiája szerint, a bűn által megrontott emberi természet képtelen ugyan az üdvösségét Jézus Krisztuson kívül bármi másban keresni, de a világi természetű kérdésekben képes eligazodni és az igazságot megvalósítani: „Mi az ész szerinti igazságról azt tartjuk, hogy Isten azt megköveteli, és hogy Isten parancsa alapján szükségképpen meg kell cselekedni a világi becsületet szerző cselekedeteket, amiket a Tízparancsolat követel, az íráshelyek szerint: A törvény nevelő mester (Gal 3,24) és: A törvény a bűnösökért van (1Tim 1,9). Isten ezzel a világi fegyelméssel a testnek rabjait akarja féken tartani, és ebből a célból adott törvényeket, tudományt, tanítást, felsőbbiséget, büntető hatalmat. Ezt az igazságot az ész a saját erejéből bizonyos mértékig be tudja tölteni. Ennek az ész szerinti igazságnak szívesen megadjuk az őt megillető elismerést — hiszen ez a legnagyobb jó, ami ebben a megromlott természetben rejlik, és helyesen mondja Arisztotelész: Sem az esti, sem a hajnalcillag nem ragyogóbb az igazságnál, sőt még Isten is kitünteti azt különféle testi adományokkal” (Hitvallási Iratok I,85.).

Az Agostiniának a szabad akaratról szóló XVIII. cikke ezt írja: „Mi nem fosztjuk meg az emberi akaratot minden szabadságától. Az emberi akaratnak van szabadsága olyan cselekedetek és dolgok közti választásra, amelyeket az ész saját erejéből felfog. El tud érni bizonyos fokú igazságot a világ szerint, vagyis cselekedetbeli igazságot. Minthogy az ember természetében megmaradt az ítélőképesség az ész és az érzékek körébe eső dolgok fölött, megmaradt a választás lehetősége is ezek közt a dolgok közt és a szabadság és lehetőség a világ szerinti igazság megvalósítására. A Szentírás ugyanis azt nevezi test szerinti igazságnak, amit a testi természet, tehát az ész, a Szentlélek nélkül, saját erejéből el tud érni” (Hitvallási Iratok I,243.).

Luther teológiájának és az evangélikus egyház hitvallási iratainak klasszikus tanítása akkor válik a jelenre nézve is ható erővé, ha azt a mi körülményeinkre is alkalmazzuk. Ennek körvonalai a következőkben bontakoznak ki:

1. A „*justitia civilis*” körébe eső közéleti, állampolgári, társadalmi magatartás vallásos tiszteletben kell részesíteni, mint Isten által megkívánt, sőt megkövetelt életfolytatást. Egyházunk fent bemutatott tanításából nyilvánvaló, hogy a „*justitia civilis*”-nek a keresztyén erkölcs szempontjából önálló erkölcsi értéke van.

2. A világi kérdéseket a józan ész keretei között kell megoldani. Ezzel lehet elkerülni azt, hogy cselekvésünk alá tendenciózusan erőltessünk igéket. Természetesen a keresztyén ember értelme nem független a hittől és éppen ezért világi kérdésekben is Isten előtt dönt, a hit szabályai szerint. Az érteleme természetesen annak az embernek az értelme, aki megújult egész felfogásában. Ezt a megújult értelmet Isten előtti felelősségben lehet és szabad használnunk.

3. Nem szorul részletes kifejtésre az, hogy a „*justitia civilis*” cselekedetei által ugyanúgy, mint más egyéb cselekedetek által sem lehet kiérdemelni azt a kegyelmet, amelyet Isten egyedül Jézus Krisztusban való hit által, a „*sola fide*”, „*solus Christus*” kettőssége által határozott meg. Ennek a kiemelése hozzátartozik a reformáció megigazulástanának érvényesítéséhez.

Mindez azonban semmit sem von le a „justitia civilis” erkölcsi követelményéből, hanem csupán úgy állítja azt a maga helyére, hogy mindekelőtt rámutat a Jézus Krisztusban megnyílt kegyelem ajándékára, amely szükségképpen termi meg a Krisztusban való hit egészséges gyümölcseit az élet minden területén, a „justitia civilis” cselekedeteinek gyakorlása terén is.

Luther és a munkaerkölcs

Luther társadalometikájának alapja „A keresztyén ember szabadságáról” című írásában kifejtett gondolatokban található. Az Isten ajándékából, a Jézus Krisztusban való hit által Isten gyermekévé vált ember, hálából önként és szabadon cselekszi Isten akaratát. Nem a törvény szigora, a büntetéstől való félelem viszi erre, hanem a *legnagyobb ajándékot átvett ember szolgálatkészsége*, öröme és boldogsága cselekedtetni vele mindazt a jót, amit végez. *Ebből a hálás beállítottságból fakad a keresztyén ember erkölcsi aktivitása.* A Jézus Krisztusban való hit az a kulcsfogalom, ahonnan megérthető a keresztyén ember erkölcsi ereje. „Az Isten által megigazitott ember oly gazdag a Szentlélek és a megújított szív által, hogy mindazt megcselekszi önként, amit a törvény követel. A hitben minden szabad, önkéntes, jókedvű akaratban megy végbe.”

A középkor folyamán az egyház elvilágiasodása kapcsán a munkaszemlélet is a feudalizmushoz alkalmazkodott. Platon és Arisztotelész arisztokratikus társadalomszemléletének megfelelően Aquinoi Tamás a munka hierarchiáját hirdette, amelynél legalul van a jobbágy-paraszt gazdasági munkája, feljebb a kézművesek és polgárok munkája, majd a nemesek vezető tevékenysége következik, a fejedelmekkel együtt, míg a legmagasabbrendű munka a papok, szerzetesek, apácák munkája, akik földre hozzák az isteni értékeket. Világos, hogy a keresztyénység leple alatt a világi feudalizmus állásfoglalása húzódik meg az ilyen értékelés mögött, amely szerint az úr nem dolgozik a gazdasági munkában, mert az hozzá méltatlan volna, s Petőfi versével kifejezve a feudalizmus álláspontját: „A paraszté a dolog.”

Forradalmi újítást jelent Luther azzal, hogy a Római levélhez írt magyarázatában a testi munkát egyenlő értékűnek tartja a lelkeszi szolgálattal, sőt a szerzetesi életformát támadó irataiban a becsületesen dolgozó parasztnak vagy cselédlánynak munkáját többre értékeli a teremketlen és dologtalan szerzetesi életnél. Ezzel a pogány gyökerű arisztokratikus antik forrásokból táplálkozó skolasztikus középkorral szemben újraértékeli Luther a munkát a keresztyén ember életében. Míg a középkor a feudalizmus szellemében osztályozta a munka egyes ágait, addig *Luther a munka értékét függetlennek tartotta annak feudális rangsorától.* Az egyszerű emberek lenézett munkáját ugyanúgy a teremtés rendje iránti engedelmességnek tartotta, mint a szellemi munkát, s így minden munkát azonosan Isten parancsaira vezet vissza. A munka minőségét nem lehet azzal mérni, hogy mennyi annak a lelki dolgokkal való kapcsolata, hanem aszerint kell értékelní, hogy a világ teremtésével adott rendet mennyiben szolgálja. *A munkának nem kell egyenesen Istent szolgálnia, hanem azzal, hogy embereket szolgál, találja meg a munka legigazibb működési mezejét, a cselekvő keresztyén testvérszeretet szolgálatát.* Mert azzal, hogy a munka embert szolgál, Isten akaratát szolgálja, ezért a világi gazdasági munkában való szorgosság nem távolít el Istentől, hanem éppen az iránta való engedelmességet jelenti. Természetesen Luther látta a munka erőfeszítéssel és fáradtsággal járó jellegét, aminek a bűnbeeséssel való kap-

csolatát hirdette, de ez senkit sem jogosíthat fel arra, hogy meneküljön a munkától. Nemcsak a kolostorelet dologtalanságának volt Luther kérelhetetlen ellensége, hanem elítélte a munkátlanságnak azt a formáját, amire a kialakuló kapitalista pénzgazdálkodás során már egyre több példa volt, ti. valaki tőkére kamatjából élt dologtalanul. Különösen a Fugger-bankházat támadta ismételten.

Mivel a cselekedetek senkit sem tesznek kegyessé, s nincs bennük érdemszerző erő, ezért nyilvánvaló, hogy a keresztyén ember nem érdek-ből, hanem szabadon és ingyen cselekszi mindazt, amit tesz, tudja, hogy üdvössége mindenestől Jézus Krisztus érdemeiért van, de ugyanakkor hála-ból mindent megcselekszik, csak hogy Istennek tessenek. Ezért a keresztyén ember minden törekvésének arra kell irányulnia, hogy másokat szolgáljon.

A felebarátok összességének, a társadalmi közösségnek a szolgálata a hivatásban végzett hűséges munka útján valósul meg. „Egy csizmadiának, egy kovácsnak, egy parasztnak, szóval kinek-kinek megvan a maga mesterségével járó hivatása és foglalkozása és mindegyiknek kötelessége, hogy a maga hivatásában és foglalkozásában másoknak szolgáljon, szóval, hogy a sokféle foglalkozás mind az egy közösségre irányuljon, a test és lélek javát munkálja éppen úgy, mint ahogy a testnek tagjai mind egymásnak szolgálnak.” (A német nemzet keresztyén nemességéhez.) Ugyanezt mondja más helyen: „Mi mindannyian egy test vagyunk, de minden egyes tag-nak megvan a maga külön munkája, hogy azzal szolgálja a többi.” (Uo.) Majd ezt olvassuk: „Valóságos imádság, ha valaki a maga dolgát folytatja.” (Uo.)

Ennek teljesítése a munka egyetemes emberi szükségletében nyer megvalósulást. Isten az emberi értelem és kéz felhasználásával is végezni akarja gondviselő és világfenntartó munkáját. A keresztyén ember úgy tekinthet a világbeli munkájára, mint ami parányi része Isten világról és emberekről gondot viselő akaratának. Ugyanakkor azonban minden jól végzett munka egymagában is részese Isten gondviselő munkájának, mert részt vesz Isten munkára küldő parancsa teljesítésében.

A reformáció kora óta evangélikus egyházunk tanítása mindig kiemeli Istennek az élet rendes viszonyai között való szolgálatát. *A lutheri erkölcsiségnek*, ha nem is kizárólagos, de fő megnyilvánulási területe *a családi élet és a hivatásszerű munka* köre. A családiassággal együtt a hivatás-hűség a lutheri erkölcsiségnek egyik legjellemzőbb vonása, s elsősorban annak az útján igyekszik betölteni legmesszebbmenő társadalmi, nemzeti és egyetemes emberi feladatait is. Ezért van a keresztyénység lutheri típusának bizonyos józan, egészséges, munkaszerető jellege.

A reformáció nemcsak teológiai vita volt, hanem az egész életet átható erő, mert benne Isten hatalma valósulhatott meg. Ezért hozott új erkölcsiséget is.

Luther éber szociális felelősségérzése idők folyamán meghalványodott a lutheránizmusban. Németországban, Svédországban, Norvégiában, Dániában államegyházi formába került a lutheránizmus. Az egyháznak az állammal való szoros kapcsolatából következett az is, hogy államfenntartó és társadalomfenntartó szerepet kapott a lutheránizmus.

Pedig közben nagyot fordult a világ. A munka értékelése terén egészen új helyzet alakult ki az évezredes pástor, földművelő, kisüzemi, kézműves munkák után akkor, amikor a XVIII. század folyamán kezdetlegesen, a XIX. században erőteljesebben, s a XX. században a kor egyik legnagyobb problémáját jelentő módon megváltoztak a munkával kapcsolatos régi keretek. Megjelenik a nagyüzemi gazdálkodás az élet egész

területén, az iparban a gyár, a kereskedelemben a nagykereskedelem, a pénzgazdálkodásban a bank és fináncióke új hatalma, a mezőgazdaságban a gépesített nagybirtok.

A *gyárban* megjelenik a gépi munka, ahol az automata szabályozza a gépet, az embert is. A munka tömegmunkává válik, amelynek megvan a maga pontos fegyelme, amelyben érvényesül a munkamegosztás és tervszerűség. A technika szédületesen gyors fejlődése az ipari munka számára soha nem látott kilátásokat mutat. Ebben azonban az egyes ember munkája az individuális munkával szemben kollektív jellegűvé vált, és a munkamenet láncsorának egyik szemét alkotta. A munkát, illetve a termelést társadalmivá tette, anélkül azonban, hogy a termelési eszközöket társadalmi tulajdonba vette volna. *Ezt csak a szocializmus gazdasági felépítése tette meg.*

A munka társadalmi alapjának szocialista jellegű megváltoztatásával az egyháztól eltűnt az a nyomás, hogy idegen érdekek kedvéért feláldozza az ige tisztán és igazán való hirdetését, elméleteket gyártson az emberi önzés, kapzsiság és általában az egyik ember munkájának a másik által való kizsákmányolása fedezésére és palástolására.

Csak Isten iránti hálával köszönhetjük a világi munkaerkölcs területén bekövetkezett változást, amelyben hazánkban a *munkához való viszony a legfontosabb erkölcsi kategóriává lett*, mert noha azelőtt is a munka jelentette a munkás megélhetésének egyedüli forrását, a munkás mégsem rendelkezhetett a munkához való joggal, legfeljebb bevágóbb jogával. Alkotmányunk biztosítja minden egyes állampolgárnak a munkához való jogát. Ebben a helyzetben a munka társadalmi alapja változott meg, a munka az egész társadalomnak, a hazának, az emberiségnek javára való átfogó szolgálati területté vált. *A munkához való jog természetesen mindenkinél a munka kötelezettségével is jár.* Ezek között a körülmények között az *egyén érdekei egybeesnek a társadalom érdekeivel.* Az egyes dolgozók jó munkája kedvezően hat ki az egész ország életszínvonalának emelésére. Így válik a kiemelkedő munka hősiességgé. Ez az az alapvető változás, amit az egyház embereinek világosan kell látniuk ahhoz, hogy korszerűen szólhassanak hozzá a kérdéshez.

Az ember csak a közösség javára végzett munkában találhatja meg Isten jó tetszését. A keresztyén ember számára nem lehet meddő kérdés az élet értelme és célja. Ez a kegyelemből, hit által megigazult ember számára a felebarátok összességének, a hazának és az emberiségnek a javára kifejezett, cselekvő, keresztyén életben található meg.

Mindaz, amit Luther, a XVI. század bibliaolvasó embere Isten ígéretéből merített, ma is érvényes igazság, ha azóta régen el is tűnt a feudális társadalom háttere. Ma is időszerű az, amit Luther a felebarát szolgálatáról írt, mert az *embertársakat a hivatásban a becsülettel végzett munkával szolgálhatjuk leghatásosabban, legeredményesebben.* Természetesen a személyes felebaráti szolgálat érvénye mindig megmarad, de az mégis kiegészül az átfogó, az egész ország és az egész emberiség haladását szolgáló, szélesebb ölelésű feladattal.

Így ér el Luther útmutatása a jelenig.

Lelkészi szolgálat előtt

„... amikor életemet terveztem, ami számomra mindenkor munkám megtervezését jelentette...”

Thomas Mann a Doktor Faustus keletkezési regényében írja ezeket a sorokat. Olyan ars poetica ez, amely mögött egy élet áll fedezetül. Egy emberé, aki precíz beosztásával minden percét munkájának szentelte.

Súlyos betegként tervezi e sorok írásakor további feladatait az író. Számára a munka természetes állapotában ritkán merült föl ilyen egyértelműen a kérdés: hogyan tovább?

Számunkra, a Teológiai Akadémián az idén végzők számára, ilyen egyértelműen még nem fogalmazódott meg a „munka”, a „munkába állás”, mint éppen ezekben a napokban. Sokat beszéltünk már az öt év alatt a hivatásról, a szolgálatról, melyre készülünk, de ezek a fogalmak ennyire talán még soha nem konkretizálódtak.

Thomas Mann, mint pályája végére ért író jegyezte fel az idézett szavakat öregkori regényével párhuzamosan írt naplójában.

Mi most kezdjük el szolgálatunkat. Tervezünk. Nem hat talán közhelyként, ha ezek után azt mondom: a munkát tervezzük, azt a munkát, mely egyúttal életünket is jelenti.

Vocatio generalis — vocatio specialis

A gyermeket Isten a keresztség által papi szolgálatba állítja. Az egyetemes papság tagja lesz. Szabadon járulhat Isten elé imádságában, közbenjárhat másokért Istennél. Luther tanítása szerint minden megkereszteltnek a *ius generale* alapján lehetősége van az evangélium hirdetésére és a szentségek kiszolgáltatására is. Ezért prédikálhatott például az Újszövetség tudósítása szerint Apollós, István és Fülöp. Ezt a jogot Luther tanítása szerint szükséghelyzetben minden keresztyén gyakorolhatja.

Azonban ettől a *vocatio generalis*-tól megkülönbözteti Luther a *vocatio specialis*-t, nyilvános lelkesítő szolgálatra való elhívást, mely a keresztségben történt elhívásra épít.

Az egyetemes elhívás által az ember *creatura bona* lett, azaz megigazított, Isten gyermekének fogadta el. A speciális elhívás által az egyetemes papság tagját Isten lelkesítő szolgálatra hívja el. Így alapfeltétel az egyetemes elhívás.

A *vocatio generalis* nem csupán általános papi jogokat ad, hanem egyúttal Istentől motivált életfolytatást is jelent. Környezetükben kell elsősorban bizonyosságot tenniük Istentől a keresztyéneknek. Ez nem egy különleges, speciális emberi élet. Hiszen ahogy Bonhoeffer írta: „Krisztus nem egy bizonyos embertípust, hanem magát az embert teremti meg bennünk.” Istentől motivált, becsületes emberéletre kell törekednie minden keresztyének. Ehhez pedig szűkebb és tágabb világunknak nemcsak az ismerete tartozik, hanem a felelősségvállalás is értük.

Luther írta, hogy az egyház ott van, ahol hirdetik, hiszik, megvallják és élik az igét. Az egyetemes papságnak ezek alapján elsősorban az ige hívó életvitelben való megvallása a feladata.

Erre épülhet fel azután az altera sanctificatio. Mivel a votatio generalis-ra, mint alapra épül fel a lelkeszi szolgálatra való elhívás, elképzelhetetlen az isteni motiváció következményeként megélt, az embert mindig szem előtt tartó élet nélkül a lelkeszi szolgálat.

A lelkesz, mint ember Isten szolgálója. Emberlétét soha nem cserélheti föl egy lelkeszi hübrisszel. Nagyon kell vigyáznia, hogy a kapott talentumokat ne herdálja el. Alázatosan és becsületesen kell fölkészülnie hivatására.

Korunkban a speciális képzettségen egyre nagyobb hangsúly van. Akkor amikor a különböző hivatásokban mind nagyobb „szakismeret” szükséges, akkor Isten iránti vétség, ha éppen az Ő szolgálója nem készül föl igazán feladatára. A jövő gyülekezetét képező fiatalok különben sem fogadnak el címek, vagy öröklött jogok alapján semmiféle tekintélyt. A több emberség, több tudás, több szeretet fogja meg őket.

Fölkészülés a szolgálatra

Bonaventura a következőket mondta: „A tudomány szeretet nélkül felfuvalkodottá tesz, a szeretet tudomány nélkül tévutakra kerül, de a tudomány szeretettel egyesülve épít.”

Szolgálatunkra való felkészülésünkkor mindig szem előtt tartottuk a tudomány és a felelős, segítő szeretet összhangját. Tudjuk, hogy Isten ígését egyszerre kell agyunkkal és szívünkkel fölfognunk, hogy az mindig cselekvésre indítson minket. Felelősek vagyunk azért, hogy az egyházban tisztán hangozzon Isten ígéje. Erre pedig tudományosan kell fölkészülnünk. Ennek a fölkészülésnek koncentrált időszaka volt az az öt év, amelyet Teológiai Akadémiánkon töltöttünk.

Tanulmányi időnk alatt az új ismeretek elsajátítása mellett életünkben már szereplő keretfogalmakkal is találkoztunk. Olyan fogalmak ezek, melyek életünk során gyakran nyerne új tartalmat. Újabb és újabb ismereteink megváltoztatják, bővítik szemünkben addigi tartalmukat. Ilyen fogalmak például azok, amelyeket mint alapvető keresztyén terminusokat már ismertünk teológiai tanulmányaink megkezdése előtt is, de amelyek éppen tudományos munkánk eredményeként gazdagabb, teljesebb tartalmat nyertek. Ilyen fogalmak azok is, amelyeket különböző helyzetekben különböző módon élünk át, mint például a szeretet. Ezeket a keretfogalmakat két csoportba osztanám. Az egyik a megismerhető, a másik a megélt fogalmak csoportja.

A megismerést a teológia tudományos elsajátítása jelentette. Az új ismeretek mellett gazdagabb jelentést kaptak számunkra például a rendszeres teológiai fogalmak. A Bibliát most már az egezetikai és teológiai ismeretek birtokában magyarázhatjuk. A gyakorlati teológiai stúdióink a tanult gyülekezeti alkalmazására készítették föl. Egyházunkhoz és népünkhöz való szorosabb kötődést eredményezte az egyháztörténet tanulása. Gazdasági és politikai jártasságunkat pedig az egyház és társadalom tartárgya hivatott segíteni. Teológiai munkánkban nélkülözhetetlen a nyelvek ismerete is.

Ezekről a tanulmányokról a kollokviumok mellett, az első- és alapvizgán, valamint a szigorlaton adunk számot.

A másik csoport fogalmait már megéltük egyszer, de most új megvilágításban jelentkeztek. Ezek összefoglaló neve: „közösség”. Ez a nagy keretfogalom számtalan apróbb keretfogalmat tartalmaz, melyeket tartalommal megtöltve kapjuk egy közösség életének a jellemzőit. Ilyen

keretfogalmak például a szeretet, felelősség, becsületesség, nyíltság, segítőkészség.

Akadémiánkon, mint minden közösségben, mi is újra átéljük ezeket a fogalmakat, melyek így újra fogalmazódtak bennünk.

Személyiségünket, emberségünket mélyen alakították a testi-szellemi fogyatékosok és az idős, rászoruló emberek között végzett diakóniai munkánk idején szerzett élmények. Teológiai tanulmányaink közben főképp a nyári szünet idején végeztük itthon és az NDK-ban ezeket a szolgálatokat. Elmondhatjuk, hogy az NDK-ban végzett munkánk ideje alatt a nyelvtanulásnál is hasznosabb tapasztalatot jelentett számunkra megismerni olyan embereket, akiknek életében nélkülözhetetlen a megtapasztalható, segítő szeretet. Itt érezhettük igazán a jézusi életforma óriási erejét.

A megismert és a megélt fogalmak csoportjánál sem hagyhatjuk figyelmen kívül a kontextust, azt a környezetet, amelyben élünk. Így lehetnek ezek a fogalmak dinamikussá.

A művészetek szerepe

A kontextus jobb megértéséhez, emberségünk teljesebb kibontakoztatásához segítenek minket a művészetek is, melyek Füst Milán szavai szerint „felfokozzák bennünk az élet érzetét és örömet minden melanholikus származásuk és tragikus múltuk ellenére is.”

Az igazi értéket képviselő művészetek természetesen nem egy ál-optimizmusból indulnak ki, de nem is álpszimizmusból. Jellemzőjük, hogy az emberért érzett mindenkori felelősségükkel reményt nyújtva akcióra indítanak.

Azáltal, hogy az egész emberiséget érintő problémákat dolgoznak föl, a néző, hallgató vagy az olvasó számára lehetővé teszik, hogy fölülkerekedjen egyéni, szubjektív érdekein és gondolataival az egész emberiséget érintő problémákhoz igazodjon.

Az értéket képviselő művészetek még a sokszor látszólag kétségbeejtően tragikus voltak ellenére is igent mondanak az életre. Fokozzák bennünk a felelősséget az életért, amely nem egy absztrakt fogalom. Az élet és az emberiségért érzett felelősség mindig konkretizálódik abban a közösségben, melyben a lelkész a munkáját végzi.

A személyiség érzelmi kibontakozásának nélkülözhetetlen eszközei a művészetek. Úgy is mondhatnám, hogy az emberiségért felelősséget érző műalkotás — legyen az akár zenei, képzőművészeti, vagy irodalmi alkotás — valóságos lelkigyakorlat egy lelkész számára.

Teológiai Akadémiánkon egyes zenei alkotások alaposabb megismerésén és zenei tanulmányainkon keresztül jutottunk közelebb például a zenéhez. Önképzőkönyvünkben pedig az irodalmi és a képzőművészeti alkotások jobb megismerését is célul tűztük ki.

Hogyan segítik a művészetek a lelkész munkáját? Nem arra kell törekednünk, hogy mindenáron, direkt módon illusztrációként fölhasználhassuk igehirdetésünkben a megismert műveket. Főként pedig nem lehet úgy válogatni, hogy a mű vallásos tárgyú-e vagy sem. Indirekt módon hatnak a műalkotások a lelkész munkájában. Gazdagítják érzelmi világát, meditálásra és cselekvésre készítetnek.

Érdemes még megemlíteni a televízió és a rádió mindenkit átfogó hatását. Műsoraikat minden gyülekezeti tag korkülönség nélkül egyformán hallgatja, nézi. A lelkész, aki nem vesz tudomást egy-egy fontos

műsorról, sokszor nem tudja megtalálni a kapcsolatot gyülekezete tagjaival. Ugyanígy az újságok napi híreiről tudomást nem szerző lelkész is egy elefántcsonttoronyban él.

Vocatio specialis

A lelkési szolgálat megkezdése előtt fontos, hogy tisztázzuk immár tanulmányaink alapján is, hogy mi szolgálatunk lényege. Természetesen ebben az összefüggésben nemcsak a lelkési hivatalt kell megvizsgálnunk, hanem azt is, hogy milyen kontextusban gyakorolja a lelkész szolgálatát. Figyelembe kell vennünk azt, hogy milyen korban, hol hangzik Isten néjeje. Mi az az üzenete, amely a ma emberének szól.

Először nézzük meg a vocatio specialis lényegét. Luther a „szolgálat” (ministerium) fogalmát kettős értelemben használja. Egyrészt az egyetemes papi szolgálat értelmében, amely minden keresztyénnek a lehetősége és feladata, másrészt a konkrét lelkési szolgálat értelmében. Ennek a konkrét egyházi szolgálatnak a lényege a nyilvánosság (ministerium publicum). A nyilvános szolgálat Luthernél azt jelenti, hogy „mindenki előtt és mindenki számára” végezzük a gyülekezetben a szolgálatot. A nyilvános lelkési szolgálat mindig egy konkrét gyülekezetbe történő elhíváshoz kapcsolódik.

Luther ordinációs liturgiájában verbi divini ministernek nevezi a lelkészt, aki nem ex humana potentia áll a szolgálatban, hanem Isten parancsára. A lelkész auctoritása az, hogy Krisztus követe. Így Isten eszköze. Luther így fogalmaz: „Isten prédikál rajtam keresztül. A szolgálója és keze, Isten szája és keze.” Ha ez másképp lenne, akkor Luther szerint egyáltalán nem lehetne lelkési hivatalt betölteni.

Ezt abban a lutheri összefüggésben kell látnunk, mely szerint Isten nem „nude” cselekszik velünk, hanem álarcokon keresztül. Az ige és a szentségek is már ilyen álarcai Istennek, azonban a szolgáló hivataltalan is, „anélkül, hogy ez külsőleg felismerhető lenne, elrejtve Isten cselekszik a világban”.

A szolgáló mind az auctoritása, mind eszköz szerepe ahhoz a felételhez van kötve, hogy alkalmazkodjék a rábízott hivatalhoz. Amennyiben a hivatal hordozója, hivatali funkciójában eltér Krisztus megbízásától és rendjétől, akkor ezzel már alapvetően eltér hivatásától. Elveszti ezzel auctoritását és nem lehet többé Isten eszköze.

Innen nézve világos, hogy a hivatal hordozójának auctoritása nem egyszerűen az igehirdetés funkciójában van, hanem az igehirdetés helyes tartalmában. Ezért van az egyetemes papi szolgálat mellett, mely a keresztségre alapul egy nyilvánosan tanító lelkési hivatal.

Az igehirdetés tartalma szempontjából fontos, hogy az igehirdető lelkész állandóan tanulmányozza azt a környezetet, melyben prédikációja elhangzik, hogy beszéde ne elvont, ne statikussá merevedő, hanem élő és ható legyen. Ez azt is jelenti, hogy az igehirdetésnek felelősségteljes cselekvésre kell indítania hallgatóit. Nagyon fontos ebben az összefüggésben, hogy az ígét hirdető lelkész teljes egzisztenciájával vallja, élje azt, amit hirdet.

A lelkési szolgálatra való elhívás emberek által, de nem emberektől történik. Ahogy Luther mondta: „Isten maga küld munkásokat szőlőjébe és ezt emberek által teszi”. A közvetett elhívásban cselekvő emberek eközben Isten „álarcai” és eszközei. A hivatalba történő vocatio

az egyházon keresztül valósul meg. Ez egy folyamatos láncolat, amely az apostoloktól indult ki és a jelenben is tart.

Nagy feladatot ró a lelkészekre az, hogy Isten hív el szolgálatra embereken keresztül. Az evangélium terjesztése minden keresztyén ember feladata. Még nagyobb azonban felelősségük azoknak, akik az apostoli szolgálatot, vagyis a nyilvános hirdetést vállalják. Hiszen szolgálatuk magának az egyháznak a bizonyágtétele Krisztusról. A keresztyén hívőknel még tudatosabb segítő szolgálatot, üzenetnek még jobb megértését kívánja meg Isten hivatásos szolgálóitól, kiken keresztül mindig konkrét helyzetekben szól. Éppen ezért fontos megvizsgálnunk, hogy hol és kiknek hangzik Isten igéje.

Ahol szolgálni fogunk

Mindenekelőtt szembeötlő egyházunk szórványhelyzete. Ebben a helyzetben még fokozottabb felelősséget és alázatot követel Isten a lelkészektől. Felelősséget a rájuk bízott emberekért, mely akkor lesz igazán dinamikus, ha a lelkészek teljes alázattal Istennek rendelik alá személyüket.

● Hivatásunk egzisztenciális átélése eredményezheti azt a tudatos alázatot, mely képessé tesz arra, hogy önmagunk kiteljesedését, megvalósítását az isteni üzenet átadásában leljük meg. Alázat nélkül, mely tudatosan háttérbe szorít minden belső cezaromániás törekvést, elképzelhetetlen a gyülekezetben a lelkész szolgálata. Elképzelhetetlen, mert éppen a „ministerium” jellegét veszítené el a hivatal.

Nem csupán a területi szétszórtsággal kell azonban számolnunk, hanem az emberek gondolkodásában végbemenő változásokkal is. Elsősorban figyelembe kell vennünk a szekularizáció folyamatát. Az ember saját jelenét, jövőjét önmaga kívánja alakítani. A szekularizációs gondolkodás olyan világban mozog, melynek jövője az ember felelős kormányzásától függ. Számunkra ez a világ hittel megragadható valóság. Az emberért folytatott munkából ezért hitéből fakadóan a keresztyén embernek oroszlánrészt kell vállalnia.

Dantéval kell tudnunk együtt mondani, hogy „folyton gyors keréként forgatott vágyat és célt bennem a Szeretet, mely mozgat napot és minden csillagot”. Az emberért önmagát áldozó isteni szeretetnek a hírnökeiként kell élnünk a szekularizálódó világban.

Az isteni szeretet és békesség hírnökeiként élni a lelkészi szolgálatban nem passzív békességre törekvő koegzisztenciát jelent, hanem a másokért aktívan felelősséget vállaló proegzisztenciát. Ezt jelenti az a szeretet, mely mozgatja egész világunkat.

Eközben nem nekünk kell megadni az élet célját, hanem az emberekkel észre kell vetetni az életben benne levő célt, mely nem más, mint a felelős szeretet. Előfeltétele ennek a munkának az emberekben való bizalom. Talán banálisán hangzik ez, de amikor Sartre így fogalmaztat a Zárt tárgyalás című drámájának egyik szereplőjével: „nincs szükség rostélyokra, a pokol — az a Többiek”, akkor mi Rónay Györgyvel együtt azt kell, hogy mondjuk: „a pokol nem a mások, ha bennünk nincs pokol. Ha nincs mit égessen, fegyvertelen a láng”. „A mások az Irgalom.”

A keresztyénség feladata, hogy megszakítsa az emberre oly jellemző negatív viszonzásláncolatot. Ezt pedig csak a szeretet aktív erejével

teheti meg. Mert Isten az övétől kölcsönösségen túllépő szeretetet vár el. Aktivitást követel tőlünk, melynek egyetlen kérdése az, hogy mit tehetek felebarátomért. Az isteni szeretettől motivált szeretet képes erre az életvitelre.

Ezért van óriási jövője, nélkülözhetetlen feladata a szekularizált világban is a *vocatio generalis* és a *vocatio specialis*-on alapuló szolgáltatnak. Ezért jelenti munkánk tervezése nemcsak a magunk jövőjét, a magunk életét, hanem az ÉLET hirdetését szóban és cselekedetben egyaránt.

Nagy László

Az igehirdető műhelye

SZENTHÁROMSÁG UTÁN 7. VASÁRNAP

ApCsel 13, 45—49

A vasárnap témája: „hit által örök életre!” Az oltári textus Márk 8,1—9 szakasz, a négyezer ember megvendégelése. Mi a két textus kapcsolata? Jézus szánakozik az éhező sokaságon és megvendégeli őket. Pál és Barnabás a pisidai Antiókiában felismerik és meghirdetik Isten „rövid” útját: közvetlen ajtó tárul a pogányok előtt, nem kell előbb zsidóvá lenniük, hogy azután nyerjék el Isten kegyelmét... felbukkan szövegünkben a neuralgikus kifejezés is: „akik az örök életre választottak...” Ugyan kit nem feszélyezett volna már ez a motívum? Azután a zárómondat: „az Úr igéje elterjedt az egész tartományban” — mi magyarázza a zsinagógái kudarc után ezt a győzelmes híradást?

Rendhagyó megoldást választottam. Textusunk csomópontjaira nézve négyfonatú vázlattal szolgálok. Tetszés szerint dönthet bárki az egyes lehetőségek bármelyike mellett. Elképzelhető, hogy valaki összefogja a négyet egységbe. Ha valaki így határoz, megtörte a bűvös „háromszólamú” feldolgozást. Ez is valami. De számolni kell az igehallgatók toleranciájának mértékével. Itt is érvényes a szabály, nemcsak az étkezésnél, hogy akkor kell abbahagyni, amikor leginkább ízlik. Hízás és templomi szunyókálás ellen egyetlen orvosság.

A nagy fordulat — Isten örökkévaló szeretete

A pisidai Antiókia zsinagógájában derült ki először az ószövetségi nép alapvető tévedése. Választottságuk Istennek az egész emberiséget átfogó üdvtervének kezdete csupán. Hiszen egyetlen indoka Deut. 7,7 szerint Isten szeretete! Célja pedig Ézs. 60,1—4 szerint a szolgálat. Hány-szor hirdették ezt a próféták? Sorsuk ismerős. Izrael népe választottságát nem küldetesként tekintette, hanem kiváltsággént. Nem Isten örökkévaló szeretetéhez térített missziói szolgálatával, hanem „bejárjátok a tengert és a szárazföldet, hogy egyetlen pogányt zsidó hitre térítsetek...” Máté 23,15 szerint. Ez volt a századok óta gyakorolt „hosszú út”. Először legyen zsidó a körümetétkedéstől a törvény igájának vállalásáig, hogy felvétessék az Isten szövetségébe. Pogány és zsidó között épült a legnagyobb fal, pedig az emberiség élete amúgy is tele van választó falakkal. Ez a válaszfal dőlt le Jézus Krisztusban. Az ún. „rövid út” Isten kegyelméből járható mindenki számára, akár zsidó, akár pogány. Jézus Krisztusban menetelünk van az Atyához! Amiképpen nincsen különbség zsidó és görög/pogány között Isten ítélőszéke előtt, ugyanígy nincsen különbség a Jézus Krisztusban megjelent kegyelem királyi széke előtt sem. Egyedül hit által minden a miénk! Megszületik a „harmadik nemzetség”. (I. Kor. 10,32) az „egyház”! Isten örökkévaló szeretetének titka és ajándéka az egyház. Aki a Krisztus evangéliumát hittel párosítja, az máris a Krisztus-Testnek, az egyháznak tagja, bárhol is

jön, ugyanide érkezik. Ez a nagy fordulat, a kezdetben rejtett titok, az egyház: Isten örökkévaló szeretetének bizonyítéka! Az igehirdetők ennek a nagy fordulatnak tanúi. Ma is ezzel az evangéliummal vagyunk világunk adósai!

Hűség a küldetésben — a megbánhatatlan szeretet

Pál küldetése — Acta 9. része szerint — Krisztus hirdetése a pogányok között. Valóban „isteni” döntés: a szigorú farizeus, az „egyház” első üldözője, a „hosszú út szerelmese” kapta ezt a megbízást. A Feltámadt Úr nemcsak barátjává teszi legádázabb ellenségét, hanem rábízta a kereszt evangéliumát. Isten „szentségének öre” nekivág a poros országútnak, meg a pogányok közé hirdetve, hogy a keresztre feszített Jézus a megígért Messiás, az egész emberiség egyetlen Megváltója!

Micsoda szellemi átértékelésre, az ószövetség új és mély megértésére volt szükség ahhoz, hogy Pál ezt vállalja és végezze. Nem lett renegáttá v. ö. Róm. 9,1—5. Rendíthetetlenül hiszi, hogy Isten régi ígérete nem lett hiábavaló, választó szeretete megbánhatatlan. Izrael neve kitörölhetetlen „bele van vésve Isten tenyerébe!”

Ezért missziói gyakorlata: először zsidónak, azután görögnek! Első missziói útjától fogva hallatlan természetességgel a zsinagógában kezdi szolgálatát, hiszen a szövetség népe fiainak hirdeti az örömhírt. Amikor azonban ádáz ellenállásra talál, fordul a pogányokhoz. Így születik meg az „egyház” városonként zsidókból és görögökből, akik egyaránt hitelt fogadják a Krisztus evangéliumát.

A páli gyakorlat nem szabta meg a későbbi nemzedékek missziói szolgálatának rendjét. Mivel nem követtük az apostoli sorrendet, egyre többet vétkeztünk Izrael népe ellen. Gondoljunk csak a régi hittankönyvekre, a zsidókkal szembeni törvényekre, a történelmen végighúzó pogromokra, a virulens antiszemitizmusra, az „árja” gondolkodásra. Hiszen még a római litánia szövegéből sem oly régen tűnt el az „infamis” jelző a zsidók megnevezése előtt. Felmérhetetlenül nagy mulasztás volt az általános közöny „keresztyén” társadalmainkban a zsidóüldözés és -irtás démoni korában. Bajos a páli sorrendet az apostoli korszakhoz kötni. Viszont, ha isteni sorrendről van szó — „először, azután” honnan vettük a bátorságot az engedetlenséghez?

Érdemes végig gondolni dolgainkat, vajon hűségesek vagyunk-e küldetésünkhöz? Azt hiszem, hogy mindez attól függ, mennyire hisszük Isten szeretete megbánhatatlanságát. Mert bármekkora a mi bűnünk, nagyobb az Úrnak kegyelme!

Választottság és hit — az örök bázis

Gyülekezeti tagjainkban — talán bennünk is — szinte neuralgikus görcs támad ilyen sorok olvasásakor: „az örök életre választattak...” Hányszor hallottam csendes beszélgetések során a személyes felelősség elhárítása érveként: én bizonyára nem választattam... Itt is igaz, hogy a Biblia egyetlen mondatát sem szabad összefüggéséből kiragadnunk. Textusunkban is együtt olvasandó: „mindnyájan hívőkké lettek!” Mint vasárnapunk központi témája is rögzíti, nyomatékos a „hit” kiemelése. Így kerül elénk a két kulcskifejezés: választottság és hit. Látszólag egymással szembeeső, sőt egymást kölcsönösen kizárják: vagy választottság, vagy hit.

Isten országának dolgai nem férnek bele egyetlen mondatunkba. Pontosan a Biblia dialektikája az, hogy az igazságot csak két mondat feszültségében közelíthet meg. Egyetlen mondatra mindig a hamis tanítások épültek az egyháztörténelemben. Ha csak a „választottság” hangzik, milyen gyorsan jelentkezik a lelki gőg és gyümölcse az irgalmatlan etika. Viszont, ha kizárólag a „hit” követelése hangzik valahol, egyszerre elindul a „kegyes” fecsegés: amikor hívő lettem... átadtam magamat az Úrnak... megtértem... végre döntöttem Jézus mellett... stb., stb. A „csak” választottsági tudat hamis hitet formál, a „csak” hit igénye emberi döntésre, a mi választásunkra építi életünk bázisát.

Megragadó az isteni korrekció: Isten „örökkévaló” szeretettel szeret — nem ti választottatok engem, hanem én választottalak titeket! Az egyháztörténelem első missziói útjáról kapjuk a világos és egyértelmű tanítást: Istennek mindent megelőző szeretete segít bennünket bizakodó, gyermeki hitre. Másfelől, ha újra és újra botlunk, nem borít el a kétségbeesés, hiszen új életünknek bázisa nem a mi döntésünk, hanem Isten döntése érettünk és mellettünk! Szeresd ezután ezt a drága, bibliai szót: „választott” és boldogan higgy újra az Úr örökkévaló és megbánhatatlan szeretetében! Zsidók is, görögök is ezzel a hittel kerültek az „egyház”-ba.

Evangelium diadalmenetben — Isten diakóniája

Textusunk zárómondatát is választhatjuk témának: „az Úr igéje pedig elterjedt az egész tartományban”. Vigasztalást nyújthat ott, ahol mind a lelkész, mind a gyülekezet csüggedt. Ímé, lehetséges az, hogy Krisztus evangéliuma terjedjen, áradjon, sodródjon, megragadjon.

Mit is jelent ez a kifejezés: „az Úr igéje”? Milyen evangéliumot hirdetett Pál és Barnabás? Milyen evangélium hangzott fel azóta is bárhol a világon, amikor ugyanez történt?! — ez a kulcskérdés. Az egyház létéről és szolgálatáról egyedül hiteles magyarázatot kérdésünkre adandó válasz nyújthat. Tudjuk, hogy ott van az egyház, ahol az evangélium hirdetetik. Ez az evangélium azért jelent örömet, mert Jézus szeretetéről vall, amit Ő tett, tesz és tenni fog érettünk, emberekért — személyválogatás nélkül. Örömet jelent, mert nemcsak lelkünket öleli át, hanem egész valónkat, kenyerünköt szívünk békeességéig, családunk intim dolgaitól a világtársadalom valamennyi gyötrelmes problémájáig.

Az evangélium — Isten diakóniája. Egycsapásra szabadít meg a múlt hordozhatatlan terheitől és a jövőendő félelmeitől. A zárt ég megnyílt és a résen át reánk áradó fényben egész életünk eligazodik. Minden a helyére kerül. A mozaikok összeállnak. Szálak kötődnek, sebek gyógyulnak, ajtók tárulnak. Végérvényesen befejeződött istentelen és embertelen életünk, Isten a mi Istenünk és minden ember testvérünk! V. ö. Filemon és Onézimusz dolgát. Ezért „terjed” az evangélium, mert hódít az igazság, amely képes megváltoztatni alapjában az ember életét és kapcsolatait mind vertikálisan, mind horizontálisan. Újtípusú emberi életvitel támad növekvő vonzerővel: már nemcsak termel az ember, hanem művelődik is, egyre jelentősebbé válik szellemi—lelki élete, már nem pusztítja a természetet, hanem műveli és gondozza, visszanyeri az alkotás örömet, nincsen „üresjárat” pihenő idejében sem, nem önösen, hanem közösségben gondolkodik és tevékenykedik, nem gyűjt magának önpusztító hajszában kincseket, hanem megtanul adni jókedvűen és öngazsága helyére kitzúzi az irgalmasság zászlóját!

Az evangélium misszionáló erejét nyújtja még a személyes tanúságtétel is. Nemcsak: mit — hanem: hogyan! Pál is, Barnabás is elmondta, hogyan változott meg gyökeresen életük és sorsuk. Fanatikus zsidó tanácstagból miképp lett Krisztus boldog szolgája, a ciprusi földbirtokos hogyan csapott fel igehirdetőnek. Az „új” életük már az „örök” jelző időtlenségre, az „új” vagy „igazi” mélység dimenziójára asszociál. Miért lett oly személytelenné általában igazszolgálatunk? Hamis szemérmesség vagy a személyes átélés vákuuma a magyarázat? Rossz út, ha valaki mindig önmagáról, mégtérési élményéről, lelki tapasztalatairól beszél, mert óhatatlanul központba kerül és háttérbe szorul Jézus Krisztus. Viszont az is rossz út, ha korrekt módon, de szenttelenül prédikáljuk az evangéliumot, közben tanná szegényedik az evangélium, már nem ragadja meg a hallgatót.

El kell jutni textusunk megszólaltatásánál addig, hogy az Ūrban bizakodva, remegő hangon is, de megvalljuk személy szerint: amióta szivenütött az evangélium és hitre gyűjtötte bensőmet Isten szeretete, tudom, kinek hiszek, mit hiszek, mi a küldetésem és mi az életem értelme, telik a naponta megújuló szeretetből és örömből mindenre...

Rendhagyó javaslatom: bármelyik téma választható külön is. Talán valamennyit fel lehet fűzni egyetlen gondolatsorra is annak, aki képes röviden, frissen és személyesen beszélni. De mind felkészülésben, mind a nélkülözhetetlen könyörgésben a kitűzött cél vasárnapunk témája legyen — plasztikusabban, mint korábban — „hit által az örök életre!”

Balikó Zoltán

SZENTHÁROMSÁG UTÁN 8. VASÁRNAP

1Jn 4,6—8

Az alapigéről

A 6. vers mondanivalóját az 1. v. figyelembevételével értsük. Azoknak higgyenek az igehallgatók, mert azok által munkálkodik Isten Lelke, akik Jézus Krisztust, a testté lett Igét hirdetik. Azok ismerik Istent, akik az ilyenek tanítását fogadják el. A valódi Istenismeret egyetlen alapja a valódi Krisztus-hit. Azok vannak a Lélek hatalmában, azokat vezeti, akik Jézust a Krisztusnak, az Ūrnak vallják. Akik megtévesztenek vagy tévelyegnek, a gonosz lélek hatalmába kerültek. Ezért óriási az igehirdetők felelőssége. De igen nagy az igehallgatóké is.

A valódi Krisztus-hitből helyes keresztyén élet következik. A téves hitből csak tévelygés. Az előbbi a szeretetben gazdag életfolytatás. Az utóbbiból hiányzik a szeretet. János azért harcol következetesen az igaz hitért, mert attól elválaszthatatlan az a keresztyén élet, amelyet a szeretet fémjelez.

Ahhoz, hogy a keresztyének éljék, gyakorolják a szeretetet folyamatosan, maga a „szeretet” szükséges. Ennek forrása és utánpótlása Isten irántunk való szeretete. Folyton tartó szeretete által vagyunk gyermekei, és annak gyakorlása által bizonyulunk gyermekeinek. Istent ismernünk annyi, mint szeretetéből és szeretetével élnünk. Igénk nem a mindenki iránti szeretetet hirdeti általában, hanem a szeretet okvetlen szükségessége és megléte a hangsúlyos. Csak a meglévő szeretet indulhat el az emberekhez, hogy áldásként érkezzék náluk célba. Gyűrűzése, cselekvése hirdeti hitelesen Isten létét, szeretetét. Az bizonyítja egyedül: Kicsoda Isten. Hozzánk-hajolásában, szándékában, irgalmában, cselekvé-

sében egyaránt szeretet. Akit nem érhet el vele, nem válhat bármi okból megtapasztalójává, hordozójává, jelévé, továbbadójává — itt a világban, a sírig tartó úton, az nem tudhatja kicsoda Isten. Sejthet, gondolhat, mondhat bármit Istenről, alig több az, mintha ellene beszél vagy tagadja. Isten szeretet és kizárólag az az Isten, aki ezt szeretetével bizonyítja. Ő mindig és igazán szeret. Szeretete a Krisztus Jézusban, az Ő életében, megváltó cselekvésben, evangéliumában és szent vacsorájában éri el az embert. Igazában Isten maga éri el. Az, aki szeretet, mert mindig csak szeret.

Az Isten szeretet

Ebben a kétszavas mondatban hangsúlyos a névelő. Lehetetlenít minden istenválasztékot, kirekeszt minden istencserét azzal, hogy határozottan és kizárólag az egyetlen Istenről tanúskodik. Nem Istent minősíti ez a hitvallásszerű bizonyágtétel. Gyanús volna az az Isten, akit az ember tesz helyre, mégha a legtöbbet ígérő jelzőkkel, főnevekkel próbálja is azt. Biztos, hogy keresztyének részéről is gyakorta találkozunk ilyen igyekezettel. Pedig minden jó szándéka ellenére is zsákutca. Azért, mert általa nem az egyetlen Isten lép hozzánk, nem azzal találkozunk, aki szeret, hanem csak az ember nyugtatgatja magát. Talán még áztatja is. Azzal, hogy valami rendkívülit, Istennek imponálót, őt lekenyerezőt mondott és tett. Ha pusztán az ember minősíti Istent — vegyük ezt nagyon komolyan! — szinte szabadságot, kirekesztjük, mellőzzük egyúttal Istent magát. Az így elintézett Istennel nem jutunk messze. A világot is megfosztjuk attól az áldástól, amelyet éppen ez az ige indíthat el, és vihet célba: Az Isten szeretet.

1. *Ez az üzenet ugyanis az evangélium hegycsúcsa!* Isten nem tőlünk elszigetelten szeretet, hanem egészen abban, ahogyan felénk fordul, hozzánk hajol, ahogyan értünk, velünk és általunk cselekszik. Szeretetének célbajuttatása minden olyan igehirdetés, amelyik Krisztust viszi el az emberszívekig, és nem az ember igyekszik elvergődni Istenig. Minden olyan úrvacsora alkalom, amikor Krisztus érkezik meg Isten egész szeretetével kiszikkadt, megszorodott, elbizonytalanodott, örömtelen emberszívekbe. Az evangélium nem egyszerűen mesélgetés arról, amire ráépül. A régi keresztről, az első húsvétról, a Lélek pünkösdi csodájáról. Sőt inkább annak hatalma és vigasztalása itt és most. Érvénye jelen a bűnbocsánatban, a halál legyőzött voltában, a beteljesedés bizonyosságában. Ma úton levő, kísértések, vereségek, szeretetlenség miatt szenvedő emberek számára.

Ahol és amikor arról van szó, hogy az Isten szeretet, ott a Krisztus hajol hozzánk a keresztről, a sírból feltámadott Úr emel magához, oldoz fel, vigasztal meg és küld el. Először éppen azokhoz, akiket megsanyart a kísértések, bajok, a szeretetlenség özöne, sokféle tövise és kalodája. Aki Istentől magától tudta meg, ízeleli meg a szeretetet, annak nem kiábrándító és szivámító szóvirág a szeretet, hanem izgalmas, hatalmas Isten-érkezés. Olyan diadalmas és új életet formáló találkozás, amelyik nem szorul bizonyításra. Sem eltitkolni, sem agyonhallgatni nem lehet. Változtat, gazdagít, mozdit. Békéltet és öröme hangol. Íme, az Isten szeretet! Senki és semmi más.

2. *Szeretete révén vagyunk gyermekei.* János fogalmazása szerint: Istentől valók. Ennek a kölcsönös viszonynak mindkét oldalát vegyük komolyan. Egyrészt viszonyt fejez ki Isten és népe között. Vagyis Isten éppen

azzal és abban mutatja meg, bizonyítja, érvényesíti irántunk való szeretetét, hogy Atyánkként viselkedik, szól, cselekszik értünk és velünk. Ebben mindig benne van és marad a féltése, óvása, oltalmazása, ajándékozáskészsége. Jóságát nem korlátozza irántunk, de érdekünkben mederbe szorítja. Készségesen ad, de a gyeplőt sem eresztí el. Nem tünteti el a kíséréseket, egyetlen gyermekét sem veszi ki a világból. De résen van a fogát ránk fenő gonosszal szemben, és felszerel a harcra. Úgy bánik velünk, mint gyermekeivel.

Másrészt azonban ő határozza meg gyermekeinek Atyjukhoz való viszonyát és viszonyulását. Kívánsága, szívügye, hogy a kapott lehetőségük tudatában tudatosan száműzzék életükből a „minden mindegy”, az „akárhogyan is jó” lazaságát, kényelmét, könnyelműségét, felelőtlenységét. Féltő és ajándékozó szeretete bizony nem hitelesítő pecsét szépen öltöztetett önzésünkre. Elkötelez bízodalmas hitre. Fegyelmezett engedelmességre. Áldozatos hűségre. Elkötelez harcra a különböző kísértésekkel és tévelygésekkel szemben. Elkötelez áldozatra mindig kész szeretetre. Az Atya ad, de akar is!

Várja a szeretetéhez illő visszhangot. Azt, amelyikben nem pusztá valomás, ünnepi nyilatkozat a „gyermekségünk”, hanem életforma. Mi ugyan soha nem feledhetjük, hogy gyermekei vagyunk irántunk való szeretete alapján, már a keresztségünk óta. Mégis csak akkor igaz ez, ha egész földi életünket meghatározza, ha igaznak éljük és bizonyítjuk felebaráti szeretetben. Bizony felelős, tevékeny, mozgalmal életet jelent az, hogy gyermekei vagyunk. Az ilyen gyermekekre vár bajos környezetünk, és sok sebet hordozó világunk. Csak torz árnyékot vet Isten szeretetére, ami ennél kevesebb!

3. *Az ismeri Istent, akit elér a szeretete és aki szeret.* Mindig tudnunk kell — ezt ébren kell tartanunk —, hogy Isten ismerete nem a rá vonatkozó és a vele kapcsolatos ismeretek sokasága csupán. Ebből nincs hiány világunkban sem. Sem állító sem tagadó értelemben. De ki veszi hasznát? Hol és miben gyümölcsozók? Hol mutat az emberi és világkérdések érdekében vigasztaló többletet? Mit old meg az egyéni és közösségi élet sok-sok megoldatlanságából? A pusztá ismeret önmagában semmit.

Jánosí csúcson, mégis gyermekek által is érthető módon az ismeri Istent, aki szeret. Aki bátran és kitartóan él szeretetéből, és töretlenül éli azt mások javára, személyválogatás nélkül. Ezzel szereti viszont azt az Istent, aki szeretet. — Kell az ismeret? Nagyon kell. De önmagában nem mozdít. A szeretetben igaz Isten-ismeret azonban kivétel nélkül mindenkit cselekvésre indít. Látásra nyitja a szemeinket. Megértésre, együttérzésre a szíveinket. Segítésre, tette az akaratunkat. Kikapcsolja az önzésünket, és célba veszi a másik javát, hasznát. Kiparancsol az ítékezés bírói székéből és elindít, járát, megtart a jóság útján. Nagyokat, szépeket mondani Istenről szeretet nélkül is lehet. De minek? A zengzetes, hangzatos, fellengzős nyilatkozatok, vallomások nem hiányoztak a János korabeli tévelygők gyakorlatából sem. Mégsem lehetett többlet mondani róluk: aki nem szeret, nem ismerte meg az Istent. Azért aligha térhetünk ki az igénk által mellüknek szegezett kérdés elől: Mennyi bizonyul igaznak Isten-ismeretünk-ből a mindennapi, a gyakorló szeretetünk útján? Milyen nyomai élnek ennek a családunk tagjaiban? Mi lett jobb, szebb, igazabb, gazdagabb általa a gyülekezetben, a közegyházban, a társadalomban? Vannak-e megbékélt, boldogabb, hálásabb, igazabb emberek azon a réven, hogy mi Krisztus népe és Isten gyermekei vagyunk?

Bizony megterésre sürget igénk hatalmas vallomása, hitvallása! Az Isten szeretet. Mindenütt igaz, ahol szeretnek. Ez a szeretet nem fogy el.

Isten a forrása, Ő az utánpótlása. Mindazoknak, akik élnek belőle és él-
tetnek vele. Milyen sokan vágnak rá és várnak rá!

Megértjük, miért tartotta János olyan roppant fontos ügynek az evan-
gélium hirdetését. A mi világunkban is az. Az is marad a világ végéig. De
látatja azok felelősségét is, akik hallgatják vagy éppen nem hallgatják!

Szabó Gyula

SZENTHÁROMSÁG UTÁN 9. VASÁRNAP

2 Tim 2,19—21.

I. Az alapige értelmezése

Timóteusnak olyan gyülekezetben kell helytállnia, amelyben tévtaní-
tók veszélyeztetik a hit és az élet tisztaságát. Tanításuk Pál szavai nyomán
rekonstruálhatók: fágadják Jézus váltságművének jelentőségét, és közöm-
bösek az emberi magatartás kérdéseiben.

Vegyük számba azokat a gondolatokat, amelyek az alapigében hatá-
rozottabban megfogalmazódnak:

1. A gyülekezet életében is van válsághelyzet. Ez a gyülekezet tagjai
számára megkísértetést, megpróbáltatást jelent, de az „alapot” nem tudja
megrendíteni.

2. Az alap: Jézus. A megkísértett ember számára létkérdés, hogy kap-
csolatban maradjon Vele. Ezért nagyon kell vigyázni arra, hogy ezt a
kapcsolatot semmi se ronthassa meg.

3. Isten maga őrzi azt a közösséget, amelynek fennmaradása alapvető
jelentőségű. „Ismeri” az övét.

4. A Jézussal való közösség cselekvésre kényszeríti az embert. Szembe
kell szállnia a rosszal. Nem tűrheti azt meg sem saját magában, sem az
élet bármely területén.

5. A rosszal szembeszálló magatartás nem emberi érdem, hanem Is-
ten irgalmasságának következménye. Nem „végeredmény”, hanem kezdet.
Mindен jó, amit tenni tudunk, Isten munkája bennünk. Általa leszünk
... az Úrnak is hasznos, és minden jó cselekedetre alkalmas” emberekké.

II. A vasárnap jellege

Segíthet mondanivalónk irányának megtalálásában. Az ógyházi evan-
gélium (Lk 16,1—9 — A hamis sáfár) azt hangsúlyozza, hogy a „világos-
ság fiai” a maguk „neme” — Istentől megragadott személyisége — szerint
viselkedjenek és éljenek. Az epistola (1Kor 10,1—13 — A pusztai vándor-
lás intő példája) arra figyelmeztet, hogy csak az élő Istenhez való ragasz-
kodás tarthat meg a mindenkire leselkedő („Aki áll, vigyázzon, hogy el ne
essék”), hűtlenségre csábító kísértésben. Ágendánk is hasonlóan határozza
meg a vasárnap jellegét: Isten sötétségből világosságra hív. Hűség és en-
gedelmesség által Krisztussal közösségben!

III. Gondolatok a vázlatához

1. „Hívők” — Isten ellen

Abban a gyülekezetben (Efezusban?), ahol a fiatal Timóteus szolgált,
„szuper-hívők” keverték meg és tették zavarossá az életet. Szüntelenül
vitákat provokáltak, de semmit sem oldottak meg. Szavuk nem a világos-
ságot, hanem a sötétséget terjesztette. Jézus szavait saját gondolataik szé-

rint csúrték-csavarták. Az evangélium kusza szövévényyé lett az ajkukon. Tanításuk zúr zavart kelte a fejekben, és nyomukban megromlott, tisztátalanná lett az élet. Nem véletlen, hogy Pál olyan fa- és cserépedényeknek nevezi őket, amelyekben a szennyet, a kidobnivaló szemetet gyűjtik össze.

Hogyan jutottak idáig? Úgy, hogy „önállósították” magukat. Elszakadtak az „alaptól”. Lenyesték hitük gyökereit. Elzárták azt a csatornát, amelyen keresztül élő forrásvíz csörgedezhetett volna életük edényébe. Elutasították, hogy Jézus legyen életük Ura, ők akartak Jézuson és igéjén uralkodni. Magatartásukkal másokat is veszedelembé sodortak. A gyülekezetet is, Isten ügyét is rossz hírbe keverték.

2. A megingathatatlan alap

Mi a gyülekezet reménysége olyankor, amikor tagjainak elfajzott hite, és evangéliumellenes életfolytatása válságos helyzetet teremt? A legnagyobbat mondhatjuk: ilyenkor sem lesz az élete reménytelenné. Az a Jézus a reménysége, akihez nem ér el ártó erejével a gyülekezet tagjainak erőtlensége és hitelensége. Hiszen Ő az a Kőszikla, amelyre Isten építi Anyaszentegyházát. Itt felsejlik valami Isten irántunk való kegyelmes szeretetének nagyságából: úgy vetett alapot, hogy azt mi nem tudjuk darabokra törni, szétbontani, megsemmisíteni. Nemezszer tőlünk, de mindig értünk is védi Isten ezt az alapot!

3. Jézusban elfogad minket Isten

Tudjuk az Újszövetségből, az Ágostai Hitvallás is bizonyosságot tesz róla, hogy a gyülekezet, az egyház népe nagyon „vegyes társaság”. A búza között ott a konkoly is, és a kettő együtt van az aratásig. „Az egyház valójában a szentek és igazán hívők gyülekezete. De... ebben az életben sok gonosz és képmutató él közéjük keveredve...” (ÁH VIII.) Ezeket a szavakat nem hallgathatjuk úgy, hogy mindig csak másokra gondolunk. Isten „nagy házában” nem mi vagyunk mindig az „arany- és ezüstedények”. Amikor azt olvassuk, hogy az Isten által vetett alap hitelesítő pecsétje az, hogy „ismeri az Űr az övéit”, akkor ez a kijelentés nem hatalmaz fel arra, hogy a magunk megkülönböztetett voltát halljuk ki belőle. Nem az a döntő, hogy vannak emberek, akik az Istennel közösségben vannak, hanem, hogy az Isten olyan, hogy vállalja a közösséget az emberekkel. Nem az „övéit” a hangsúlyos, hanem az „ismeri”. Úgy vagyok az Övé, hogy Ő ismer engem! Isten pedig mindenkit ismerni akar! Ez a szándéka megszüntet minden kiváltságot, minden előjogot, minden elbizakodottságot. Nem tudom kiérdemelni, sem megszolgálni, hogy „ismerjen”, de ismer, és ezért vagyok „megbecsült edény”. Hihetetlen dolog ez. Tudnom kell, hogy Isten nem én magamért, hanem Jézusért teszi. Jézusért becsül meg — mindenkit! Szava ezért szól az egész világon.

4. Krisztustól induló új életforma

Isten irgalmassága nem maradhat életünkben következmény nélkül. Arra a magatartásra indít, amelyre az ige szerint az jellemző, hogy „elhagyja” a gonoszt. A „gonosz elhagyása” összetett magatartás.

Beletartozik „gonoszágom” elismerése. Önismeret, őszinteség, alázat kell hozzá. Nem hiányozhat belőle a bűnbánat, amely szinte kényszerít, hogy hátat fordítsak a rossznak. Lehetetlen megvalósítani reménység nélkül: bízom abban, hogy Isten nem hagy magamra, nem engedi, hogy szemalomharcot vívjak. Ami pedig ugyancsak fontos: szüntelenül emlékez-nem kell azok példájára, akik Jézus mellől valóban új életre indultak el. Alakok sorakoznak elénk az Újszövetségből: Zakeus, a Jézussal megfeszített lázadó, a szeretete felől háromszor megkérdezett Péter. De gondol-

hatunk Pál apostolra, Augusztinusra, Lutherra és a megszámlálhatatlanul sokasodó többire. Felcsendülhetnek bennünk a Zsidókhoz írt levél 12. fejezetének bevezető szavai: „... mi is, akiket a bizonyosságtevőknek akkora fellege vesz körül, tegyünk le minden ránk nehezedő terhet, és a bennünket megkörnyékező bűnt, és állhatatossággal fussuk meg az előttünk levő pályát. Nézzünk fel Jézusra...!”

Amint pedig „felnézünk Jézusra”, meglátjuk Benne az embert. A közelit és a távolit, a jól ismertet és az ismeretlent. A rokonszenveset és az ellenszenveset. Azt, akit könnyű szeretni, és azt, akit szinte lehetetlen. Valamennyiükre gondolva pedig megvilágosodik előttünk, hogy a „gonosz elhagyása” nemcsak azt jelenti, hogy én nem cselekszem gonoszul. Beletartozik, hogy embertársaimat megóvom attól, hogy a gonoszt kelljen cselekednie.

5. Az Úrnak is hasznos, és minden jó cselekedetre alkalmas edény

Arról sohasem feledkezhetünk el, hogy új életformánk nem a mi erőfeszítésünk eredménye. „Az ő munkája az, hogy ti a Krisztus Jézusban vagytok” — olvassuk 1Kor 1,30-ban. 2Kor 3,5-ben ezt mondja Pál apostol: „A mi alkalmasságunk az Istentől van. Isten tesz mindenkit használható eszközzé.

Ezt tudva elkerülhetjük a veszélyt, hogy félreértsük a „jó cselekedetek” fogalmát. A jó cselekedetek mögött nem a mi erőnk és kiválóságunk rejtőzik, hanem Istennek életünkig elható ereje jelentkezik bennük. Ha Isten használhat, akkor annyi történt, hogy valamire jutott bennem és velem. Ez azonban egyedül az Ő dicsősége.

Bohus Imre

SENTHÁROMSÁG UTÁN 10. VASÁRNAP

1 Mózes 15,1—6

Ígélet, hit, beteljesedés

Ábrahámnak az Istennel való „találkozásai”, ez a mostani is, szemléletes példái Isten és az ember kapcsolatának. Isten az, aki ígében ígéretet ad az embernek, az ígéret elfogadására hitet teremt és az ígéretet elfogadó hitet beteljesedésre juttatja.

1. Az *ígéret*: „Lesz örökösöd... számold meg a csillagokat, annyi utódod lesz”. Ábrahámnak nemcsak a jelen élete, hanem a jövődje is Isten kezében van. Az ígéret kiterjed utódaira is. Ez az ígéret itt személy szerint Ábrahámnak szól, de Isten mindig úgy közeledett az emberhez mint ígéreteket adó Isten. Ótestamentumi népe, vagy újtestamentumi gyülekezete, de mai egyháza is folyamatosan figyelhetett és figyelhet ezekre az ígéretekre. Ha jól figyelünk, megláthatjuk, hogy Isten ígéretei mindig konkrét ajándékaira vonatkoznak. Itt Ábrahámnak örökösöt, sok utódot ígért. De e mellett a fő ígéret mellett — aggodalmában és félelmében — azt is hallhatta, hogy „pajzsod vagyok” és „jutalmad bőséges lesz”. Tehát fölvértezte Isten saját kételkedése és mások támadása ellen. Mi sem ködös, megfoghatatlan és bizonytalan bátorítást kapunk Istentől. Gondviselő és megváltó szeretete a mindennapi kenyértől az öröklét ígéretéig konkrét valóságként ajándék. Lehet benne bízni, reá építeni. Annál is inkább, mert mindig a legfontosabb és legszükségesebb ponton realizálódik az ígérete. Ábrahámnak nem vagyonna, sikerre, vagy egészségre volt szüksége. Utódja nem volt. Ez volt számára

az egzisztenciális kérdés. Mint ahogy Jézus is a vaknak látást, az éheseknek kenyeret, a bűnösöknek bocsánatot adott. Tehát a megoldást: a félelem, vagy kételkedés eloszlatását adta. Ma is, nekünk is úgy ad mindig, hogy az valóban segítség legyen, de nem mindig úgy, ahogyan mi gondoljuk el...

Világos az is ebből a történetből, hogy Isten az ígéreteit igéjében, tehát szava, beszéde által adja. Ábrahám „látomásban” találkozott Istennel, de a látomás érthetetlen lett volna számára, ha nem szólította volna meg az Isten. Jézus is szavával hívta el tanítványait, gyakorolta a szeretet cselekedeteit, s küldte igéje továbbadására azokat, akikre rábízta ügye szolgálatát. Még nyilvánvalóan cselekedetnek minősülő ténykedéseiben is szava volt a döntő, hiszen nemcsak „adta a kenyeret” és nyújtotta a poharat” tanítványainak, hanem mondta: „egyétek, igyátok”. Vagy amikor példát mutatott: „Ti is így cselekedjetek”. Ezt azért fontos világosan látnunk, mert a mai, tapasztalni szerető ember hajlamos arra, hogy azt gondolja: Jézus ma nem cselekszik népével. Pedig ugyanúgy cselekszik, mint annakidején, hiszen ma is igéje az eszköz minden, velünk való cselekvésében.

Külön kegyelme az Istennek, hogy mégis alkalmazkodik „látni vágyó” természetünkhöz, s olykor ad tapasztalatot is. Mint ahogy Ábrahámot is kihívta a csillagos ég alá, föltekintette az égre, hogy győződjék meg: aki a csillagos eget teremtette, annak van hatalma arra is, hogy ígéreteit teljesítse. És mi úgy is folytathatjuk, hogy aki annyira szeretete a világot, hogy érte megszületett Fiát adta, hogyné adna meg minden mást is nekünk. Isten „bizonyítékaira” azonban nem az ő szavahihetőségének igazolására van szükség, hiszen ezek a bizonyítékok mindig követték az ígére válaszoló hitet. Tehát a látás a hit folytatása, következménye és gyümölcse volt. Ez által is Isten szeretete konkretizálódik az ember számára. Ábrahám a csillagos ég alatt nemcsak Isten világtéremtő hatalmáról győződhetett meg, hanem arról is, hogy ez az Isten az ő Istene, hiszen egyes szám második személyben szólította meg, közvetlenül hozzá szólt, személyre szólóan hallhatta az ígéretet.

Nekünk, az Újtestamentum népének is ugyanaz az Isten adja az ígéretet, mint Ábrahámnak. Mégis, nekünk az a „ne félj” és „én vagyok pajzsod”, többet mond mint amit Ábrahám érthetett belőle. Neki is több volt az ígéret, mint egyszerűen földi jövődjének elrendezése, de mi azt is tudjuk, hogy minden ígéretet Jézus Krisztusban kaptunk, s minden ígéret öböne teljesedett be és fog beteljesedni.

2. A hit: „Ábrahám hitt az Úrnak”. Hogy mennyire nem egyszerűen Isten ígéreteinek az elhívéséről van szó, hanem az Istennel való találkozás egész valóját átjáró „élményéről”, az magatartásából egyértelműen kitűnik. Megrettenéssel, félelemmel kezdődött. Nem a „látomás” szokatlansága rettentette meg hanem, az Istennel való találkozás. A látomás tulajdonképpen azt jelenti, hogy alkalma volt a bűnös embernek a szent Isten közelébe kerülnie, hallania a szavát és Ő maga is megszólalhatott.

Ábrahám Isten előtt való megszólalása egyáltalán nem a bizakodó hit hangja volt. Isten ígéretének ellene mondott a tapasztalata. Hiába reménykedett évtizedeken át, nem született gyermeke, aki jog szerint örököse lehetett volna. Hiába volt meg mindene, gazdagság, siker, — a legfontosabb, az egyetlen vágya nem teljesült eddig. Kételkedő kérdése — „Mit adhatsz nekem?” — a meglévő helyzet megváltoztathatatlanságába való beletörődést jelenti. Zúgolódó számonkérése pedig — „nem adtál utódot” — kétségbe vonta Isten szeretetét.

Az Isten által megszólított ember újjongó örvendezés helyett gyakran érez félelmet, s ez a félelem téves irányba tereli a hitét. Nem Isten szavára figyel és ígéreteit fogadja el igaznak, hanem a látszatra néz, s a látszat valóban szembe állíthatja Istennel. Amit Istentől vár, az saját gondjainak a megoldása, vagyis az az igény, hogy Isten alkalmazkodjék az ember szándékához. Akkor hajlandó Istent jónak elfogadni és szeretetét elismerni, ha Isten hallgat az ő szavára, s nem neki kell engedelmeskednie Isten akaratának. Ha Isten nem cselekszik kedve szerint, hatalmát és szeretetét megkérdőjelezi, cselekedeteit pedig számonkéri. A természetes válasz ma is ugyanaz Isten ígéretére, mint volt Ábrahám felelete.

Nyilvánvaló tehát, hogy az ember nem képes saját erejéből hinni az Istenben, vagyis a hit is Isten ajándéka. Ezt az ajándékot kapta meg Ábrahám, amelynek elfogadása valósággá tette számára azt, ami még csak ígéret volt, bízott abban, amit még nem tapasztalt és engedelmeskedett Istennek, mielőtt meggyőződött volna arról hogy nem hiába engedelmeskedik. Hitünket majdhogynem érdemként emlegető keresztények — Ábrahámnak, a „hit hősének” példáján — tanuljunk több alázatosságot és bűnbánatot! Ugyanakkor teljünk meg reménykedő örömmel: az az Isten, aki a kételkedő, zúgolódó, Isten szeretetét kétségbe vonó Ábrahámot megajándékozta hittel, hozzánk is kegyelmes, és nemcsak ígéreteket ad, hanem erőt is ezek elfogadására.

3. A *beteljesedés*: „Isten igaznak fogadta el őt.” Nem igazzá vált Ábrahám, nem sok tusakodás után végre belátta, hogy Istennek van igazsága, s végre rászánta magát ígéreteinek elfogadására. Nem! Isten fogadta el őt igaznak, úgy ahogy volt, a neki ajándékozott hit alapján. És ez azt jelentette, hogy Isten nem vetette el magától, azt jelentette, hogy Istene marad továbbra is, ott maradhat Isten szeretetében. Ez a hit beteljesedése. Az ígéret — kézzelfogható megvalósulása előtt — már beteljesedett a hit számára. Isten ledöntötte a bűn alkotta korlátot, áthidalta a közte és a bűnös ember közt levő szakadékot.

A hitre következő beteljesedés tehát Isten cselekedete éppen úgy, mint az ígéret és a hit ajándékozása. Már az Ótestamentumban is ugyanaz az Isten kegyelme, mint az Újtestamentumban Jézus Krisztusban nyilatkoztatott ki. Nem az ember megjavulásáért, hanem kegyelemből „fogadja el igaznak”. Igen fontos ezt hangsúlyoznunk, mert könnyen abba a tévedésbe kerülünk, mintha a hit volna az egyetlen érdem a cselekedetek helyett. Éppen az a legnagyobb kegyelem, hogy hitünket juttatja teljességre azáltal, hogy elfogad bennünket igaznak.

A beteljesedés nemcsak a jövő ígérete tehát, hanem éppen a hit által válik jelen idejűvé, hogy a megigazulás öröme és ereje éltető erő legyen már a földi életünk során. Ezért tudott Ábrahám is a későbbiekben, olyan szilárdan megállni a hitben minden próbatétel között. Nem tehetetlen báb volt az Isten kezében, hanem éppen az igaznak elfogadása tette felelőssé és adott neki erőt az Istennél való megmaradásra.

Nekünk Jézus Krisztusban adta Isten ígéreteinek és hitünknek a beteljesedését, általa fogadott el bennünket igaznak. Jézus hozta a teljeséget, s akinek ő azt mondta, hogy megbocsáttattak a bűnei, azok az üdvösség részeseivé lettek. Ma is ezzel az erővel hangzik teremtő ígéje. Azt is világosan kell azonban látnunk, hogy ez a teljesség ma még nem befejezettség. A bűneitől megszabadított ember újra elbukik, s ezért olyan elengedhetetlenül szükséges az Isten bűnbocsánatában való ismételt részesülés. És ezért marad meg változatlanul reménységnek is az,

A 16. századtól századunk elejéig a Kozmoszt általában térben és időben végtelenné tekintették. A mai természettudomány kicsit már másként vélekedik. Észrevették ugyanis, hogy az ún. Tejútak úgy távolodnak egymástól, hogyzen egy felrobbant test részei. Ebből arra következtetnek, hogy a jelenlegi világmindenség, a Kozmosz, egy hatalmas ősrobbanás eredménye. Egyes elemei az ősrobbanást követő hatalmas hőmérséklet és sűrűsödés következtében alakultak ki. Ez a folyamat sok milliárd év alatt zajlott le. Ezen belül így gondolják naprendszerünk létrejöttét: kb. 5 milliárd évvel ezelőtt egy hatalmas gázfelhőből viszonylag lapos gázkorong alakult ki a vonzó és taszító erők ellentétes érvényesülése folytán. A közepén zajló sűrűsödés magreakciókat szült és így keletkezett a Nap. A külső korongrészekben bekövetkező sűrűsödések eredményezték a bolygókat, köztük a Földét is, mintegy 4 milliárd évvel ezelőtt. A hőmérséklet csökkenésével a vízgőzök lecsapódtak és így keletkeztek a tengerek. Mintegy 3 milliárd éve annak, hogy a sós tengervízben létrejöttek az első élő organizmusok. Vagyis a mai feltételezés szerint nem egy ún. őssejt vagy csíra az élő világ alapja, hanem több, sok, mert mindig újak keletkeztek. Az ember kiválását az élő világban belül mintegy 2 milliárd évre taksálják.

Lássuk néhány mai „mérést” a naprendszerünk, a tejútrendszerünk és a Világegyetem összefüggésében. Tudjuk, hogy Földünk a Naptól 150 470 000 km-re van. Milyen csekély ehhez képest a Hold távolsága a Földtől! Mindössze 380 000 km. A fény az előbbi nagyjából 8 perc alatt, az utóbbit 1 másodperc alatt teszi meg. — A Tejútrendszerünk csillagai által alkotott — lencse formájúnak elképzelt — képződmény átmérője kb. százezer fényév. Benne százmilliárd nap van és ezek között csak egy a mi Napunk. — A nagy Világmindenségben azonban még igen sok Tejútrendszer létezik. Ezeket a hatalmas távcsövek is csak spirálködöknek mutatják. Ezek mindegyike sok milliárd Naptól áll. A legnagyobb teljesítményű távcsövek mintegy 3 milliárd fényév mélységig engednek némi bepillantást, tehát csak valóban ködöset, a Világmindenségbe. A gömbszerűen elképzelt Világegyetem sugarát tíz milliárd fényévre becsülik. Az így elképzelt Világmindiségről beszél úgy a jelenlegi tudomány, hogy az határtalan és mégis véges. Az előbbi sugárral térfogata öt kvintillió köbfényév. — Szédítő számok! A mi számunkra azonban nem lesz kisebb tőlük az, akit teremtő Istennek vallunk. Csak nagyobb lehet!

Néhány megjegyzést fűznünk kell a fentiekhez. Megegyeznek abban a különböző elméletek, hogy egy nagy kérdésre nem felelnek: Honnan van a feltételezett őanyag? A feltételezések csak valószínűsített magyarázatok a Naprendszerünk, a Tejútrendszerünk és a Világmindenség kialakulásáról. — Még a feltételezések kétségtelenné válásától sem kell féltenuk azt a meggyőződésünket: Isten mindenek teremtője. Az előzőkben már jeleztem, hogy a bibliai bizonyágtevő bátran igénybe vette a saját kora tudományát. Mi a Krisztus népe még bátrabban és nyugodtabban figyelhetünk korunk természettudományos kutatásaira. A valósból többet látó még nagyobb alázattal vallja: Hiszem, hogy Isten teremtett engem minden teremtménnyel együtt. Határtalanságában is véges világunknak nemcsak a Teremtője előtt borulunk le. A Megváltója előtt is, aki által és akire nézve mindenki és minden teremtetett. A voltak, a lévők és a következők egyaránt.

3. Bibliánk bizonyágtétele a Teremtőről és teremtéséről

Gazdag jelentésű mondat az ÓT első mondata: „Kezdetben teremtette Isten a mennyet és a földet.” Felidézi azt az elképzелhetetlen idő-

hogy ami Jézus Krisztusban már beteljesült, az véglegesen az örökéletben jut osztályrészül a benne hívőknek.

Bárány Gyula

SZENTHÁROMSÁG UTÁN 11. VASÁRNAP

2Sám 12,1—7/a, 13—14

Az ige az íróasztalon

(Történeti-exegetikai-teológiai problémák.) Igénket kézbevéve egy közel háromezer évvel ezelőtti, a Kr. e. első évezred fordulója körül lejátszódott, életképszerű történet — annak is egy része — néz vissza ránk, az OT ún. történeti könyvei közül.

A korabeli „világtörténelmi” helyzetet jellemezve egy olyan, aránylag rövid, mintegy száz esztendő t jelentő, ritkán beköszöntő időszak elején vagyunk, mikor a nagy birodalmak emelkedése és bukása közt a Közel-kelet történelmi politikában szélcsend uralkodik. Ez a helyzet teremti meg a lehetőségét annak, hogy e területek történelemirányító két nagy potenciális fókuszsa, a Nílus völgye és a sebes folyók, a Tigris és Eufrátesz vidéke közt kialakuljon egy középbirodalom nagyságrendű állam, a törzsszövetség rendszeréből épp kilépő, a központi hatalmi rendszert saját történetében először megvalósító izraeli királyság, egy nagytekintélyű és képességű uralkodóval, Dávid királlyal az élen.

Ezekhez a világ- és néptörténeti eseményekhez képest igénk háttértörténete és konkrét eseménye végülis egy szekundér, másodlagos epizódznak tűnik, ráadásul egy ember magánügy jellegű, intim életszférájából, még ha az illető Izrael története legdicsőbb időszakának legnagyobb egyénisége is. — De nem így teológiai mondanivalójában!

Dávid hatalomrajutásának első időszakában vagyunk. Már túl van a belpolitikai rendteremtésen, s épp elkezdte expanzív külpolitikáját: az első hódító hadjáratát folytatja az ammoniták ellen. Eközben keveredik a Betsabé-féle, tragikus kimenetelű szerelmi kalandba. Végülis az ókori Kelet despotikus uralkodóinak megszokott és bevett módszerével jár el a nő megszerzésében. De ami megy a pogány népeknél, nem megy, nem mehet Isten választott népénél és emberénél, mégha mégoly isteni ígérekkel és támogatással bír is. Nem nőhet a király Isten rendje, szava, ígéje fölé! Megkülönböztetett (isteni) pozíciója nem jelent törvényt kívüli, vagy törvény fölé helyezést. Ennek az isteni rendnek, akaratnak szószólója Nátán a példázatával, mintegy Dávid élő lelkiismereteként szólalva meg. Isten nagy koncepciójú üdvtervének történelmi léptékű végrehajtója, ki Isten feltételek nélküli nagy ígéreteit is bírja — elcsúszik egy „banánhéjon”, egy bagatellnek tűnő intim kapcsolatban. E bagatell-ügy azonban veszélybe sodorja Isten személyreszóló ígéretét (10. v.) s az üdvterv megvalósulását is, hiszen hiteltvesztett lett az ügy a képviselője által (14. v.). — Isten nem alkuszik! A nagy ügy nem teszi mellékessé a kis ügyet, a közügy a magánügyet az Isten szolgálatában! Az OT teológia oldaláról fogalmazva: a régi, pusztai, feltételekhez kötött szövetséget (lásd: Dekalógus) nem tesz semmissé Isten új, feltételek nélküli (Dávidnak és Dávid házának szóló) szövetsége; a kettő együvé tartozik, egymásban él, egymáson alapszik. Nátán prófétának — ahogy a későbbi összes prófétának — ez a nagy mondanivalója és kritikai alapja

a királyság és a hit bűneinek feltárásában és ostromlásában. — E tekintetben — s itt léphetünk tovább — pontosan fedésben van Jézus mondanivalója a prófétákéval már Ó és szolgálata (az Újszövetség) és az OT viszonyára vetítve: „Ne gondoljátok, hogy azért jöttem, hogy érvénytelenné tegyem a törvényt vagy a próféták tanítását. Nem azért jöttem... hanem, hogy betöltssem.” (Mt. 5,17)

Dávid Nátán bátor lelkipásztori szolgálata révén fölismeri bűnét. Nem kozmetikázza, nem bagatellizálja: valóban bűnnek fogadja el. Ezen a magatartásán keresztül válik ez az állandóan újratermelődő szerelmi história Isten kegyelmének ragyogó tükrévé. Isten fennakad a bűnön, de nem akad el (ki) rajta: van, lehet folytatás a kegyelmében, ha tetszik, újrakezés. Igénknek ezt a mondanivalóját húzza alá e vasárnap ógyházi evangéliuma (Lk 18,9—14) és epistola (1Kor 15,1—10) is.

(Homiletikai problémák) A gyülekezet oldaláról figyelve a textust, a megadott kivágásban, a háttértörténet ismerete nélkül érthetetlennek tűnik. Amennyiben nem akarjuk a prédikációt a magyarázkodással leterhelni akár a bevezetőben, akár más ponton, úgy azt javaslom, hogy az első ígérésünkhöz vegyük hozzá a 10. versig terjedő részt, mely e kérdést sokkal tömörebben, mint azt mi megtenni tudnánk, lerendezi. A továbbiakban én is így tekintek igénykre.

Az ige a szószéken

(A továbbiakban a fent vázolt teológiai mondanivaló egy pontját ragadva meg, a szó műfaji és tartalmi értelmében egyfajta vázlatkísérletét próbálom adni e gazdag igényk feldolgozásának.)

Isten kritikája — kegyelme kezdete

1. Igénk háttérszituációja nyugtalanítóan ismerős: alig van emberi élet, melyben valamilyen formában, titkoltan vagy köztudottan, tragédiákat szülően vagy „kulturáltan” elő ne fordult volna. Úgy gondolom, hogy a szószék alatt is ülnek sokan, kiket érzékenyen érint. Neuralgikus pont, szerteágazóak az elvi és gyakorlati vélemények. Szemérmesen hallgassuk el a kérdést? Nyugtassuk meg magunkat (és másokat) azzal, hogy lám, Dávid életében is előfordult egy kis flört, félrelépés? Vagy háborodjunk fel az egyéni szabadság jegyében Nátán (és Isten) indiszkrécióján, ahogy a magánjog és magánügy intim szférájába ajtóstul betör? — Ne legyünk idegesek — inkább figyelmesek! Figyeljünk Istenre, ki első számú főszereplője igénknek. Mert nemcsak a pszichológusoknak, újságíróknak, a közgondolkodásnak vagy nekünk, hanem — Neki is van véleménye erről az ügyről. Sőt olyan véleménye, mely túlnő a mondanivalójában e kérdésen.

2. Isten kegyelmét általában kegyes frázisként szoktuk emlegetni, valamiféle „ex machina” élet-, és problémamegoldó képlet értelmében. Isten kegyelme azonban élő és ható erő, melynek jelenléte jól fogható: néha kínos érzésként, fájdalomként, máskor örömként, lendületként. Isten kegyelme praktikusán — és valóságosan — így toppan be életünkbe, formálva azt. Úgy, ahogyan Dávid életében is jelen volt.

Mert Isten kegyelme lépett be Nátánnal Dávid küszöbén. — Isten kegyelme lép be a mi életünkbe is a testvéri, figyelmeztető szón keresztül. Nem irritálni, idegesíteni akar, hanem megtartani. Nem szócséplés, pletyka, vájkálás a szava, hanem szerető pásztorolás. Életünkért teszi, ha küld barátot, ismerőst, lelkészt, gyülekezeti tagot, ki megszólít, szót vált életünk kényes-kínos, homályos vagy bűnnel terhelt ügyeiben. Tudja, hogy a kilé-

pés életünk fő ütőeréből a „hajszálerekbe” — nemcsak a szerelemben, de munkában, becsületben, gondolkodásban, hitben egyaránt — mit mi vagányságnak, flörtnek, kikapcsolódásnak, rugalmasságnak, életes életnek szoktunk mondani, többek ennél: életünk szétszabdaltói, erejének, „hatékonyságának” vérszívói; általuk a családban, társadalomban, világban kapott és végzett szolgálatunk vértelenebbé lesz.

Kellemetlen Isten ilyen szavát meghallani, és kínos a figyelmeztető szolgálat alanyának lenni. Isten azonban vállalja a kritikus hálátlan szerepét, s kritikusi mandátummal bíz meg, mert tudja mit akar: életünket megmenteni, megtartani abban a rendben, szolgálatban, melyben rendeltetészerűen helytlen van, s közvetítője lehet szeretetének. Ez rajtunk kegyelmének kezdete.

Istennek ebből a megszólító kegyelméből bomlik ki azután kegyelmének igazi mélysége, teljessége. Az a teljessége, mely a bűnbocsánatban, Isten és ember, ember és ember közti megújult, megújított kapcsolatban ölt testet. Számunkra már nem kiszámíthatatlan Isten reagálása a fölismeret bűnre. Bűnbocsátó, életújító kegyelme kész ajándékként adott Jézus Krisztusban. Nem felülről, kívülállóként bírál, mond kritikát életünk horpadásai felett. A közel, sőt közénk jött, a halálíg menő testvéri szeretet pozíciójából teszi ezt. Így válik az hitelképessé, emberi léptékűen elfogadhatóvá számunkra, az életújulásunk alapjává, hogy belőle merítve támogatást, erőt, betölthessük a ránk bízott föladatokat, s nem is akárhogy.

Istennek Krisztusban ránkáradt, kiteljesedett kegyelme tesz képessé arra, hogy életünk, szolgálatunk vezérelve a bűnbocsánat legyen. Más szóval: aki a bűnbocsánatból él, az annak szószólójává, hirdetőjévé lesz. Az nem hunyhatja be a szemét a kicsapongások, az igazságtalanságok, az érzelmi-lelki zűrzavar, s az azok közt vergődő emberi életek fölött. Az nem törődhet bele a körjelenségekbe. Nem mondhatja, hogy nem az én asztalom az elvált szülők gyermekeinek, az elhagyott öregeknek, a nevelőotthonokban nevelődőknek, az alkoholba menekülőknek az ügye, a Kék Fényben épp nem szereplő, de legalább annyira élet és közösségellenes mindennapi bűnügyek. Az újrakezdés reménye nélkül ezek a hétköznapi tragédiák, nyomorúságok abszolút csődhelyzetek. A bűnbocsánat, a fáradságos újrakezdés szeretetben. Ennek a hirdetésére hatalmaz fel, ad mandátumot Istennek Krisztusban megtapasztalt kegyelme.

3. Sokszor nyűgnek, tehernek érezzük, hogy egymásra bízattunk. Isten azonban ebből az adottságunkból, alaphelyzetünkben kezd életmentő kegyelmét ránkárasztani, sokszor talán kellemetlennek tűnő testvéri szón keresztül. Ne legyünk idegesek — inkább figyelmesek. Életünkről, életekről van szó!

ifj. Foltin Brunó

Gondolatok

Önmagát kell vádolnia annak, akinek üresek a napjai. A hétköznapiok is kincseket rejtnek magukban, csak meg kell keresnünk azokat. (Karl Rahner)

Senkinek sincs joga panaszkodni, hogy a világ sötét, ha ő maga még nem gyújtott lámpát.

Az embereket önmaguk megtalálására kell eljuttatni. (Szabó Pál)

A gyermeklélek tanulni, befogadni akar. A felnőtt inkább tanítani. Őrizzük meg magunkban a „gyermeklelkületet”.

Nem MUSZÁJ élnünk, hanem LEHET élnünk.

Nem abban van az élet mértéke, hogy mekkorát tud kérdezni a szellem, hanem abban, hogy miket tud felelni a szív.

Ne hősieken meghalni: hősieken élni tanulj! (Mezey Mária)

A bölcelet kezdete már Sokratesnél annak a tudása volt, hogy milyen keveset tudunk. A bölcelet vége pedig annak megismerése, hogy hinnünk kell. (Reinke)

Akikkel együtt kell élnünk, azoknak viszont velünk kell együttélniök; erről gyakran megfeledekezünk.

Van annak az imádságnak még értelme, amely az Atya megszólításával kezdődik, akkor, ha a gyermekek már nem tudják, hogy ők testvérek?

Amikor azt hiszed, hogy ellenségedet gyűlölöd: testvéredet gyűlölöd, csak nem tudod róla, hogy testvéred. (Agustinus)

Egyháztörténeti évfordulók

Tinódi Lantos Sebestyén emlékezete

Valószínűleg 1510-ben született a Tolna megyei Tinódon. Iskoláit talán Pécsen végezte, a híres káptalani iskolában.

Élete első felében Török Bálint szolgálatában állt Szigetváron. Itt írta meg első művét, melyet ismerünk, Jázon és Médea címen. Ennek zárszavában tesz említést arról, hogy bal keze súlyosan sérült.

1541-ben a török elfoglalja Budát, és rabul ejti Török Bálintot is. Ekkor Tinódi otthagyva a szigetvári udvart, Baranyavárra megy Istvánfi Imréhez, majd Daruvárra Verbőczy Imréhez. Itt éneklí meg annak a törökkel való viadalát 1543-ban. Ez egyúttal fordulópontra is jelent művészetében, hiszen ettől kezdve minden műve, melyet írt, egyetlen nagy felhívás a török elleni harcra. Ezzel a céllal megy 1544-ben Nagyszombatba is, ahova országgyűlést hívtak össze. Valószínűleg itt ismerkedik meg Nádasdy Tamás nádorral. Az „Erdélyi História” c. művét Kassán fejezi be, ahol letelepszik, házat vásárol magának. Nemességért is innen folyamodik Ferdinánd királyhoz, aki megadja neki e kiváltságot. Nemeslevele 1553-ban kelt Bécsben. A mellé adott indoklás szerint: „az éneklés mesterségében való tehetségért és a históriáknak magyar nyelven való ékes foglalásáért” kapta, egyúttal jelzi munkája nagyrabecsülését.

Kassáról Kolozsvárra megy, ahol 1554-ben Hofgreff nyomdájában kiadatja műveinek válogatott gyűjteményét. Innen már betegen indul Sárvárra, ahol 1556. január 31-én meghal.

Felekezeti hovatartozása felől biztosat nem mondhatunk. Művei alapján azonban bizonyos, hogy hiányzik belőlük mindaz a vonás, mely a katolikus szerzők műveire volt jellemző.

Tudósításai olyan pontosak e nehéz történelmi időszakról, hogy hosszú ideig szolgáltak forrásul a kutatók számára. A később előkerült dokumentumok is csak igazolták krónikáinak hitelességét.

Verseit lantkísérettel mellett énekelte, s a dallamokat maga szerezte. Megalkotója lett egy új és nagyon népszerű zenei irányzatnak, a „históriás énekek”é. Nevéhez fűződik az első magyar zenei nyomtatvány. Dallamait az egyházi zene is felhasználta. Bogáti Fazekas Miklós zoltárai, melyek 1581—83 közt keletkeztek, sűrűn idéznek „nótáku” Tinódi melódiákat. De katolikus énekeskönyvek 18. sz.-i kiadásai is közölnek még tőle dallamot. Senczi Molnár Albert zoltáraiban ugyancsak sok a tőle vett zenei anyag. A jelenlegi Református Énekeskönyv is közöl egy szövegében és dallamában egyaránt tőle származó éneket, a 161. dicséretet.

Görög Zoltán

Felvétel a Teológiai Akadémiára

Evangélikus egyházunk lelkészeinek képzése a budapesti Teológiai Akadémián történik.

Akik a Teológiai Akadémiára felvételüket óhajtják, felvételi kérvényüket az Akadémia Felvételi Bizottságához címezve — az Akadémia Dékáni Hivatalának (Budapest XIV., Lőcsei út 32. 1147) július 15-ig küldjék meg.

Az akadémiai felvételi kérvényhez a következő okmányokat kell mellékelni: 1. születési bizonyítvány, 2. a legmagasabb iskolai végzettségi (érettségi) bizonyítvány, 3. helyhatósági vagy más bizonyítvány, amely a kérelmező lakását, szociális helyzetét, szülei foglalkozását és keresetét, ill. szociális viszonyait feltünteti, 4. orvosi bizonyítvány, amely igazolja, hogy a jelentkező főiskolai tanulmányokra és lelkészi pályára alkalmas, 5. keresetelési bizonyítvány, 6. konfirmáció bizonyítvány, 7. részletes önéletrajz, mely feltárja a kérvényező családi és társadalmi körülményeit, valamint a lelkészi szolgálatra jelentkezés okait, 8. esetleg egyházi működéséről szóló bizonyítvány. — A felvételhez szükséges továbbá az illetékes lelkésznek és esetleg még a vallástanító lelkésznek részletes bizonyítványa, mindenesetre annak a lelkésznek a jelentkezőt részletesen jellemző bizonyítványa, a lelkészi pályára való alkalmasságáról, aki a folyamodónak a legutóbbi években lekipásztora volt. Ezt a bizonyítványt a lelkészi hivatal a kérvénnyel egyidejűleg küldje meg külön levélben közvetlenül az Akadémia dékánjának címezve. Az okmányokat eredetiben kell beküldeni, de indokolt esetben hiteles másolatban is lehet mellékelni. A másolatot „egyházi használatra” megjelöléssel egyházközségi lelkész is hitelesítheti. Az akadémiai tanulmányi idő öt esztendő.

A Felvételi Bizottság döntését a felvételi vizsga előzi meg. Ennek időpontjáról és anyagáról a Dékáni Hivatal kellő időben értesíti az érdeklődőket.

Az Akadémia hallgatói kötelezően lakói a Teológus Otthonnak, ahol lakást és teljes ellátást kapnak. A jó tanulmányi eredményt elért és rászoruló hallgatók ösztöndíjban is részesülhetnek.